

XVIII, 2, 12

<http://dm.org.pl>

REFLEXYE

NAD PROIEKTEM

POD TYTUŁEM

ZBIOR

PRAW SĄDOWYCH

WYDRUKOWANYM

PRZEZ

DELEGOWANYCH

OD

WOIEWODZTWA LUBELSKIEGO

PISANE.

ROKU 1780.

DO CZYTELNIKA.

W Politycznym rządzie, nikt nie żyje, ktoby nie był poddany Prawu. Życie niepowinien w prawodawczym Narodzie, ktoby unikał troskliwości pod jakim żyć będzie panowaniem; gdy o odmianę Praw chodzi.

To było powodem Województwu Lubelskiemu wyznaczyć nas delegowanych do rozważania projektu pod tytułem Zbior Praw Sądowych wydane go. To było naszym interessem, dopełnić z pilnością nam, y naszej potomności najpotrzebniejsze obowiązki.

Przechodzić przez myśl naszą niemogła bojaźń narazenia się J. K. Mci Panu N. M. ze rezonujemy nad dziełem, które mu rozkaz Pański y zgromadzonych Stanów powagę dają. Ten albowiem KROL, który w powierzonych Rządach swoim Krajach, własną umiejętność wszystkich wyzwolonych nauk przy nieprzełamanych żadnym ciężarem pracach, na węgielny kamień założywszy, Dom mądrości buduje, y w nim, to przez nauki dla Kadetów y Pażów wyborem najlepszych Professorów sławne, to przez szkołę Taktyki w Corpusie Artylleryi, a Orientalnych Języków za granicą utrzymywaną, to naostatek przez ustanowioną Edukacyją Komisyją z wyboru rodowitością y mądrością znakomych Mężów złożoną, gruntownie y wysokością nauk zagranicznym nieustępujące do tego mądrości Domu Kolumny stawia. Ten mówi KROL, który o wydoskonalenie Narodu w cywilnych y woiennych naukach tak wielkie starania czyni, jasno się tłumaczy, że dla tegoż Narodu takie mieć chce prawa, któreby nie tylko od naturalnego, lecz y najlepiej oświeconego rozumu powszechną zyskiwały approbacją.

Tym bardziey zastanawiać nas niemogł należyty respekt dla poważanego w Ojczyźnie Męża, któremu samemu dzieło zbioru Praw poruczone było. Onszem przez prace około publicznego dobra kopiować przykładnego Obywatela Kraju, jest wysoce cenić Oryginał; jest dopełniać najszybsze Autora intencje.

cy, który z potomością swoją, że jedynymże co wszyscy prawom podlegać musi, chciał je mieć naylepsze. J dla tego na przesyłnym Seymie nieprzyspieszał ich approbaty, azby do wszystkich Grodów rozesłane, od każdego Obywatelu, z wolnością wyrazu zdania, rozważane były. Jak czynili pierwsi po Solonie prawodawcy w Grecyi, gdyż każdy prawa projekt, do publiczney censury na Spartańskim Rynku wywieszali. A bliżey do okoliczności mówiąc: Tak czynił Fustian; g l y procz Treboniusza, Teofila, y Doroteusza pryncypalnych do zbioru Rzymskich praw pomocników, innych trzynastu przybrał; Przeświadczyły: że naylepsza intencya ludzku, nieuwalnia ludzi od podległości omyłce; Żądający: aby co z pierciudtem obyczajności życia dla Narodow bydź miało, niepodpadało skazom błędu.

Wszakże większa liczba późniejszych pomocników (których Jmiona czas strawił:) nieubliżyła głośney dotąd sławie wielkiego Autora, y pierwszych trzech pomocników. W tym umyśle nasze pisane reflexye, nasładować drugich. Wciągnęliśmy porządkiem wszystkie Artykuły z ich tytułami iak są w Zbiorze Praw położone, aby każdy jedno y drugie mając przed oczyma, znalazł miejsce, w którym omyłka postrzeżona, y do czego uwaga nasza powinna bydź stosowną.

Cokolwiek uznaliśmy potrzebnego poprany wyraziliśmy przy czynne potrzeby, znając różnice między Prawodawcą a Prawem; To skoro przyjdziem od Narodu weźmie powagę Prawa, natychmiast odpoddanych sobie, z tey miary ślepego wyciąga postępek stwa. że Prawodawca przezorność wszystko winna stanowić do prawideł sprawiedliwości, a tey skazówką w czystym zdaniu przyrodzona racya, Tym bardziej pisząc prawa dla Narodu o wiekow prawami rządzonego, odmiany za stare nowego prawa, przyczyny trzeba. Lecz słusne, albo nie, usprawiedliwieniu nasze, dla których sądziliśmy potrzebę p prawa: pod sąd publiczny Narodu oddaćemy, A co przez nas jest zachowano, o to każdego czytającego prosiemy.

Si non poteris factum, intentionem excusa.

Reflexye nad częścią Pierwszą y Jey Artykułami
Artykuł pierwszy o Osobach.

§ III. Obiaśnienia potrzebuie, Pozwala albowiem używać powagi Sądu do wkraczania w cudze prawa, y przywileia, co jest przeciwko naturze Sądu, bo ten winien karać tego, który, choćby y niegwałtownie, wkraczał w cudze prawo y przywileie.

Artykuł 2. o Królu.

§ II. Zdaie się bydz niepotrzebny; bo w sprawie Cywilney ktoz się bać może wydać pozew, ile prawami w tym zbiorze zamkniętymi ubezpieczony? A wyrażona w tym paragrafie sublewacya processu, iedno znaczy co kassacya. Proces zaś tam tylko inwalidowany y kassowany bydz może, gdzie Sprawy rozładzenie następuie.

W § IV. Opuścić należy też sublewacyą processu. A listy żelazne podług Artykułow Pactorum Conventorum nie przez trzy, lecz przez sześć miesięcy trwałość swoją mieć winny. *Fatalia y preskrypcye* nie są iedno, owtzem sobie przeciwne, y gdzie zachodzą *Fatalia*. tam *Actor non præscribit*, przeto z tego § słowo *Fatalia* opuścić trzeba.

W § VIII miasto trzech, poprawić trzeba sześć miesięcy, y całam choroby, któraby w tym czasie przypaść miała. A ten otrzymuiący list żelazny, niech winien będzie zaprzyśiądz z Swiadkami wiary godnemi.

Ad § X. Obmyslić trzeba straż dla kryminalisty, bo iey Grody y Ziemstwa niemaia.

§ XI. Drugą połowę można opuścić, bo kto nie maiać prawa sądenia, dekretuie na śmierć człowieka, czyni to iako Ty-

A

ran

ran niezachowując formalności Sądu, a zatym ani pozwala iąc czasu aby przed exekucją mógł przyść list żelazny.

W. §. XIII. Lepiej naznaczyć pewne kary na tego, któryby niechciał zjechać z protokołem; bo chory może mieć milionową fortunę do zapisania, iakiey Regent nadgrodzićby niemógł.

Ad § XIX. Prawa podały pod Sąd Assessorji te Dobra, które są liquidi Juris Regij, podpadające pod rewizye, y lustracye. A zaś za otrzymany przywilej na Dobra ziemskie, karę y Forum w Trybunałach naznaczyły, a zatym y poznanie natury Dobr takowych, tymże Trybunałom oddane. Racya tego: Ponieważ, prawo winno zabiegać wszelkim przypadkom, a niejest rzeczą niepodobną żeby się kiedy trafił mniej skrypulizuiący Pieczętarz któryby na czyie Dobra otrzymawszy przywilej dla trzeciej osoby, uznał ie za królewskie, pewien będąc że Dekret iego jest wieczny, y ex vi Legis przeciw niemu nieidzie, z strony zaś Trybunałów nie może być podobna boiaźn. Służna więc rzecz nie psuć dawnego, ile dobrego prawa.

Z § XX. Wyiąćby należało Miałeczka ziemskie Dziedziczne od Sądow Assessorjskich, iezeli Dziedzic w przywileju locationis nie poddał poddanych swoich pod prawo Magdeburskie; a zatym non renunciat Juri suo nad niemi. Owszem favore stanu Szlacheckiego, służnieby ostrzec należało, aby poddanym nieuprzywilejowanym prawem Magdeburskim, żadnych przywilejow wolności giedawano z Kancellaryi Koronnych y Litewskich, bo kłutnia w Assessorjach z własnemi poddanemi, odraża Dziedzicow od zdobienia kraju przez przeformowanie wsi na miałeczka.

Ad § XXII. Gdyby Królewzczyzny zostawały do tąd rozdawniczemi, ten § mógłby być tłumaczony iż zachowuje moc Królowi w jednym Starostwie dzielić Dobrodziejstwo na wielu. Lecz gdy te poszły na Skarb R. P. Biskupie zaś Dobra y wszystkie duchowne podziałom przez przywileje niepodpadają tym bardziej powinności y prerogatywy Urzędowe tak Senatorów iako
y ministrów

y Ministrów prawem do każdego przywiązane, dzielone byź nie mogą, przeto ten § chyba do kilku Starostw, szafunkowi Królewskiemu zostawionych mogłby byź aplikowany. Lecz patrząc na to że przywilejow Królewskich nikt nie tłumaczy y tłumaczyć nie może, iako tylko sam Król w osobach Pieczętarzow, przeto z tych wyrażonych powodow ten § skutnie opuścić potrzeba.

Zeby zaś (prawidłwego tłumaczenia przywilejow uniknąć, do którego czasem samey Kancellaryi, niepotrzeżona przy pieczęci, y podpisie zdrożność przyczynę dać; przytałoby przez prawo ustanowić formę wszelkich przywilejow, iak mają ustanowioną tranzakcyę Ziemskie, a ta dokładna y odtrożna forma mogłaby zapobiedz niektórym omyłkom, które się in essentialibus wydarzają.

Artykuł III. o Królowey y Królewicach

Pod tym Artykułem żadna omyłka niezaleziona

Artykuł IV. o Duchowieństwie.

Ponieważ ten zbior praw ma zamiar uszczęśliwienia całego narodu, a całość inaczej szczęśliwą byź niemoże, tylko przez uszczęśliwienie wszystkich części. Zkąd wypływa konsekwencya że ubliżenie iedney części, drugą interesować powinno, przeto przywłaszczamy sobie prawo y pod tym Artykułem nasze wyrazić obserwacye.

W § I. Ze wszystkie Osoby Duchowne Prawom dla Duchowieństwa przepisany podlegać winny, to bez kwestyi. Lecz gdy to Duchowieństwo ile Duchowieństwo podlega najwyżzey władzy Stolicy Apostolskiej, a ile współ obywatele kraju, podlegają narodowym prawom; kwestya przeto jest: teżeli z tych dwoch iedna najwyższa władza może sama przez się stanowić to,

A2

coby

coby ubliżało drugiej równie najwyższej, y mieszało lub osłabiało w Duchowieństwie powinne dla tych obydwóch władz diverso respectu postużeniestwo? z tego między najwyższemi władzami pomieszania iak niezczęśliwe na kraj cały spłynąćby mogły konsekwencye, łatwo się ich domyślić można patrząc na naszą słabość y okoliczności w iakich zostaiemy. Z tych więc powodow pod tym Artykułem wstrzymać należy § 4. którego e-
zekucya odebrałaby Duchowieństwu Polskiemu Sądową władzę. Albowiem najwyższy Trybunał spraw Duchownych był y jest do tąd przy Stolicy Apostolskiej. Ta stolica udziela tey władzy krajowym Jurysdykcyom, lecz tylko iako subalternom swoim, pod essentialną kondycją dependentiæ & appellabilitatis y to jeszcze reservatis dla siebie casibus. Znieść kondycją dependentcy; ież znieść Conditionatum, bo tey sądowey władzy ani same Duchowieństwo sobie przywłaszczyc, ani Rzplta ile pod panowaniem wiary Katolickiej będąca nadawać mu go może. Ten jednak § byłby bardzo pożytecznym dla kraju, ieżeli za wstawieniem się J. K. Mci do Stolicy Apostolskiej nastąpi zezwolenie na niego.

Podobnież y drugi § pod liczbą 10. położony, wstrzymać należy, na który łatwo pozwolenie otrzymać można, skoro władza wstrzymania publikacyi, do tych tylko bulłow ostrzeżonąby była, któreby materye polityczne, a nie presse same Duchowne zamyskać w sobie miały.

Artykuł V. o Senatorach y Ministrach

Pod tym Artykułem nieznależiona omyłka.

Artykuł

Artykuł VI. o Sędziach Grodzkich.

Pod § II. Miasto słow: *Seymiki zwołać przyzwoiciey Seymiki przez Uniwersałę ogłosić.*

Na §§ 3. 4. 5. y 6. względem 4. Sędziow Grodzkich Jch ustawicznego siedzenia y pensyi dla nich te są reflexye.

I. Jm więcej Sędziow tym więcej subiekcyi dla Pacienta, czego jest doświadczenie po licznych Subselliach.

II. Jm więcej Sędziow tym pewniejsza emulacya, a za nią niebezpieczeństwo sprawiedliwości.

III. Jm więcej Sędziow tym mniej ostrożności grzeszyć przeciwko prawu, bo każdy z osobna siebie exkuzuie, a pluralitatem obwinia, czego ieden czynić niemoże gdy ieden sądzi.

IV. Nie w każdej Ziemi y Powiecie wybierze 4. ludzi wiadomych prawa, którzyby znając co jest byź Sedzią chcieli się podjąć tego ciężaru. A między niewiadomemi, wiadomszy zawsze w podeyrzeniu, z kąd emulacye y niechęci.

V. Siedzieć co Rok 10. miesięcy na mżeyscu Sądow, trzeba opuścić Dom y własne interesa, a zatym umniejszyć sobie intraty a przyczyniać expensy, bo z Domu wszystkiego dowieść niemożna, a y same fury pokrzywdzają domową Ekonomikę. Trzeba żyć w wielkzey tęskności w miasteczkach partykularnych między prostactwem, czekając niż kto przyedzie na sprawę. Trzeba utrzymywać Patronow, Jnstygatora y Woźnego aby ich Pacienti zaftali, inaczey chybaby Pacienti po wsiach szukali Patronow.

VI. Pensyi dla Sędziow Wojewodztwa składać niemogą, bo żadnych Intrat niemają oddawszy do Skarbu Czopowe y Szeleżne a sol utraciwszy. Składać na to podatki nowe, broni powszechny niedostatek, a pomnożone na Sol, Papier śleplowany, y Tabakę publiczne koszta.

VII. Jest wiele Grodow w których za naleyjszych czasow gdzie
o pieniądze

o pieniądze niebyło podobney trudności, y pozew tylko Sześć groszy kosztował, przy tak dobrej więc dla piniaczow porze, w dwóch albo trzech dniach odładzowały się Kadencye y Grod odieżdżał niemaiąc co czynić. Dżisieyszy niedoitatek wstrzymuje piniaczow, a słusnie interesa promowujących, do Kompromissow y Komplanacyi nakłania, tak dalece iż prawo obligujące Sędziow, aby na każdej Kadencyi wszystkie sprawy odładzowali; nie dla wielu jest ciężkie, a dla Obywatelow zupełną satysfakcją.

Z tych uwag zdałoby się przeltać na dawnym prawie y jednym Sędzim y Pisarzu Grodzkich, byle iak teraz pro male judicatio ex persona odpowiedali, y żyli iak żyją bez pausy od Woiewodztw.

VIII. Sędzięgo y naylepszego dożywotnia władza nadpsować y ciężkim dla Obywatelow uczynić może, przeto rzecz przywoita-by była, aby co trzy lata wyznaczony był Dzień elekcyi Sędzięgo per secretam pluralitatem votorum, salva libertate approbacyi w trzy lata tegoż samego, choćby y do śmierci. Sposob sekretnych wotow niedopusci przemocy możniejszy w Elekcyi, a boiaźn odmiany, y nadzieia approbaty w Sędzim, utrzymywałyby sprawiedliwość y łagodność ięgo. Jeżeli te reflexye znajdą przyiecie, to pod tym Artykułem, y następujące §§ 8. 9. y 15. będą niepotrzebne.

* Ad § XVII. Milicya przy Grodach bardzo potrzebna dla dotrzymania winowaycow, lecz chyba tylko Żołnierzem Rzpltey, ta potrzeba, dopełniona bydz może, jeżeli pomnożona Woytko, dla Konsumpcyi płacy w produktach przy niedoitateku pieniędzy, po Woiewodztwach rozstawione będzie.

Artykuł VII. o Subdelegatach.

Pod tym Artykułem niezaleziona Omyłka.

Artykuł

Artykuł VIII. o Instygatorach.

W tym Artykule to tylko podpada kwestyi, Instygator tak upoważniony przywilejem Królewskim żądać płaconym będzie? Do tąd po Grodach gdzie małe akcydensa dla Instygatora, to zwyczajnie sługa Sędziego ma Urząd Instygatora, lecz ten nie mógłby dopełnić reguł potrzebne y mądrze dla Instygatora opisanych,

Artykuł IX. o Sędziach Ziemskich.

Na czas sądzenia y trwałość funkcyi Sędziow Ziemskich (: salvis modernis possessoribus :) te same reflexye służyć, które są wyrażone pod Artykułem 6. o Sędziach Grodzkich.

Pod § VI. na przypadek choroby Dwoch Osob Sądowych wyrażone Remedium, mogłoby sąd zatrudnić, Raz: gdyby druga Osoba przed samą kadencyą zachorowała, to czekając aż na miejscu słabego inny wybrany y uprzywilejowany będzie, w miejscach od rezydencyi Królewskich dalekich z mieścić czasu strawićby trzeba. Drugi raz niżby świeżo uprzywilejowanemu zasiadać przyszło, gdyby tym czasem chory ozdrowiał y ziechał na Sądy, którzyżby któremu ustępować powinien? gdyby obydwaj równie upoważnieni przywilejem Królewskim, zdałoby się więc przestać n. Elekcyi Ziemian, którzy jeżeli mogą obierać jednego Subdelegata, za coż y nie drugiego? w czasie potrzeby.

Ad § X. Przynajmniej in constitutionem loci, Kondemnatę mającemu zapłacić należy. Inaczey, Osoby Sądowe pilnujące prawa, miałyby prawo niedbać, o konwikcyą prawną.

Artykuł X. o Subdelegatach y Instygatorach Ziemskich.

Pod tym

Pod tym Artykułem względem Instygatorow Ziemskich taż sama kwestya, co względem Instygatorow Grodzkich.

Artykuł XI. o Podkomorzym.

Pod tym Artykułem żadna niezaleziona Omyłka, oprócz pod § 7. ponieważ sprawiedliwość radzi aby y Podkomorzy in constitutionem loci standi zapłacili za Kondemnatę.

Artykuł XII. o Deputatach y Pisarzu Trybunałskim.

AG § III. Niedziela od sądzenia powinna być wyięta §§ 8.9.10. objaśnienia potrzebują, bo Deputata Korupcyą biorącego, y praktyki czyniącego napomnienie y odsądzenie razem się niemieszczą, tym bardziey że grzech przeciwko przyśędze jest wielkim kryminałem, y wart już samey kary nie napomnienia.

Pod § XI. dodać trzeba aby subiekcy Sądowi mogła być przez specyjalnego Plenipotenta, albo za listem przez Pryncypała pisanym bo przytomności w Trybunale albo słabość, albo obowiązki Urzędu, albo inne ważniejsze Interesła Pryncypałowi przeszkodzić mogą.

Pod tym Artykułem byłaby rzecz potrzebna y z doświadczenia dobra, zachować Konstytucyą o Sekretnych Wotach (: jeżeli pożyteczniejszym uznane będzie:) ustanowić aby ci, którzy contra pluralitatem vota dadza, zapisali zdanie swoje w Sentencyonarzu, po sentencyi pluralitatis, z dołożeniem prawa y przyczyn, dla których tak sądzili y to aby podpisali, a sentencyonarz niechby był iak publiczne Akta, z którego każdemu byłoby wolne wyięcie obydwóch sentencyi. Racya tego jest.

I. Kiedy każdego sentencya ma bydź wiadoma publico, każdy musi się starać aby zrozumiał sprawę, y na pojętniejszych spuszczać się niebędzie.

II. z Złą Sentencyą niebędzie się mogli ukryć pod zaślone pluralitatis.

III. Dla człowieka cnotliwego y uczciwego, iako rzecz wiele martwiąca gdy pod iedną cechę niesławy z niedobremi iść musi, tak wielką przynosi mu satysfakcyą że niewinność swoją publico okazywać może.

Ten projekt gdyby się miał podobać, to z przysięgi Deputackiey secretum stubæ wymazać można. Wszakże ten punkt przysięgi sprawiła boiaźn od możnych dla uniknienia zemsty za sprawiedliwą, skoro przeciwną możnemu sentencyą. Lecz gdy zbior praw terazniejszy usiłuje utrzymać zupełną równość, y słabszych od przemocy obronić, niebyłoby racyi, za co każdego Sędziego Sentencya wiadomą bydź niema, ile że ta boiaźn niedobrze odpowiada umysłowi, iaki każdy mieć powinien żyjący w stanie republikańskim przy sprawiedliwości.

Artykuł XIII. o Patronach Spraw.

§ XIV. odmiany potrzebuie, bo Patron od strony Aktorowey może mieć na piśmie indukcyę, y tę przeczytawszy, kłaść powinien Dokumenta porządnym Summaryuszem spisane, one^o w sądzie czytać, cytować ad casum prawo, y konkluzyą przeczytać. Lecz strona pozwana, pierwszy raz to słysząc niemoże mieć gotowey na odpowiedź indukty, a Sąd gdyby iey pozwalał czasu na odpis, traciłby czas dla spraw drugich, przeto pozwana strona tylko Summaryusz (twoich Dokumentow) gotowy mieć może, a z pamięci odpowiadać na Indukcyę strony Aktorowey.

B

bnież

bnież strona Aktorowa pierwszy raz słyszac odpowiedź strony pozwanej, musi na pamięć replikować.

Złożenie dokumentu y po replikach gdyby go strona dopiero skąd dostała, wolne bydź powinno. Inaczej mogłby kto upaść w oczywistej sprawie, y ten pospiech Sądu byłby przeciwko sprawiedliwości, dla której istotnego wykonania, wymierzonego dla Sądow czasu oszczędzać się niegodzi, ani należy dla drugiego tak sprawiedliwość przyspieszać, żeby pierwszego krzywdzić.

W § XVI. Dodać trzeba gdyby przypadkiem dokument zginął, a potem zaraz się znalazł, tedy od Sądu przyjętym bydź powinien, lecz ten § cały bezpieczniey opuścić, bo w nim na Sumiennych Sędziow pamiętających na Rotę przysięgi zbyt ciężki obowiązek, aby nieuważali na dokument ewinkujący sprawę, dla tego, że późniey położony. Satius na stronę umyślnie nakoniec zachowującą dokumenta, naznaczyć karę proporcjonalną.

§ Ostatni pod tym Artykułem dozwalający Patronom sprawowania wszelkich krajowych Urzędow y godności, bez wątpienia suponuje, iż Patronowie powinni bydź Szlachta, iakoż wielorakie są tego przyczyny.

I. Przy szczupłości Woyska y upadłych okazałościach Dworow Panow Polskich, które wielu Szlachty mieściły w sobie, został się prawie iedyny uczciwy sposob życia, y promocyi Patronizacya. Ten sposob scieżniać dla Szlachty przez przypuszczenie Osob niższego stanu, byłoby widocznym pokrzywdzeniem stanu Szlacheckiego, któremu sama legis-latia, moc prawodawstwa swojego winna.

Dziełem to jest naywyższej Opatrzności dysponować kto w jakim stanie ma przychodzić na świat, a tę dyspozycyą każdy adorować winien.

II. Niema dosyć Rzplta ludzi do rolnictwa, do rzemiośl, manufaktur y Handlow, niema dosyć do osadzenia mzałteczek, których przednieysze miejsca dla tego-żydzi napelniają, że mieszczankowie skoro się

ro się który wyuczy, wstydzi się swóiego gniazda w prostocie żyjącego, y nie powraca do niego. Raczey więc dogodzić publicznym potrzebom używając ludzi podług każdego stanu, a Patronizacyą przynajmniej w naywyższych Subselliach zostawić dla samey Szlachty, iak otrzęgła Konstytucya 1726. która dla tego inszych niewyraziła Subselliow, że tylko o samym Trybunale stanowiona była.

III. W niższych Subselliach z Miasta lub ze Wń dystryngwującemu się talentami przy cnocie Człowiekowi, niezamknięta do nobilitacyi droga, a zatym postąpienia do wyższych Subselliow y dalszych promocyi.

Tytuł Wielmożnego: należy do Szafunku Królów, którzy gdy go rozdzią z Urzędami Szlachcie zasłużoney, niekąpią go y dla zasłużonych Patronow. Owszem z cnotą połączone talenta, y do JWW. tytułow dla Patronow wrota otwierają.

Artykuł XIV. o Regentach Subsceptantach y Kancellaryach.

W § I. Dodać trzeba aby Regenci, gdy independenter od Pisarzow Akta w Ręku swoich mieć będą, nie tylko byli Szlachta lecz y dobrze osiadli.

§ II. Potrzebuje objaśnienia, bo gdy sami tylko Wodźwodzcy Pisarze na Kadencyach swoich ze wszystkich Regestrow pisać Dekreta mają, a Regenci Trybunalscy mają być obierani przez każdy swoy Trybunał, więc co Trybunał byłby inny Regent, y przy limicie skończywszy Urząd, nie miałby komu oddać Aktow w dozór. Przystałoby więc aby Woiewodztwa w których się Trybunały sądzą obierały Regenta dobrze osiadłego Szlachcica, y do przywilejowania prezentowali Królowi. Ten Regent wykonaw-

szy przyśle w Trybunale trzymałby Archivum y Regestra Trybunalskie, y od Pisarzow odbierał Dekreta, trzymałby oraz y pieczęć pod którą ekstrakty wpisow y Dekretow wychodzić winny.

W § III. Na końcu dodać, aby Pisarze Woiewodztw Trybunalscy Regentowi Trybunalskiemu Protokoły swoje, które od Konstytucyi dopuszczającej Woiewodzkich Pisarzow pisać zaczęli, pod Regestrem oddali.

§ IV. Tylko do Ziemskich y Grodzkich Pisarzow y Regentow ściagać się może, lecz w Piotrkowie y Lublinie podobnie w Xięstwie Litewskim w mieyscach Trybunałow, gdzie całego kraju Akta się znaydują, ich zbieranie, układanie y kłienienie, iako wielu ludzi y długiego czasu potrzebuie, tak chyba kosztem Rzpltey nastąpić może.

Ad § XI. Dołożyć że przez leżącą nierozumi się zarzut, który jest obietum Manifestu, lecz tylko słowa niepotrzebne a uszczyplwe.

§ § XIX. XX. Obiaśnienia potrzebią.

I. Regent chyba w tych Grodach mogłby trzymać Kancellarzystw na stole, gdzie Regencya do 5000. Zł: Pol: uczyni, są albowiem y takie, które 1000. Zł: niedochodzą.

• II. Regenta nayznaczniejszy profit z Suscepty. Przeto jeżeliby Susceptant nic nie płacił Regentowi, to Regent nie miałby za co dawać Stołu Palestrantom. Jeżeliby zaś Susceptant (: iako dotąd practifatur:) kontentował się pensją od Regenta, to Susceptant nie-mogłby trzymać Kancellarzystw na stole.

Artykuł XV. o Woźnym.

Pod tym Artykułem niepostrzeżona Omyłka.

Artykuł

Artykuł XVI. o Szlachcicu.

Pod § II. brakuie wyraz czasu, kiedy ma okazać kupione Dobra za 200000. do Indygenatu przypuszczony, y przed kim ma okazać. Oraz gdyby nieokazał co za Rygor na niego?

§ V. Gdy osiadłość Szlachcica jest pignus responfionis o wszelkie długi, przeto y o rękodayne długi, niemniey fanty y zastawy, z teyże osiadłości in primo soro odpowiadać powzien, chyba gdyby w Affekuracyi inne forum na siebie przyjął. O występpek zaś ofobisty, tam gdzie go popełni Sądzonym bydz może z racyi: że locus delicti vinculum Jurisdictionis.

§ VII. Ponieważ ten § sciąża się do samego majątku, a nie do Processu, który y najbogatszego może ekskludować od funkcyi, przeto objaśnić trzeba, iż Proces szkodzić ma o takie długi, od których niezostawałoby Szlachcicowi wolney intraty 6000. Bo trafia się że ma kto Proces na Dobrach o 50000. a intraty 100000. ma.

A co się tu stanowi o Posle, przystoi rozciągnąć y o Deputacie.

§ IX. Podobno mówi o tym Szlachcicu, któryby pierwszy porwał się do Szabli atakować drugiego, lecz drugi, y każdy, kródryby na własną obronę Szabli dobył, dołożyć trzeba aby był od tey kary wyięty, ponieważ prawo natury, daje każdemu prawo, do obrony własnego zdrowia y życia.

Ad § XIII. Po grzechu Adamowym równy się nietrafia, bo cały świat przekonany, że najwyższemu podobnym bydz nikt niemoże, przeto y wyznaczenie kary sciążającej się do naypóźniejszego Potomstwa ustać powinno, ile że żyjemy sub lege Gratia. Ludzka sprawiedliwość karę tylko na grzesznika rozciągać każe, aby taką sam czuł, na iaką sam zarobił, bo personalia non transcendent personas. Złoczyńca skoro stracony, już nie nieczuie. A początek tego § do iego końca stosować należy, bo koniec nie
równie

równie sprawiedliwszy. Gdy bowiem nie tracą Szlachectwa Dzieci pierwej spłodzone niż Oyciec abusum popełni, za co przed popełnioną zbrodnią spłodzone Dzieci, miałyby tracić Szlachectwo, skoro pokażą się bydź niewinne.

Ad § XIV. Osobie w tym § wyrażoney większa ieszcze nadgroda, gdy publicznie na Seymie otrzyma nobilitacyą, na którym Król prezyduje, a tak y sprawiedliwosci dosyć się stanie, y dawne prawa o Nobilitacyach nienaruszone zostaną.

Pod § XVI. Prawo zaostre dla wolnego Narodu; lecz ieżeliby się utrzymać miało, przynajmniej wyznaczyć trzeba, wiele Niedziel ma wyjść pozwowi, przed sprawą, aby był czas donieść za Granicą będącemu że go w Polszcze pozywają, oraz ieżeliby tam chorował, albo w Służbie Woyskowej zostawał, lub za długi w areszcie siedział, trzeba aby miał czas uwolnienia się od choroby, lub służby, albo aresztu.

Artykuł XVII. o Mężu y Zonie.

§ II. Koniec legalizujący Zaręczyny przy dwóch Swiadkach, Osob pod władzą Rodzicow lub Opiekunow będących, in consequenti legalizuje y Szlub za takowemi zaręczynami. A że iako o dwóch, byle swiadkow, tak y o Xiędza mniej ostrożnego nie nad to trudno, przeto z takich Szlubow wynikałyby zapewne martwiące Rodzicow y Krewnych konsekwencye, a zatym ten Artykuł odmienić trzeba.

Pod § V. Ostrzec należy casum: gdyby żona passyonatka niespodzianie kogo zabiła, albo sekretnie otruła, choćby pod bytność Męża, aby kara do niego sציągac się niemiała, y niech by przez ewazyją: iako o tym niewiedział, ani się spodziewał, wolnym został.

Pod § VIII. Gdyby za karę mąż odpadł od użytkow żoniny

ney fortuny, to chybaby Sąd wziął w Sekwestr fortunę Zony, y udzielał iey prowentow, Zona albowiem żyjąc z Mężem, niepowinna ani może zabronić intrat swoich Mężowi. Albo chybaby ten Sąd w takim przypadku robił separacye między Małżeństwem, co oboje inconveniens. Lubo zaś w istocie samey nietrafia się, ażeby kto Mężowi pożyczał Summ wyraznie na żoniną fortunę, tym bardziey aby ją kto kupował, y nawet gdyby to nastąpiło, Zonaby na tym nie szkodować niemogła, gdyby iednak zdało się nieopuszczać tego § to tolerabilius, aby za karę na Męża Sąd wyznaczył grzywny, na Fortunie iego dla Zony, niż żeby go miał oddalać od rządu y prowentow Dobr Zoninych.

§ IX. Posag Szlachcianki idącej za Mieszczanina, w Summie oddany bydź powinien za ewikcyą. Lecz posag albo Sukcesya w Dobrach Ziemskich, gdyby poszedł do Mieszczanina za Zoną, łamałoby się prawo o naturze Dobr Ziemskich y przywileie Szlacheckie, w takim więc przypadku, byłoby dosyć, żeby Krewni Zony Szlachta połową ceny, opłacili te Dobra Mieszczaninowi, Gdyby zaś taka Zona po śmierci pierwszego Męża Mieszczanina poszła za Szlachcica, y Dzieci z nim spłodziła, powinna iey bydź przywrócona własność podług prawa natury, y Dzieci secundi thori dziedziczyć, a primi thori czwartą częścią ceny Dobr Dziedzicznych, lub czwartą częścią Summ posagowych kontentować się powinny, a to dla większey zawsze użyteczności Rzplctey z Ołob stanu Szlacheckiego, niż Mieyskiego.

Artykuł XVIII. o Mężu y Zonie rozłączonych.

§ III. Jeżeli Mąż posagu po Zonie niewziął y okazji do rozwodu nieadał, potrzeba obiawić przyczynę, dla której chce ten § aby Mąż winien łożyć na rozwod, gdy sam rozwodu nieszuka.

§ V.

§ V. Nayprzed repugnat powszechney dotąd' opinij y rządowi kraiu. *Uxor quidquid acquirit non sibi sed Marito.* Potym: Rożny jest sposób nabywania fortuny między Małżeństwem Stanu Szlacheckiego, gdzie Mężowe starania, około interesów fortuny y rządu Dobr, są pożytecznieysze, niżeli Zony, w stanie zaś mieyskim, wszystko mając pod okiem oboie małżeństwo, równie pożyteczne starania czynić mogą. Stanu więc Szlacheckiego od mieyskiego różnicę uczynić trzeba. A gdyby w stanie Szlacheckim do nabytey fortuny miała bydź y żona przez prawo przypieczoną, to naysprawiedliwieyby było, aby do proporcji fortun, jakie przy pobraniu się oboie mieli, ten podział następował, bo ten pierwszy fundusz, y spadła w czasie Małżeństwa sukcesya, są źródłem nabywania.

Artykuł XIX. o Oycu y Matce.

Pod tym Artykułem nieupatrzone Omyłki.

Artykuł XX. o Dzieciach Szlacheckich.

§ V. Obiaśnić potrzeba że Dzieci u Oycy Wdowca, lub Matki Wdowy, tylko o taką fortunę upominać się mogą, którą iedno z Rodziców żyjących po drugim zmarłym pozostałą bez prawa trzyma.

Ad § VII. Powiedziano pod Artykułem 16. na Paragraf 13. że niewinności kara dosięgać niepowinna.

Artykuł XXI. o Opiekunach.

Ad § I. Cudzoziemiec choćby mieszkający w Państwach Rzpltey iure hospitalitatis, przypuszczonym bydź do Opieki niemoże.

Ad §

Ad § IV. Naznaczający Opiekunow præsumentur byđź zdrowy na umyśle, przeto takowe naznaczenie niepotrzebuie approbaty Grodzkiej, alias wszystkie Actus liberi & liciti wolnych ludzi, potrzebowałyby podobney approbaty.

Ad § V. Komu prawo natury daie przywiley do Opieki, a Juridicum inpedimentum żadne mu nieprzeszkadza, ten aby się starał o przywiley od Grodu nie zdaie się byđź przyzwoitością.

Ad § VIII. Gdy ani przywiley prawa natury, ani legalnie zapisany Opiekun, niepotrzebuia przywileju Grodzkiego, y jeden Opiekun pod wielą Grodami będące dobra (: iak dotąd się praktykowało :) rozrządzać może; przeto ten cały § będzie niepotrzebny, tym bardziey, że Opieka Dobr Ziemskich z Assessorją żadney konnexyi niema.

Dla tychże samych przyczyn y § 9. opuścić można, wszakże y bez niego Król naywyższym Opiekunem Sierot, a te, gdyby zapisanego lub naturalnego Opiekuna niemialy, y Gród go niechciał naznaczyć, to Rekurs zawsze do Króla.

Ad § X. W przypadku śmierci Testamentem naznaczonego lub Zapisanego, albo naturalnego Opiekuna, nastąpić powinien inny naturalny, a gdyby go dostatecznego niebyło, albo w przypadku śmierci nadanego od Króla Opiekuna, powinien byđź inny od Króla nadany. J to wyrazićby należało.

* § XI. W przypadku odsądzenia Matki lub Babki od edukacyi małoletnich, dołożyć trzeba, aby Sąd wyznaczył proportiohatum quantum do Rąk Opiekunow na edukacya małoletnich.

Ad § XII. Tego tylko, kto się podiał opieki, przymusić można aby ją dobrze sprawował. Lecz choćby kto był naznaczony, a podjąc się niechciał, niewolić go nienależy, przeto ten § odmienić potrzeba.

§ XIV. Forma Summissyi nie innego niezawiera nad to samo, do czego inne §§ Opiekuna obliguia, przeto zeznawanie takowey Summissyi, pokazanie się byđź niepotrzebne.

Ad § XV. Gdy § I. § II. Matki y Babki małoletnich uważają
C za natu-

za naturalne Opiekunki, przeto ten XV. § odmienić należy, bo coż za opieka Matki będzie, gdy Opiekunowie dobrani nieruchomą y ruchomą fortuną rządzić będą? chyba więc ten § mogłby się ściągać do tych tylko Matek, które ani wniosku ani żadnych zapisow nie mają, albo z ułomności umyśłu nie są sposobne do opieki dzieci.

§ XVI. Tam tylko służyćby mógł, gdzie dzieci po śmierci Rodzicow pozostałe będą bez zapisanego y naturalnego Opiekuna

Ad § XLII. Już to wyżej powtórzono że personalia non transcendunt personas. Gdy grzeszący Ojciec za grzech życiem płaci, kara do dzieci (: kiedy z Osob niewinnych :) rozciągac się niemoże.

Jeżeli przydzie do poprawy tego Artykułu, nierównie w mniejszej liczbie § § y pierwszy umieszczony być może.

Artykuł XXII. o Kuratorach.

Ad §. I. Skoro Kurator prawnie ustanowiony, nie powinien go Gród approbować, bo robota prawna ma approbatę immediate od samego prawa, wyższą niż Gód dać może.

Ad § XIV. Wyjazd za Granicę y w Absolutnych Państwach niezbronny, przeto sekwestracja Dobr za wyjazd nie zupełnie się stosuje do formy praw, dla wolnego Narodu. Dawne jednak prawa o Senatorach y Ministrach, dla słusznych bardzo przyczyn z upadku swego podzwignione być powinny.

Ad § XXI. Co się ściąga do wyjazdu za Granicę, to z tego § wyłączyć trzeba.

Ad § XXII. Ten który zasłużył na Sekwestr Dobr, opierać się sekwestrowi niemoże. Lecz Zastawnik albo Arendowny Possessor powinien mieć bezpieczeństwo Summy y possessyi.

Ad § XXV. Ten § dla Narodu arcy nowy, a do zemsty y okazania

zania wielkiej nad każdym Obywatelom władzy moc Grodona dający, zupełnie winien być opuszczony, zwłaszcza: że się ani trafiają tak zli dla samych siebie Possessorowie, iakich ten § pretenduje.

Artykuł XXIII. o Miastach.

Ad § III. Naywyższa prawna y niewątpliwa władza, co waznie komu nadała, to następna świątobliwie zachować winna, wyciąga tego fides & securitas publica, wyciąga powaga teyże naywyższej władzy, którey nikt respektować ani wierzyćby winien, gdyby w swoich czynnościach względem Obywatelow odmienną była, gdyby jednak ten § miał być prawem, to przynajmniej dla stanu Szlacheckiego warować trzeba, iż któryby Szlachcic w Mieście Dziedziczący Ziemskim prawem, niechciał się poddać pod Jurysdykcyą mieyską; raczey ofiarował sprzedaż Dziedzictwa swojego Miastu, aby Miasto obligowane było zapłacić adæquato pretio te possessyą, tak co do intraty, iak co do budowli.

§ IV. Jeżeli przez § III. Szlachta obowiazani do ciężarow Mieyskich równie iak Mieszczanie ex onere fundi, toć a beneficio fundi excludi niepowinni.

Ad §§ V. VI. VII. toż samo co Ad § III.

Ad § XV. Ostrzeżenie aby skarb ni-był w odpowiedzi za kompanią Kupiecką, jeżeli dosyć mocne, to kompania Kupiecka utrzymać się niemoże, bo niemająca pewnego funduszu ubezpieczonego od naywyższej władzy, niemoże mieć upośtronnych kredytu pewnego. Jeżeli zaś (i: co pewnievsza względem mocniejszych od nas Sasiadow :) to ostrzeżenie słabe, więc oczywiste na Skarb Rzplctey niebezpieczeństwo, gdyby ta Kompania zadłużyć się, lub zbankretować miała; przeto ten § bezpiecniey jest opuścić.

Ad § XVII. Prowenta z Kròlewsczyczn są wyrażone w Lustra-

eyi 1765. Ta prawem utwierdzona, y podług niej półtory Kwartę wyznaczone do Skarbu. Jeżeli Kommissie boni ordinis będą miały moc odmienienia procentow, trzeba aby miały moc odmienienia kwarty.

Ad § XX. Po mniejszych Miasieczkach Obywatele w proslocie wychowani do pianaństwa przywykli, jeżeli zupełnie z pod władzy Starostw, a po zgazzeniu tych, z pod władzy emphiteutow wyięci, y od kalkulacyi przed niemi wolni będą, wszystkie procenta potracą.

Ad § XXII. Gdzie Woytostwa z Starostwami połączone mają Jus propinandi (: które na Emphiteutow spada :) iakże prawa sławnowi Szlacheckiemu służyć odebrać, a oddawać Mieszczanom?

§ XXIII. Jeżeli podług § 17. Mieszczanie wyięci od wszelkiej władzy Dzierżawcow, to pod tym § trzeba było dodać, przed kim Magistraty rachować się mają, a zatym zawsze wynika, potrzeba poprawy tych paragrafow.

Artykuł XXIV. o Mieszczanach

W § VIII. Słowo *et furis* opuścić można, bo infamiaz idą tylko in Causis facti.

§ XII Mieczski majątek często większy bywa w pieniądzech, Kleynotach, y Towarach niż w posleśtych, przeto aby z całego majątku część dziesiąta została w Kraiu, powinaby ścisła nastąpić inwestygacya o majątku takowego Mieszczanina, y przysięga, iako przez nikogo, żadnych rzeczy, ani przez wexle pieniędzy nieprzesłał do tego Kraiu, do którego się przenosi. Dobra zaś chyba tego pod hypotekę podpadaćby mogły, któryby dziesiątej części nie zostawił, więc y to objaśnić trzeba.

Artykuł

Artykuł XXV. o Cechach,

Pod tym Artykułem to tylko do Uwagi, za co Mularstwo y Ciesielstwo pure mechanica artes mogą nie ubliżać Szlacheństwu, a jeżeli jedna część Mechaniki mogłaby nieubliżać, szłoby za- tym że żadne rzemiosło nieubliżałoby Szlacheństwu, a przecież to jest w rzeczy samey inaczey; przeto to Mularstwo y Ciesielstwo z Regestru Artium liberalium wyłączył trzeba.

Artykuł XXVI. o Kommissarzach.

Ad § I. Niemieszkania Pańskiego w Dobrach trzeba czas wyznaczyć, bo pod odjazd z Domu, na Dni kilka lub jeden, mogli by się stać wyrażony w tym § przypadek, y Pan byłby ukarany że niepodał do Grodu nazwiska swego Kómmisłanta.

Ad §. III. Dla słuźącego, sama dyspozycya Pańska powinna być Regułą czynności y słuźby Jego, przeto w publicznym prawie przepis czynności dla słuźącego miejsca mieć niemoże. Ani przystoi Rzpltey wdawać się w partykularne po Domach Szlacheckich dyspozycye, które między Panem y słuźą do nich samych należą.

Ad § VII. Uciśnieni poddani od Dyspozytora, mają Directum forum udać się do Pana, nie do Grodu. Alias prześtawalby Pan być Panem y poddani poddanemi.

Artykuł XXVII. o Szyprach y Furmanach

Pod tym Artykułem nie upatrzona omyłka.

Artykuł

Artykuł XXVIII. o Karczmarszach.

Ad § III. Przejeżdżający z dalekiego miejsca pozwanym być nie może, bo Karczmarza nie stałoby trzymać ustawicznie Kancelarystę y woźnego do napisania y położenia pozwu, a podróżny by nie czekał, aż ich Karczmarz sprowadzi. Niepozwanego zaś podróżnego, sądzić niepodobna, gdy więc ten § dopełnionym być nie może, przystoi go opuścić. O podróżnym z bliskiego miejsca Kwestya być nie powinna, boć przecie Sąsiad sąsiedzkiemu Karczmarzowi wstydziliby się uczynić krzywdę.

Ad § IV. Jeżeli Szlachcic ukrzywdził Karczmarza albo nie? nie Karczmarz sądzić o tym powinien. Jakże więc ten Karczmarz niemogąc być w własnej sprawie Sędzią może dekretować Szlachcica na imanie z Chłopami, y areztowanie pòty, pòki Sądowi znać niedadzą. Pòki Subdelegat od Sądu nieprzyjedzie. Co w odległości od Grodu, zabrać może czasu dni kilka. Jeżeli zaś Subdelegat ziechawszy osądzi że Karczmarz nieukrzywdzony? iakaż z niego może być dostateczna dla Szlachcica satysfakcyja? że ten niewinny, od Chłopów siepany, w areście trzymany, Interesfa omieszkał, expensy podróżney siedząc w Areszcie sobie przyczynił. A z żwawszym Szlachcicem mogłyby y fatalne nattać Konsekwencye, dla czego y ten § miejsca w prawie mieć nie powinien.

Artykuł XXIX. o Sługach.

Ad § II. Imo Gatunek Sług jest różny, bo tak Szlachta, iak poddani podług rangi każdego, do usług używani bywają, trzebaby więc dystyngwować, na których Sług przed Grodem o nieposłuszeństwo skarżyć się trzeba.

II. Trzebaby bardzo gęlte mieć Grody y Domy correctionis, żeby

żeby Panowie niedaleko iezdźili skarżyć się, y niedaleko odwózili sług ad Domum correctionis.

III. Ten co ma iednego sługę gdy oskarżonego odda do Domu Correctionis, któż mu służyć tym czasem będzie? Przeto ten cały § jako directum Dominium odbierający Panom nad sługami y do exekucyi zbyt trudny opuścić trzeba.

Ad § III. Ten § co do punktu, 'żeby sługa nieśluchał Pana, gdy mu Kryminal popełnić każe, względem wszystkich sług jest sprawiedliwy. Reszta zaś iego chyba tylko równey Szlachcie w służbie będącey, albo ludziom wolnym a niepoddanym służyć może.

Ad § IV. Tylko kryminalne występki sługi, wyjęte byź powinny od sądu y kary Pańskiej, za potoczne zaś przewinienia Ciwilnie ukarać, albo odprawić sługę w mocy Pańskiej zostać się powinno.

Artykuł XXX. o Cudzoziemcach

Pod § III. na Cudzoziemcow Rzemieslnikow dołożyć trzeba obowiązek zachowania prawa względem Cechow, ponieważ się Cechy pozwalają.

Artykuł XXXI. o Chłopach.

Ad § I. w Krajach Rzpltey wszyscy Chłopi byli y są przywiązani do tego gruntu, na którym splotzeni y Mlikiem wykarmieni. Gdyby zaś tylko ei byź mieli przywiązani do grontow tych, na których Oycowie ich rodzili się. Pańską rolę bez Kontraktu osiadali, załogę mieli Dworską y Pańszczyznę odbywali? to zatym sequitur.

I. Odmiana dawnego prawa y wszystkich w Kraju przesądow;
bo do

bo dotad Chłopa przychodniego Dzieci, teżeli spółdzone y odestane były przed zaślym od własnego Pana arefztem, zostawały się temu, na którego gróncie spółdzone y odestane. A podług tego § już wszystkie dzieci szłyby w poddaństwo tego Pana, na którego gróncie Oyciec się rodził.

II. Szlachcic dawszy Poddanego na Edukacyą do iakiego rzemiośła, traciłby tegoż poddanego, bo rzemieślnicy, a częścią y młynarze, Rol nietrzymają, y pańszczyzny nie robią.

III. Wiele iest Dobr w Polfcze, gdzie całe wśie, albo części ich, na czynszach siedzą, y pańszczyzny nierobią. Ukraina cała y Poberze niezna Pańszczyzny, więc podług tego § ci wszyscy przestali by być poddanemi, a przecież dotąd, iest im to iakimkolwiek od buntu hamulcem, że się poddanemi być znają.

IV. w Woiewodztwach Wołyńskim, Podolskim, Kijowskim, w Ziemi Chełmskiej, po części w Woiewodztwie Lubelskim, Chłopotom załóg niedają, więc podług tego Paragrafu ci wszyscy przestali by być adscripti gleba, to iest poddanemi.

Odmiana Praw dawnych y wiekami stwierdzonego rządu. na który się nikt nieżali, owszem wszyscy chętnie go utrzymują, tylko dla widocznego większego szczęścia Kraiu proponowaną być może. Gdy zaś z tego § raczey zamieszanie tak znaczney części wewnetrznego Rządu, straty dla Dziedzicow, a publiczne niebezpieczeństwo dla Kraiu wynikaćby mogło, przeto ten § iak iest w swoich wyrazach, między prawami mieścić się niepowinien.

Ad § III. Chłop przychodzić każdy ma dwóch Panow, iednego naturalnego, z pod którego wyszedł, Drugiego przybranego pod którego przylzedł, aże podług słuszności przybrany naturalnemu prejudicare niem może, przeto ten § chyba by tylko miał miejsce w takim przypadku, gdzieby Chłop uwolniony od poddaństwa przez własnego Pana, ośiadł pod innym, y od niego wziął na pismie uwolnienie od poddaństwa dla całego potomstwa swego.

Ad

Ad § IV. Dołożyć trzeba żeby Dziedzie był sana`mentis y nie marnotrawca, bo taki za kilka złotych da wolność poddanemu, y Wsie, które od Rodziców wziął osiadłe, dla dzieci zostawi puste, przeto tak z tey miary, iako y z tey że każdy poddany reputatur pro particula fundi, utracenie jego nie za ręczną Kartą, lecz za Grodową Tazakcyą być powinno, A Gród niechby miał zlecenie uważania, jeżeli Pan uwalnający poddanych zdrowy na umyśle względem swoich Sukcesorow.

Ad § V. Statut 1368. każe poddanego windykować w Roku po dowiedzeniu się o nim gdzie się znajduie, lecz w pozniejszych czasach po przybyłym Wielkim Xięstwie Litewskim, Prowincyi Ruskiej, y Xięstwie Mazowieckim, y Ziemach Ruskich do Polski, wszystkie sądowe władze nieskracały czasu do windykacyi poddanych. Wszakże punkt drugi tego § pozwala lat cztery czynić o windykacyą chłopą, gdyby z Inwentarzem gróntowym użedł, a przecież łatwiej jest wyslakować zbiegłego z inwentarzem, niż gdy sam uciecze.

Ad § VI. I. Ze w naszym wieku mniej mamy niż przedtym było Rolników, są tego świadkami wyrosłe na zagonach obszerne Lasy, do żniwa y młóćby ludzi niedostatku, wielka Polska, a po części y mała Polska doświadcza.

II. Czasy Kazimierza Wielkiego y Jana Albrychta liczyły wiele Rolników, a mało Mieszczankow, bo pozniey zagaściły się Miaszczka Szlacheckie y Duchowne tak napelnione próżnującym ludem że wielorakie manufaktury nieobiełyby ich, zbawiających od mieyscowey potrzeby. Z tych wielu piianitwem życie sobie ukraca, a wstrzemięzliwsi byle się do Szkół dostali, zaraz się xieża Gdy by więc Krajowa policieś w to weyżali, y tylko pewney liczbie każdego Miaszczka za przywilejem Królewskim lokowanego do Stanu Duchownego isć pozwolila, miałyby refszty dosyć do Manufaktur y do dopełnienia chwalebney tego § intencyi; A role nieby-

D

łyby

łyby ogłoszone. Inaczej, od ustawy takowego prawa, pierwey-
by Kray uczuł niedostatek Rolników y pomnożenie hultajow,
niż manufaktury rozpoczęteby były.

Ad §§ VII. VIII. IX. Gdy VI. § więcey Szkodliwym niż poży-
tecznym bydź się dowodzi, przeto y te trzy z nim połączone o-
puścić można.

Ad § X. Świętość Małżeństwa należy na wspólnym dotrzyma-
niu wiary y miłości, nie na majątku, którego chłop chyba z ru-
chomości, lecz nie roli Pańskiej udzielić może. A Córkę iedy-
nackę Chłopi zwyczajnie wydaia za Parobka nie osiadłego, y
ten wraz z Oycem Zony Gospodarstwo trzyma, a po jego Smier-
ci wszystko posiada z prawa Zony Jedynaczki, y ten § iest do o-
puszczenia.

Ad § XI. Wdowy aby mogły iść za mąż nieżądaia pozwolenia
od Koronnego prawa, mając pozwolenie od prawa Duchowne-
go. Lecz Wdowa choćby poszła za wolnego Chłopa, a niemiała
Dzieci z pierwszym Mężem, któreby Rolą Oycowską dziedzic-
czyły, y powinności odbywali, tedy ten iey powtórny Mąż musi tę
Rolą trzymać, bo zkądby wzioł innego poddanego na tę Rolą?
Jeżeli z tey samey Wsi, to Panu zawsze poddany ubywa. Jeżeli z
cudzey? tego Dziedzic odbierze.

Ad § XIV. Każdy poddany długow zaciągać niemoże na Grònt
Pański, a na własny swoy dobytek y ruchomość w potrzebie, nikt
mu brgnić niemoże.

Ad § XV. Skoro Pan z własnym Poddanym lub przychodniem
wnidzie w Kontrakty pisane, y przez Swiadki podpisane, w tym
jednym przypadku, o niedotrzymanie niech będzie wnien w Gro-
dzie odpowiadać.

Ad § XVIII. Miara występku powinna bydź miarą więzienia
Chłopa, albo gdy od kogo zaareztowany będzie, musi go Pan
pod strażą do Dekretu y terminu stawienia trzymać, niemożna
więc zabraniać dłuższego więzienia nad Dzień, byle to więzienie
niebyło

niebyło z wymyślnemi ciężkościami y więźniowi niedało przyczyny Śmierci, albo długiey Choroby.

Ad § XXI. Kara śmierci na Pana za zaboystwo Poddanego tylko za rozmyślne bydź powinna, bo choćby poddany Pana przypadkowo zabił, przecież śmiercią karany bydź by niemógł, przeto w pierwszym punkcie tego § dołożyć trzeba zaboystwo rozmyślne, a drugi punkt opuścić.

Ad § XXIII. Chłopa żadnego niemasz, któryby miał własnego Pana. Przeto ten tylko wolny, który ma od dziedzica manumisłya, a zatym różnica Chłopow pod tym § uczyniona niezgadza się z istotą rzeczy.

Ad § XXV. Domyslić się niemożna przyczyny za co Pan po bezpotęmnym Chłopie Registr rzeczy do Grodu podawaćby powinien, zaczym y to Arbitrium opuśczone bydź może.

Artykuł XXXII. o Zydach.

Ad § I. Z iedney strony Jarmarki ustanowione ku wygodzie ludzi, ofobliwie pomnieysze dzien ieden trwaią. Odległość mieysca, a zła droga, przefzkodzi Obywatelowi na pierwszy dzien zicchać, inni zaś umyślnie na zajutrz przyiezdzią, że Kupcy nie mając nacisku w dniach poiarmarczanych, taniey przedaią; z drugiey strony: Kupcy przyiezdziacy z towarami do Miałteczek, gdzie Skłepow niezastaią, muszą tasze budować, y dopiero towary rozpakowywać, y znowu układać, co czasu potrzebuie, więc tak dla Obywatelow iak Kupcow ten § potrzebuie odmiany, wszakże im dłużej Kupiec z Końmi w Miałteczku bawi, tym więcey Mieszkańcom intraty czyni.

Ad § II. Zydzi w Miałteczkach Rynki posiadaią Domami zaieznemi, żebv więc ten § wszędy mógł bydź wykonany, trzeba aby Katolicy Mieszczanie byli w łtanie płacać domy żydom. Po spła-

Da

ceniu

ceniu trzeba czas dać żydom, aby na wyznaczonych ulicach budowali się. Te więc okoliczności w tym § dopełnić trzeba.

Ad § III. Wiele jest Miasteczek w których Mieszczankowie pisać y czytać nieumieją, w takich więc Miasteczkach Królewskich, Woyci. A w Szlacheckich y Duchownych sami Pano wie, lub instrumentowani od nich Rotą Sędziego przyśięgli Namieśnicy, mogliby sądzić sprawy. Sprawy zaś między Kahałem a Miasteczkiem, in prima instantia niechby sądziły Grody własne salva Appellatione z Mieszczanami Królewskimi do Assessorji, a z Duchownymi y Szlacheckimi Juri Magdeburgico niepoddanemi do Trybunału.

Artykuł XXXIII. o Włuczęgach.

Pod tym Artykułem żadna Omyłka nieupatrzona. ♡

Reflexye nad Częścią II.

O Rzeczach.

Artykuł I. o rzeczach w powszechności.

Pod tym Artykułem tylko doskonałe rzeczy rozrządzenie porządek można.

Artykuł II. o rzeczach Bogu poświęconych.

Ad § III. Koszt równie na Parafianow rozłożonym bydź niepowinien, lecz do proporcji majątku każdego. Ta zaś składka
żeby

żeby z uciemieniem Parafianow wymagana niebyła Proboszcz albo Pleban w dobrach Szlacheckich z Parafianami, a w Dobrach Królewskich z Dzierżawcami ułożą Projekt murowania lub budowania Kościoła, y Architekta lub Ciesłę wezwawszy wyrachowany koszt cały na to, na Kollatora, a w Dobrach Królewskich Kollatora zastępującego, y Parafianow, proporcjonalnie rozłożą. A to rozłożenie podpisane przez Kollatora y Parafianow, będzie prawem Parochowi służącym do pozywania do Grodu tak nie chcących wypłacać co podpisali, jak unikających od ułożenia składki y podpisu. Lecz y Paroch jeżeli nad u siebie obeyscie się, z tey Parochij w większe ma użytki, od składki excypować się niema. Ozdoby zaś wewnętrzne niekoniecznie potrzebne, voluntario sacrificio zostać się mogą.

W Dobrach zaś Stołu Królewskiego y Duchownych, Kollatorowie pryncypalnym fundulzem być muszą, bo Parochowie najczęściej z Mieszczankow y Poddanstwa złożeni uboższej sytuacji.

§§ V. VI. Zdałoby się zostawić władzy samych Biskupow, żeby władza Świecka nieczurpowała Duchowney y wzajemnie.

Ad §§ VII. VIII. Te obydwie §§ tylko tam służyć mogą, gdzie osobna Jntrata ufundowana na Kościół, a Osobna na Xiędza, Lecz gdzie tey różnicy niema, trzeba aby ją uczynili Biskupi przez się lub swoich subalternow. Znajdują się albowiem takie Kościoły, przy których Pleban ledwie się sam żywi y potrzeby primæ necessitatis opatrować może, zwłaszcza przy powiększonych podatkach na Duchowieństwo.

Ad §§ XIII. XIV. Potrzeba objaśnić kto do najbliższego Sądu odwozić ma Winowayce, y ubezpieczyć, aby albo uciec, albo porwanym być niemógł, bo Xiędz w przypadkach niektórych rodzaju występku, iakiego Kościół niepokrywa, może y powinien nie bronić delinkwenta, lecz wydać go, albo sam odwozić do zwierzchności mimo Kanony niemoże. Zaś na żebrzące Zakony, kara płacenia 3000. Zł: w żadnym przypadku się nieutrzyma.

Artykuł

Artykuł III. o Dniach Niedzielnym y Świętach

Pod § III. Opuszczono wyrazić gdzie y przez kogo pozywani bydź mają Mieszczanie Królewscy y Dziedzic Miasta, gdyby prawa nieśluchali.

Artykuł IV. o Rzeczach pobożnemu użyciu poświęconych.

Pod tym Artykułem niepostrzeżona Omyłka.

Artykuł V. o rzeczach prawem Narodu ubezpieczonych.

Pod tym Artykułem, miałby miejsce punkt ubezpieczający dochody Skarbu publicznego, bo pod tytułem sług Poselskich mieszczą się Kupcy, którzy najdroższe towary bez opłaty cła wprowadzają, y za nie znaczne pieniądze za Granicę wywożą. Wszakże Osoba takowa nie z tey strony że Poselski człowiek, lecz z tey że przemycający Kupiec mogłby bydź sądzony w Komisji Skarbowey, za poprzedzającym o tym doniesieniem Posłowi. Równie iak służącego u naszego Posła niemenażowanoby, gdyby się Kupiectwem y przemytą bawił.

Artykuł VI. o Rzeczach powszechnych.

Pod § VII. Ostrzec trzeba wolność hicia pałow, na ugrontowanie Tamy dla ubezpieczenia grontow od Rzek spławnych.

Pod § XI. Miałto Słów: gdy mu to przez kogo kolwiek poprawić, przez świadkow wiary godnych dowiedziono będzie.

§ XII.

§ XII. Wola tego § arcy potrzebna, lecz wykonanie Jey ledwie kiedy podobne. Albowiem są miejsca gdzie Szlachcic przy gościńcu będzie miał Wioskę w Lesie czyniącą Zł: 1000. intraty, a może puł mile Lasu, którą Gościniec idzie, Gdyby sprzedał tę Wioskę, to cena za nią niewystarczyłaby na wykopanie korzeni w tak długim y szerokim przeciągu. Tym bardziey Arendowny y zastawny Possessor tegoby niedopełnił, a zadłużony Dziedzic dopełnić by niemógł. Taż trudność spadałaby na błotniste miejsca gdzie bliskich Lasow niema do budowania Mostow. Lecz te porządki przykładem innych Kraiow skarb publiczny czynić powinien. Dość będzie na Possessora ciężaru jeżeli zrobioną drogę utrzymać zdoła. Szerokość gościńca mimo potrzebę wpaniałości, do wygody dosyć jest łokci 15. Jnaczey w Lasach wielki expens, w polach szkoda gruntu. *

§ XIII. Mostowe y Grobelne ledwie wystarcza na reparacyą mostow y Grobel, lecz na fundowanie ich de novo, wprzod trzeba gotowey Summy. Ze zaś nie wszędy równa trudność, y równe koshza zachodzą, przeto ten porządek nayspewniey do Skutku przyszedł, gdyby pod Jesien (: która gatunek dróg naylepiey okazuje :) Officialistowie Skarbowi każdy w swoim departamencie Gościniec publiczne obiechali, y o ich reparacyą z Possessorami się umówili, któryby zaś Possessor dla niemożności reparaować się niepodjął

* w Mili sprawiedliwej długości łokci 15000. Gdyby gościńce były szerokie łokci 30. a nie 15. więc nad potrzebę zbywałoby szerokości łokci 15. a zatym w każdej mili ginąłoby Gruntu Morgow 13. y łokci kwadratowych 5625. Mało więcey nad dwa Ziarna z jednego wysianego zastawiając na żywność Człowiekowi, a mało mniej nad dwa Morgi na wyżywienie jednego mieszkańca wyznaczając, w mili jedney ginąłoby żywności na Siedmiu mieszkańcow. Gościńcow publicznych do Miast Pryncypalnych w Kraiu y do wszystkich Pogranicznych Państw przez Polskę, y Litwę, gdyby polami było tylko mil 300. zginąłoby żywności na Mieszkańcow 2100.

niepodiał, potrzebę kosztu zważywszy Kommissyi Skarbowey donieśli, a ta obmyśliłaby sposoby potrzebney reparacyi.

Ze zaś jest Mappa całej Polski z dymensyą pracowicie sporządzona, możnaby wyprostować Gościńce krzywo y zdroźnie idące, a dopiero wyprostowane y oznaczone reparować, przez to zbliżyłyby się drogi z wielką publiczną wygodą y mnieyszym kosztem reparacyi.

Ad §§ XV. & XVI. Są reflexye pod §§ XII. y XIII.

§ XVII. potrzebuie objaśnienia, bo wrażone w nim krzywły, gdy uczyni przejeżdżający, przez odiedzie, któż go więc scigać y w którym miejscu Sądowey Satisfakcyi dochodzić będzie. Podług tego § pieniądze kary tylko majątni opłacićby mogli, którzy się podobnych występkuw strzegą, y kary ofobite niektóre y nad proporcją winy. Ze zaś grzesnik z Szubienicy spadnie, czy temu Jmie winno żeby go wieszać na miejsce grzesnika, które w innych Ofobach może być y cnotliwe y godne.

Artykuł VII. o Rzeczach własności osobistej.

Pod § II. Niezmiankowane Summy lokowane na Prowizyach albo zaliczone na trzyletnią Arendę Dobr. a niewytrzymane. Srebra y Kleynoty po Zonie wzięte, które Mąż na fortunie afektuował, a po bezpotomney Jego śmierci Zona też Kleynoty odbierze, czy inter mobilia mają być rachowane? rezelwować trzeba,

Artykuł VIII. o Dobrach Królewskich.

Ad § III. Wyrażnym prawem Królewskim y wolnemu szafunkowi odstawionych starostw, i-ko nikt kweltionować niemoże, tak ten § okazuje się być nad potrzebę włożony.

Ad §

Ad § IV. Aby iedne Dobra drugim ze wszystkim zupełnie równe w intracie były, niełatwo się trafi; przeto ten § powinien dopuścić modum concludendi, gdyby przychodziło do Kupna lub zamiany. Niktby zaś niechciał kupić Ekonomicznego Młasteczka Dziedzictwem salvo Jure Mieszczankow, boby niechciał podejmować ustawicznych kosztow w Warszawie pilnując spraw w Assessorji; więc y to przyszłoby do odmiany.

Artykuł IX. o Dobrach Duchownych.

Ad § III. Takowe Dobra jeżeliby nie Sukcessorom Fundatora (: co sprawiedliwieby było :) lecz Juri caduco podpadać miały, to ostatnia Konstytucya o Kadukach przeszkadza temu §; bo od Roku 1669. już więcey upłynęło iak lat 50.

Artykuł X. o Dobrach Ziemskich.

W § VI. Dodać trzeba Forum Trybunału. Ze zaś w Wojewodztwach Ru'kich nietylko Ziemskie Dobra są ubezpieczone dla Szlachty, od praw Królewskich, lecz y te wszystkie, które prawem Dziedzictwa immediate przed wojną Kozacką posiadane były, przeto y tę Konstytucyą tu ponowić należy.

Artykuł XI. o Dobrach Lennych.

Ad § II. Przeniesienie lenności w Dom inny, jest nova infectio datio nowego Domu, którą Królowie czynią zawsze wraz z Stanami Rzpltey.

Ad § IV. Za Staremi lennościami stat fides publica. Jeżeliby
E Ad §

zaś tylko ad descendentes od rodzzonego Brata restringi miały, tedy ostrzedz należy, iż to prawo tylko do przyszłości się ma ścigać nieycykając przeszłości.

Ad § V. Dobra wyszłe z prawa lenności, wracają się wprawdzie do natury Dobr Królewskich, lecz za przywilejami rozdawane bydź niemogą, ponieważ wszystkie tey natury Dobra na Skarb obrócone.

Ad § VIII. Ten § tylkoby Possessorowi szkodę przynosił bez użytku Rzpltey, bo drzewa stać na wieki niemogą, wywracają się y gnią. Procz domowey potrzeby, użycie ich rozładne może bydź bez spustoszenia Lasow, gdy nie będą wykopane na pola.

Artykuł XII. o Nabywaniu Dobr nieruchomych Dziedziectwem.

Ad § VI. Wszystkie Sady tym sprawiedliwym Axioma się rządzą *Qui prior tempore prior Jure*. Trudno więc temu § przyznać sprawiedliwość, który późniejszego Dziedzica, przekłada nad pierwszego. Późniejszy Donacya y z siebie nic warta, y w Osobach, tak przedający jak kupujący naganna. Nieważna z siebie; bo kto już Wieś jednemu sprzedał, wyzwał się z wszelkiego prawa na Osobę Jego, więc niemając już prawa dziedzictwa, dać go drugiemu niemoże. Naganna z Osoby przedający bo jest wyraźnie przeciwko dobrej wierze, naganna z Osoby powtórnie kupujący, bo niemożna niewiedzieć że już sprzedane te Dobra, zawrzawszy w Akta proprij Distriktus, albo Kontraktowe Dubieńskie, przeto ten § poprawić trzeba, żeby się z słusznością zgadzał y nie sprzeciwiał wyższym dwom §§ tak pod Artykułem 7. własność rzeczy Opisującym; iako pod tymże samym 12. Artykułem w § 2. Nro 4to gdzie wyrażone słowa *aby przedający Dobra przedać, a kupujący je kupić we wszystkich moc z prawa mieli*

Podcym

Pod tymże § dodać trzeba: aby cena za Dobra drugie raz wzięta z prowizją powracaną była. Lecz gdy sfluzna kara na przedającego dwa razy iedno, ustanowioną będzie, podobne przypadki trafiać się niebędą.

Ad § IX. Gdy Sądy Grodzkie (: iak się w obserwacyach na pierwszą część wyraziło :) ustawiczne bydź niemoga, y sprowadzanie Sędziego bez kosztu się nie obeydzie, za což iak dotąd nieprześltać na Jntromislyi przez Woźnego y Szlachta.

Ad § X. Dodać należy Salva Conditione sub § 4to expressa.

Ad § § XII. XIII. Zaden Sąd z myśli sądzić Człowieka nie może, ani docieć kiedy kupujący przestał myśleć że dobrze kupił Dobra, albo kiedy się dowiedział, że od złego Dziedzica nabył. Lecz prawdziwy Dziedzic powinien dbać o swoją własność, y przez czas milczenia sam sobie winien. A gdy dowiedzie że to Jego są Dobra, ab inchoato processu, albo ab Actu rei evictæ z prowentem ie odbierze, y o dezolacyą lub reparacyą rozsądzenie nastąpi, przeto te dwa § § należy poprawić.

Artykuł XIII. o Działach Braci.

Ad I. § W małych fortunach Macierzystych Dziedzicznych łatwiejsze jest dla Braci spłacenie należitości Siostron, lecz gdzie się trafi większa Macierzysta fortuna niż Oyczyta, dopieroz gdy kilka Siostr będzie, a Brat ieden, rzecz naturalnie niepodobna, aby iedney części prowentem naprzykład 100000. importuiący n, kupić kilka części, kilkadziesiąt Milionow wartuiących. A jeżeli dla tego ma Brat komu innemu przedawać Dziedzictwo Matki, ażeby Siostry niedziedziczyły, rzecz sprzeciwia się przyrodzeniu. Jako Dziedzictwo Dobr Oyczytych z tej racyi całe Synowie posiadają, że po mieczu spada, tak całego Dziedzictwa Dobr Macierzystych, mogłyby Córki pretendować, z tej racyi, że spada po Kądzieli:

E2

A iako

A iako przez wzgląd krwi Oyczytley w Còrkach, a rązem przez
wzgląd praestantia sexus w Synach, cenę czwartey części Dobr
Oyczytlych dla Còrek wyznaczają, tak przez wzgląd krwi Macie-
rzytley w Synach ceny równych Części Dobr Macierzytlych, a nie
koniecznie Dziedzictwo mogłoby bydź dla Synów wyznaczane.
Lecz co względem Dobr Oyczytlych sprawie różność płci mię-
dzy Bratem a Siostrą, to w Dobrach Macierzytlych sprawować po-
winna równość krwi tak w Bracie iako y Siostrze, y Macierzy-
tlym dziedzictwem dzielić się równo powinni, Między innymi chę-
tnym Rodzeństwem, pretensya Synów do ogarnienia całego dzie-
dzictwa po Matce, długie czyni kłótnie, y do straty fortun przy-
prowadza. Gdy więc słusność żadney nie poddaie racyi dla-
czegooby Còrki oddalić od Dziedzictwa Macierzytley fortuny, prze-
to legislata, y dla tey samey przyczyny, że płec Damska wcho-
dzić w nią niemoże, sprawiedliwość dla teyże płci uczynić winna:
Otrzęgłszy dla Braci raz: gdyby jedna wieś po Matce zoltać się
miała, aby nierozrywać Gospodarstwa, na ten czas niech służy Bra-
tu prawo spłacenia Siostr. Drugi raz gdyby Wieś iaka od rów-
ności Sched zoltawała, niech będzie bliższy Brat Dziedzictwa, y
spoplaca Siostróm należące Część.

Ad § II. Ze nie zawsze blisko znajdują się Krewni z linii Oy-
czytley y Macierzytley, y w uboższych stanach nie tak łatwe ich
sprowadzenie. Albo Krewni Matki z zagranicy, lub z nierówney
Kondycyi wziętey, nie mogliby bydź do tego użytymi, przeto Zie-
mian byle ofiarłych, do użycia pozwolić trzeba.

Ad § III. Na końcu tego § mała omyłka, albowiem nie Sędzia
do Xrag przwimure, lecz Regent albo Susceptant.

Ad § IV. Do Dekretu trzeba pozwu y wpisu, chybaby więc nie-
mogący się zgodzić, musieli się zapozwać, y dopiero z Dekretu
Działby być czyniony.

Ad § V. Ten cały § opuścić można z przyczyn. Raz gdyby
Bracia dla takich przyczyn domowych niechcąc się dzielić, y na
drugi

drugi termin nie ziechali, kogoż dzielić? Drugi raz gdyby młodsi ziechali, a najstarszy papiery mający, y S hedy układać powinny, nieziechał, z cz goż dzielić? Alto gdyby najstarszy nieziechał, y nie zaczął działu przez obranie Schrey, jakże drugich dzielić?

Zdaie się żeby nie wszystko udatwiło dołożywszy pod § IV. Gdyby się Bracia ugo-dzić niechcieli lub niemogli, zapozwać się powinni, a Sad podług wszystkich stopniow prawności Dział między nimi uczyni.

Ad § VI. Podobnież y ten § może być opuszczony, że wielka liczba iest Szlachty Polskiej, którzy bez poddanych Wsie posiadają, a ich Potomstwo rolami y zagonami się dzieli. Zrodłem tego iest dawne rozrodzenie Familii. Aby y w dalszych czasach też zrodła się nieowitraty zabiezcć trudno. Gdy się 5. lub 6. Braci po Oycu iedney Wsi Dziedzicu zostanie, tą Wsią dzielić się muszą, a ich potomstwo dzieli ją na drobniejsze czastki, spłacic ieden wszystkich niemoż: albo że niema czym, albo że drudzy niemając się gdzie podziec, przedać mu niechcą. Exponować na plus offerencya, choćby był Kupiec, któż zezna Donacyą, kiedy Dziedzic niechce, prawo zaś powinno bycć przeciwko gwałtowi, lecz nie powodem do gwałtu.

Pod tym Artykułem o prawach Matkom służących, wzmiankę uczynić trzeba, żeby pozniejszy Artykuł niezdawał się zupełnie zgalić pierwszego.

Artykuł XIV. o Posagach.

Ad § I. Już to powiedziano pod Artykułem o Chłopach że wielkimi stwierdzony w Kraiu zwyczaj rzadu sfortun Obywatelskich, chyba dla ważnego interesu Rzplcey winienby być odmieniony, imniey zaś lub więcej Córka iednych, do Syna drugich Rodzicow posagu wnieść, to Rzplcey uacerellować niemoż, która równym

nym Okiem patrzy na Brata y Szwagra jako równych Synow swoich. Tym bardziey że ten projekt krzywdziłby Synow. Wszak generalna reguła tylko w powszechności uważaną y poznawaną bydź może, a rzecz widoczna że więcey łą trzy części dla Brata gdy Siostra czwartą bierze, niż dwie gdy trzecia na Siostrę. Ze zaś w iednym przypadku krzywda dla Braci, ieżeli ich sześciami, a Siostra iedna, to w przeciwnym przypadku nadgradza się gdy Siostr kilka względem iednego Brata. Wszakże y podług nowego tego projektu, do liczby Synow y Còrek, odmiany porcyi Summ Oyczy-
stych, stosowaćby się musiały. Z tych 21000. Oyczystey Summy w tym § na przykład położoney, gdy iest Brat ieden a Dwie Siostry, prawda że tyle Brat ieden bierze co obydwie Siostry, to iest 10500. Zil: Pol: Lecz gdyby był Brat ieden a cztery Siostry, to Brat wziąłby 7000. a Siostry 14000. Tak w kazdey odmianie liczby Osob, liczba tysięcy odmiennić się musi. Wielkie Xięstwo Litwie łatwo odstępować, zwykło od swojego Statutu, a ten wyraznie z Oyczy-
stey fortuny część Czwartą na posłagi wyznacza. Wiele Còrek z Korony idzie za Mąż do Litwy y wzajemnie. Między Prowincyami iednego Kròlestwa przyzwoitszy rząd ieden; Co wszystko iest wystarczającym do utrzymania dawnego zwyczaju.

Ad § IV. Mobilia po Oycu Rynsztunek woienny (: wyiawszy cenę Złota, Srebra, y Kleynotow, gdyby do oprawy tych Rynsztunkow wchodziły :) do Mally fortuny należeć niepowinny, lecz samym Synom się dostać.

Ad § VII. Czasu determinować niemożna, bo wielkiej fortuny, gdyby ta, w ródnych Woiewodztwach Korony y Litwy znaydowała się, nikt tak w kròtkim czasie Mally doskonałej ułożyć niepotrafi; choćby o Domu y Chorobie zapomniiał.

Ad § IX. Maiąca pgnus własney fortuny tak scisle obowiązaną bydź niepowinna. Względem zaś takiej Matki która ma-
ło albo nic niewniośła, żeby niedać przyczyny Dzieciom do kas-
lowania

fowania Jey dożywocia potrzeba dystyngwować rzeczy do używania koniecznie potrzebne, za których deteryoracją lub zniszczenie odpowiadać niepowinna; iakie są: Obicia na scianach, rzeczy słołowe, y bielizny, poiazdy, które usu confumuntur, a Konie y bydło, które w czasie zdycha.

Ad § XI. Ten § gróntuie się nayprzod na przyrodzoney wolności Rodzicow względem wyznaczenia posagu Còrkom, a potym na Statucie Koron: Gdy iednak z iedney strony: żądze y rozładniefzych ludzi pòty uspokoiionemi bydź niemoga, pòki się o calec sprawiedliwosci nieopra. Z drugiey strony: w Rodzicach predilekcyja Synow krzywdy dla Còrek powodem bywa, albo większe zakochania Còrek pokrzywdzają Syny. Dopieroż po wyposażeniu Còrki, ieżeli przeciąg Rodzicielskiego życia znacznie powiększy, lub zadłuży fortunę, albo pozostała Matka swoy wniosek straci, lub nabędzie Substancyi; takowe przypadki odkrywają miarę krzywdy, a własna miłość oka z niey spuścić nieda, y ztąd widzimy Sądowe Jzby zaprzatnione sprawami albo o melioracya, albo o powrócenie przebranego Posagu. Zanknięcie wolności Còrkom lub Synom, czynić o Krzywdę po śmierci Rodzicow, utwierdzi w Rodzicach predilekcyja. Otworzenie drogi do upomnienia się o Krzywdę, abnkie w Rodzicach do predilekcyi, y ci zabiegając kłotni między dzie mi albo sprawiedliwe posagi wyznaczać będą, albo (: iak y teraz Sprawiedliwi czynią:) tym czasem wypłaćciwszy na zadatek Posagu Summę, lub część Dobr wypuściwszy dopełnienie satisfakcyi podług prawa natury do po śmierci swojej odłożą, a tak między Rodzeństwem umniewszy się niechęci y processow. Przeto z tych reflexyi na końcu tego § zdałoby się dopiśać: *Rodzice zaś sprawiedliwość w wyznaczeniu posagow zachować winni, a Còrki lub Synowie, gdyby się czuli bydź pokrzywdzonemi, a w Roku po śmierci Rodzicow skargi do Xiąg Grodzkich o to nie zanesli, już czynić przeciwko wyznaczeniu Rodzicielskiemu pod winą NN. niebędą mogli. Co się ma rozumieć y o Wnukach, gdyby Rodzice swoje Dzieci przeżyli.*

Ad

Ad § XII. Domyślić się niemożna przyczyny dla którejby rozdzone Siostry miały brać nierówne posagi, owszem sprawiedliwość każe, iż co wprzod wyposaźone, gdyby więcej wzięły niż drugim z Masły fortuny przypaśćby miało, tedy porachowawszy ad Masłam co wzięli: Superatę wrocić powinni.

Ad § XV. In consequente r fl xvi k óra jest pod § XI. tego Artykułu poprawićby trzeba, że Córki sprawiedliwie posług prawa natury wyposaźone, ani same z Sukcessorami swoimi, ani ich Mężowie o melioracyą czynić niebowinny. Albo ten § można będzie opuścić, jeżeli się zoltana reflexye pod § XI. wyrażone.

Ad § XXI. Podobnież y ten § trzeba opuścić bo w ubogim stanie Ludzi tyle znaćza 5000. co w bogatym 5000000. przeto mała lub wielka Zonina Summa równe mieć winna bezpieczeństwo.

Artykuł XV. o Donacyach.

Ad § II. Dla różnych przypadków powinna być ważna Donacya, choćby nie w własnym Gódzic, nawet choćby y za Granicą uczyniona, byle w Rok Szesć Niedziel do własnego Grodu przemiesiona była.

Ad § III. Donacya, czyta jest darowizna, iak mówi § I. przeto Donacya z Kondycjami jest predaż choć nie za pieniądze. Jeżeliby więc przyszło stare w zytko odmieniać, to takowey donacyi k óraby była razem y Kontraktem rezygnacyinym trzeba nową formę ułożyć.

Ad § V. Na końcu miało słów a *Donacyi dopełnienie nakazane być powinno, odinienić, a Donacyu utwierdzona wieczyście być powinna.*

Ad § VIII. Ostatni punkt trzeba poprawić, bo niemoże być jedna forma Donacyi, co y Dożywocia.

Ad §

Ad § X. Używać Człowieka tak iak bydłęcia, jest rzecz warta Poganina, lecz ustąpić bliźniego bliźniemu przez sposób prawem opisany, szpeciwiać się niemoże dobremu Chrześcijaństwu. Wszakże nie tym sposobem przedają się u nas poddani, iak y dziś Chrześcianie przedają Murzynow.

Ludzie mogli być y zwać się wolnemi, pòki się zwierzchności y panowania niewzmogły. Dzisieyszy rząd Ciw lny nikogo niecierpi, gdy y same Trony są niewolnikami praw, które na się przyeły. Ludzie oświeceni żeby poddaństwa prawu wiernie dochowali, ieszcze dwie zwierzchnie władze nad sobą mają. *wszę* Religiją, która pilnując gròntu serca, zdroźności broni. *zgę* Punkt honoru, która teyże czystości postępków strzeże. Chłopi w wielkiej prostocie edukowani Obojga tego niemający, czego by nie czynili wolni? gdy Ich w poddaństwie urodzonych, pod władzą Pańską wychowanych, od buntow, kradzieży, y innych występkuw boiaźń śmierci wstrzymać niemoże. Wszakże prawo o Extradycyi poddanych z przypadku nastąpiło, y uprzętając hulcziow y włuczęgow, kazało wydawać zbiegłych, aby każdy zostawał w poddaństwie pod własnym Panem.

Prawda że się trafiają czasem ostrzy Panowie na własnych poddanych, lecz ich kondycya od najzacniejszych ludzi pod ostrym Monarchą będących może się różnić w sposobie uciemienia, ale nie w skutku, a przecież te uciski powszechnemu rządowi na Ofiarę iść muszą. Nie jest jednak myśl nasza aby Polskie poddaństwo do umiarkowaney wolności nigdy niebyło przypuszczone. Lecz do tego dwóch rzeczy brakuie *ruszey* Sposobu ich edukacyi w dzieciach. *zgzey* pomnożenia Wojsk R. P. kòrego boiaźń tłumilaby buntownicze zamysły, a to oboje potrzebuie czasu. W itanie zaś terazniejszym ten § opuścić trzeba.

F

Artykuł

Artykuł XVI. o Testamentach.

Ad § II. Osoba Sądowa zwłaszcza w odległych miejscach, a do ludzi krótko chorujących niełatwo sprowadzoną być może. Wszak każdy uczciwy Człowiek, tak godzien wiary jak Sędzia, który chociaż przyśległy, ale rotą Sędziego nie rotą Świadka.

Ad § V. Do trzech Oficerów niezawadzi więcej Giemeynow przypuścić do świadectwa, czyli bardziey do przytomności oświadczeń Testatora, bo pod czas Woyny wielu Oficerow y Gimeynow ginie, gdyby więc tylko przed trzema oświadczenie było, niemożnaby mieć pewności że tych trzech Świadkow żyć będą aż do zaprzyjęcia Świadectwa w Grodzie.

Artykuł XVII. o Sukcessyach.

Ad § VII. Ten § mówi tylko o jednym przypadku gdy po bezdzietnym jednym Bracie, zostanie się drugi, a od trzeciego tylko Sukcessorowie, rzecz niewątpliwa że w takim przypadku Dział być powinien na pokolenia. Przeto trzeba dodać drugi przypadek: gdy z Braci trzech albo czterech pomarłych zostaną dzieci, a piąty Brat tych czterech przeżywszy, umrze bezpotomnie, na ten czas Sukcessya w równym stopniu wżyskich Synowcow równość Prawa natury mających zastaiąca, iuż nie na pokolenia, lecz na Głowy dzieloną być powinna.

Artykuł XVIII. o Sukcessyach na dół

Ad § I. Tu służy reflexye pod Artykułem 13. o Działach wyrażone, że od Dziedzictwa Dobr Macierzystych Córki oddalone być niepowinny.

Ad §

Ad § II. Tu służy reflexya immediate przed tym Artykułem wyrażona gdy się sami Synowcowie zostaną, już bez żadnego żyjącego Stryia.

Ad § III. Podług reflexyi pod Artykułem 14. o posagach, Maryanna nie trzecią, lecz Czwartą część zyskiwać powinna.

Ad § IV. Toż samo: że Maryanna po Pietrze Bracie bezpotomnym z fortuny jego Oyczystej Czwartą część brać powinna.

Artykuł XIX. o Sukcessjach w górę.

Ad § II. Pod Artykułem 17 o Sukcessjach w Powszechności § 2gi Sukcessją po bezpotomnych Dzieciach Rodzicom przyznaie sprawiedliwie, że bez żadney dystynkcyi dwoygu albo z nich iednemu, y niewzywając pobocznych Sukcessorow. Albowiem ci Sukcessorowie na którychby Sukcessja spadła po Dziecięciu muszą należeć do Sukcessji po Oycu lub Matce. Jedno pozostałe z Rodzicow ma prawo dożywocia na fortunie drugiego, a Osobom bądź z ich własności, bądź z pod prawą Dożywotniego drogą Sukcessji nie odbierać niemożna, póki te żyją.

To co Syn nabył mając udzieloną od Rodzicow fortunę, nabyliby byli Rodzice, gdyby iey nieudzielili. Rodzice przeto y do nabytego przez Syna majątku, bliższe prawo mają, niż kto inny mieć może. Po śmierci zaś Rodzicow ten § słusznie dopełnionym być powinein.

Artykuł XX. o Sukcessjach pobocznych.

Ad § I. Wyrażone pod posagami reflexye y tu miejsce mają, y gdy na Siostrę czwarta Część Oyczystej fortuny należeć będzie,

dzie, to już do Sukcesyji teyże fortuny Siostra należeć niemoże, kiedy drugi Brat żyje, z Substancyi Macierzystey po Bracie należy Siostrze część równa z drugim pozostałym Bratem. A o dorobną fortunę przez zmarłego Brata, nomen repressivum za Bratem, nie za Siostrą mówi, chyba gdyby ten zmarły Brat tylko samą Macierzystą miał fortunę, y z niey się dorobił, na ten czas Siostra część Macierzystey fortuny z częścią dorobkowej wzięćby powinna.

Ad § VII. Dotąd transformacya fortun in quarto gradu, to iest na Prawnukach, uznawaną była, za co to odmienić trzeba, ten § niewyraża przyczyny.

Ad § X. Przeciwno temu § powtarza się kilkokrotnie powtórzona reflexya, gdyż y tu sprawiedliwej racyi znaleźć niemożna za co z Braci 7. w równym stopniu y równey prawa naturze będących jeden ma brać tyle, co Sześciu. Prawda że prawo niema przyczyny explikować się z swoich powodow. dla iakich nastąpiło, gdy już iest prawem, lecz obowiązek Prawodawcy wszystkie wyroki na gróńcie sprawiedliwości stawiać.

Artykuł XXI. o Sukcesyji między Małżeństwem.

Ad § § I. II. To prawo pisze o Mężu y Zonie złożonych z Kawalca y Panny, lecz o Wdowcach y Wdowach gdy się pobierają służyćby niemogło; Bo oboje mając pierwsze dożywocia y Dzieci, gdy się z nich jedno zostanie, z fortuny drugiego nic brać niemoże, bez krzywdy pozostałych Sierot, przeto ten przypadek dołożyć trzeba.

Ad § IV. Ten § ciężko pogodzić z § 8. pod Artykułem o Donacyach, bo tamten zakazuje alienacyi Dobr Sukcesyjonalnych bez żadney Osob. excepcyi, ten zaś ultimo contententi pozwala przedać,

dać, lecz toż pozwolenie powinno potym przyhaymniey wszystkim służyć, ktorzy zadłużoną po Rodzicach odebrawszy fortunę, inaczey iey oswobodzić niemogą, aż przez sprzedaż iakowey Części. Wszakże y ten co zadłuży fortunę y in potioritatem ją puści, chociaż na nią Donacyi nieuczynił, przecież Sukcesorowie nie po nim niewzmą.

Artykuł XXII. o preskrypcyi Dobra ruchomych y nieruchomych.

Ad § II. & III. Od nieprawego Dziedzica kto kupi Dobra in bona fide, y posiada ie, ta bona fides tylko od Kalkulacyi posiadającego załłonić może. Lecz podług prawa de bonis nullo Jure tenetis, naydluzsza preskrypcya oddalać prawego Dziedzica od własności iego niepowinna, przeto pod tym Artykułem następujące §§ 2. 3. 4. 9. 10. odmiany potrzebują, bo kradzież y łupieństwo, y iakimkolwiek niesłusznym sposobem cudzego korzystanie Boskiemi y ludzkiemi prawami na wieki zakazane, a tey Boskiey sprawiedliwości, żaden czas niema mocy odmieniać, y co dziś iest krzywdą, a zatym iest grzechem, dopòki nienadgrozione, grzechem byđź nieprzełtanie. Alias podług tego Artykułu kradzieże, niazdy, rabunki, y naywiększe krzywdy poczyniwszy, byle za granicę ucieć, można w lat 40. powrócić do Kraiu y kary się użniebać.

Zaitte myśl tych §§ iest arcy chwalebna, bo ma za cel spokojność Obywatelow kładąc tamę prawnym kłutniom. Lecz że spokojność tylko ta iest prawdziwa, ktora Człowiek na umyśle czuie; A' tey spokojności, ukrzywdzony pòty uczuć niemoże, dopuki mu krzywda nadgrozona niebędzie, y sama nieutracona nadzieia odzyskania własności usypia troskliwość umysłu; przeto prawo o preskrypcyi, iako iest Statutem y Konstytucyami okryslone zach-

wać

waćby należało. Przeciwno zaś §§ 5. 6. 11. 12. niemasz nic do mówienia iafniej opisawszy sposob rachowania lat, że liczby ich zaczętey od czasu possessyi, ni minorennitas, ni woyna, ni powietrze niegasi, lecz tylko przerywa, y po skończoney Małoletności, albo powietrzu, lub woynie, dolicza się do tych lat, które przed temi przypadkami rachowane były.

— Bawienie się Posła za Granicą niemogłoby rigoroſe inter fatalia bydź liczone, bo Posel mający fortunę, musi zostawić iey Dyſpozytora; ten może zanieść Contestationem litis o wykupno przeciwno zastawnemu Possessorowi, wżakże taka Kontestacya niszczy czas od Aktu possessyi do Aktu kontestacyi upłyniony.

Dobra zastawne, gdy przez preskrypcyą w Dziedzictwo zastawnikowi dostawać się będą, dołożyć należy iż takowy nowy Dziedzie przeszłemu swojemu Dziedzicowi taką drugą Summę a nie więkzszą iako dał na zastaw, pro pretio zapłacić powinien, wytrąciwszy z niey Summy wyderkafowe, y inne długi do gróntu przywiązane, gdyby zaś dawny Dziedzie innych Dobr nie miał, a miał inne długi, tedy y te ex eodem pretio wypłacone bydź powinny iuxta Actus zapisow. Któryby zaś Kredytor pomieścić się na tey Summie niemógł, szukać ma inney Debitora fortuny choćby ta Więś więcey warta była. Bo powiększony iey prowent, a zatym cena, powinna bydź zapłatą kosztow na reparacyą, zalogi, kontrybucye łożonych, y nadgodą pracy Possessora.

Artykuł XXIII. o preskrypcyi Juris retractus

Dzieci po Rodzicach Jure naturæ; a gdyby te w stanie niebyli, bliźsi krewni Dobra nieodprzysiężone okupić mogą Jure proximitatis w zamierzonym czasie, Juri zaś *retractus* z samego brzmienia Słów od istoty wziętych, że *retrahit Actus* dają znaczenie w takim

takim przypadku, gdy na przykład Piotr Pawłowi Wieś przeda podległą różnym utaionym pretensyom, Paweł unikając kłótni na dal przewidzianey pozwie tegoż Piotra o wrócenie pieniędzy, które dał za Wieś, ofiarując oddanie Jey nazad, na ten czas in virtute *Juris retractus* restringuntur między niemi, które sami poczynili tranzakcyę, y każdy się do swego wraca, przeto z Tytułu pod tym Artykułem wyrażonego bezpieczniey jest wymazać te słowa *Juris retractus*. bo potioritas, iak się namieniło, Jure naturæ albo proximitatis okupioną bydź może. Co zaś

Ad § I. Dołożyć trzeba Casum minorennitatis, a dorosłym pozwolić Sześć lat czasu, bo warta względow takowa sytuacja Sukcesorow, którym Rodzice całą fortunę zadłużyli.

Ze zaś w przypadku niewykupienia Dobr, Kredytorowie stają się Dziedzicami, przeto ubezpieczyć należy, aby Urzędy Ziasdowe procentu od Summ nie więcej iak pięć od sta dla Kredytorow wyznaczali, y budynki mieszkalne, tudzież wszelkie sprzęty Gospodarskie, naczynia Browarne, y co tylko do Inwentarza Dworskiego należy, ustanowiwszy wszystkiego Sprawiedliwą cenę, ad massam fortuny łączyli, y tak Dobrami iak budynkami, sprzętami y Inwentarzami, każdemu Kredytorowi do proporcji Summy Jego dając część Dobr, część budynkow, mobiliow y Inwentarzew, Kredytorow dzielili, aby wszyscy równą we wszystkim względem samych siebie odbierali satysfakcyą.

Artykuł XXIV. o preskrypcyi Granic.

Ad § I. Ostrzedz trzeba małoletność, wojnę, powietrze, y Aktualną samego Dziedzica possessyę, bo zastawny lub arendowny Possessor przez niedbanie, lub znowę z Sąsiadem, mogłby dopuścić szkody Dziedzicowi.

{ Ostrzeżenie

Ostrzeżenie że noviter reperta nie mają nic pomagać 'w takim przypadku, zdaie się bydź niepotrzebne, raz: że noviter reperta idą contra rem judicatam, a ten casus niewzmiankuje o Dekrecie, tylko o samym czasie, drugi raz, że noviter repertum w sprawie granicznej, musiałoby wyrażać albo Kopce, albo signa naturalia, a ten casus oboje to excypuie.

Artykuł XXV. o preskrypcyi wszelkich Zapisow y Długow.

Ad § II. Gdyby Dłużnik albo Pacient odiechał z tego mieysca w którym brał na kredyt u Kupcow, albo się kurował, casum ostrzedz trzeba.

Artykuł XXVI. o preskrypcyi gwałtow

Ad § II. Co ten § mówi o zaboystwie, to się mówić powinno y do innych Kryminałow, to jest łupieństwa Kościolow, rabunkow, kradzieży &c. pod Artykułem 22. wyrażonych, pod którym reflexycją stosowane do tego sprawiedliwego §

Artykuł XXVII. o preskrypcyi Processu.

Ad § II. Zageżzczenie Regestru innemi Sprawami może Pacientowi impedire popieranie sprawy, przeto y ten przypadek dołożyć trzeba.

Artykuł XXVIII. o Kontraktach Słownych

Ad § I. Trzeba uczynić różnicę między nabywaniem rzeczy za gotowe

gotowe pieniądze, a między' nabywaniem na kredyt. Alas do nabycia za gotowy grosz chleba, mięsa, Jarzyny, potrzebaby Swiadkow.

Nabywanie zaś rzeczy na kredyt, lepiej że cena za nie, pismem ubezpieczona będzie, bo y Swiadkow, zwłazcza między polpolstwem lubrica fides, y stare prawo dość dobre, Contractus verbalis nulli sint.

Gdyby zakazało prawo kredytować bez Dokumentu, odiełoby niebezpieczeństwo ażardu Sumienia Kopcom, y straty fortuny Sukcesorom kupujących. Trafia się bowiem że biorący Towar na Regestr Kupiecki, w pozniejszym czasie zapłaci go w miejscu gdzie Kupiec nie mieszka, Kupiec odieżdżając dalej swoich Debitorow powróciwszy do Domu zapomni wymazać odebranego długu, Jego następcy pozywają Sukcesorow kupującego, y są zawsze przypuszczeni do zaprzyiężenia swoich Regestrow.

Ad § III. Ten § może się zostać, bo rzecz ruchomą już pierwey przedaną kto kupi, to albo ją zaraz strawi, albo przerobi, albo przehandluie, albo schodzi, albo mu zdechnie, a zatym temu kto ją pierwey kupił pożytecznie oddaną byż niemoże. Ale te wszystkie przypadki do Dobr nieruchomych stosować się niemogą.

Artykuł XXIX. o Kontraktach Arendownych.

Ad § III. w Arendownych Kontraktach ostrzegają ogień przypadkowy, zarazę na Bydło, co tu opuszczone.

Ad § V. W przypadku gradobicia, nie ziarno wysiewu Possessorowi płacić trzeba, ale trzy ziarna za jedno z obowiązkiem odsiewu, bo czyli się puszczaią Dobra na ziarno, to z jednego wysianego rachują dwa do intraty a trzecie na odsiew (: in supposito

G

ze

że Possessor nie swoim ziarnem zasiewa :) czyli Dobra puszczają się na Pańszczyznę, to ta do zasiewu, zbioru, y omłotu obróconą być musi; Chyba żeby nad gróntową potrzebę zbywającą pańszczyznę Possessor komu innemu najmował, albo od Chłopów brał za nią pieniądze, to cena dni takowych z należący Possessorowi nadgrody wytrąconą być powinna.

§ VI. jest zamknięty w § 3. przeto nadpotrzebny.

Ad § VII. Gdy Kontrakt ma być we wszystkim zachowany podług § 1. y 3. a w kontrakcie procz wyrażonych pod tym Artykułem przypadków, jeszcze inne iakowe z okoliczności przytomnego czasu lub szczególnych interesów byłyby dołożone warunki, przeto podług tych wyższych §§ niemogły ich Sąd excypować, ani prawo może zabraniać wyrazow Stronom, iakie ony potrzebne dla siebie być sądzą, przeto ten § opuścić trzeba.

Ad § X. Defalkę powinien Kontrakt decydować jeżeli, y iaka w iakim przypadku być powinna.

Artykuł XXX. o Kontraktach Emphiteutycznych.

Ad § III. Emphiteuta niemając zezwolenia na piśmie à supremo Domino feudii, zbywać prawa niema mocy, ani nabywający bez nowego przywileju od tegoż Pana feudii, wchodzić w possessyą niemoże, przeto ten § ad naturam Juris Emphiteutici stosować trzeba.

Ad § VII. A supremo Domino Feudii niemożna excypować Króla, Dziedzictwa swoje mającego, więc więz y grzywny opuścić należy.

Reparacye czynione przez Emphiteutę Jure Emphiteutico cedunt commodo fundi, a zatym Kanon zatrzymany reparacją kompensowany być niemoże.

Artykuł

Artykuł XXXI. o Kontraktach zastawnych.

Ad § III. Trudny domyśli za co złe dawne prawo podług którego do intromisji Szlachta z Woźnym używani byli.

Ad § VI. Gradobicie, które wielką szkodę uczyni lub wielki nieurodzaj, tudzież Ogień przypadkowy palący rocznią krefcencya, y Zastawnikom choć przez połowę bonifikowany być powinien.

Ad § X. Sprowadzenie Sądu zawsze kosztowne y niełatwe. Wi-
zya Woźnego z Szlachtą toż samo sprawić winna.

Artykuł XXXII. o Zastawach Fantow.

W § I. Omyłka druku miało słow biorący Summę napisano
zastawiający Summę.

Artykuł XXXIII. o Depozytach

Ad § V. Miało słow *ex lata culpa* trzeba napisać *ex dolo* bo Rzymkie prawo, z którego ten Artykuł wyjęty winę składają na tego, to jest *latam culpam*, który niedbałego Przyjaciela obrał do lokacyi swoich rzeczy.

Ad § VII. Depozyt z natury swojej temu, u kogo jest złożony, fortuny niepomnaża, iak pomnożyć mogą pożyczone pieniądze, z tey więc miary deponujący niemoże mieć równego Prawa z Kredytorem do fortuny depozitarij, tym bardziej przed wierzycielem, pierwszym być niepowinien. Przypadek y tu poprawić trzeba *ex dolo*.

Ad § VIII. ten § repugnat Artykułowi pod którym prefkrypcya longissima temporis, to jest lat 46. większe rzeczy gasi.

Artykuł XXXIV. o dożywociu między Małżeństwem.

Ad §§. 3. 4. 8. 9. 10. 11. 12. Powtórzyć przychodzi, iż przez długie wieki żyjącemu Narodowi pod prawami, stare bez przyczyny odmieniać, a nowe stanowić przyjemnym być niemoże. Z dawney formy dożywociów to jedno inconueniens upatrzone być może, że Matki powtorzywszy Małżeństwo, czasem własnym dzieciom z pierwszego łoża krzywdę czynią nie udzielając dorostym przyzwoitey sufficyency, lecz temu jednym Artykułem zabezpieczyć można, aby dorosłe dzieci w takim przypadku dla uszanowania Matki, użyli najprzod instancyi Krewnych, a gdyby ta nieskutkowała, instancyi własnego Sądu, która im odmówioną być nie powinna, gdyby zaś y to nie skłoniło Matki, lub Oyczym był przeszkodą do uczynności Matce, na ten czas Sąd za wydaniem pozwu wyznaczylby Kondescensyą dla wyklikwidowania intraty z połowy fortuny pierwszego Meża pod dożywocie podpadaiącey. Tę połowę intraty podług opisu o działach y posagach, rozdzielilby między pozostałe pierwszego Małżeństwa Dzieci, a iaka część procentu na dorosłego Syna wyniknie, tę z pomniejszey fortuny wypłacać nakaże, gdzie zaś znaczna fortuna, w Dobrach wydzieli, Spodziewać się można iż takowe prawo usmierzyłoby gorszące sprawy, y zaiazdy, które się w tych dopiero latach między Matkami y Synami zamnożyły.

Ad § V. Kawaler y Panna niż się pobierają niepotrzebią tyle y tego gatunku mobiliow, iakich w Małżeństwie potrzebować będą, ani wżyscy są w stanie wżysko sprawić niż się pobierają, a dożywocie zaraz po Szlubie zwyczajnie następuje. Brakowałoby więc wiele rzeczy do konieczney potrzeby Zonie, gdyby tych tylko używać mogła, które u Kawalera zastała. Gdyby zaś y najporządniejszy Inwentarz mobilium był wpisany w dożywocie, to
wdługim

wdługim pożyciu iedne czas strawi, drugie zgoreią, lub zginą, inne z mody powychodzą, że na to miejsce lepsze lub podleysze, podług sytuacji każdego y gustu sprawić koniecznie trzeba, a te nowo sprawione iużby w dożywociu znaydować się niemogły, y tak Zona zostałaaby się bez zadnych mobiliow, przeto ten § przystoi opuścić.

Ad § VI. Podobnież y ten § opuścić można, bo że Dożywocie niedaie nikomu Dziedzictwa samo przez się mówić. Na Dobrach dożywociu podległych, zapisu nikt nie przyjmie, y Summy nie da, bo każdy zna prawo, a gdyby się y znalazł kto, któryby się kontentował zapisem Summy na Dożywociu, to ten zapis Dziedzicowi albo Dziedzicce szkodzićby niemógł. Kto zaś graniczyć może, a kto nie? jest pod Artykułem o granicach.

Ad § XIII. Służne miał przyczyny Statut gdy chciał, aby przy sprzedaży Dobr przez Męża, Zona in Assistentia proximiorum renunciet Juribus, bo Mąż marnotrawny wszystko wyprzedać może y zostawić Zonę bez sposobu do życia, czego y teraz zdarzają się przykłady. Gdy więc przeciwko staremu prawu służney racyi niema, prawo zostać powinno.

Ad § XIV. Gdyby na trzeciej części Zona miała dożywocie, to prowizyi od długów część trzecią opłacaćby powinna, gdy zaś dożywocie na wszystkim, to wszystkie prowizye płacić obowiązana, skoro nieodstępnie od dożywocia. Kapitały zaś spłacane że są Jcy, same Cestye ubezpieczają, przeto ten § niezdać się bydz koniecznie potrzebny.

Ad § XVI. Kto niechce zapisać dożywocia, nie będąc Inter-cyżą obligowany, zapisuie reformacyą, która się rozciąga tylko na połowie fortuny, a połowa zostaje się wolna dla Sukcesorow, za coż to prawo znosić, gdy jest wygodne a nieszkodliwe.

Artykuł

Artykuł XXXV. o Summach pożyczanych

Ad § I. Do tegoż protokołu y Cessye na Summy należąc maia.

Ad § IV. Czy ten Artykuł mówi o przyszły h zapisach na Summy Duchowne, czy zajmuie y przeszłe, y chce aby do tego protokołu przenoszone były objaśnić potrzeba.

Ad § V. To prawo mogłoby służyć dla świeżo osiadających Mieszkańców, którzyby się podług tego opisu rządzić zaczęli, lecz gdy już tak wiele nastąpiło zapisow super omnibus Bonis, a gdyby od publikacyi takowego prawa następowały specificie na jedney Wfi zapisy, Jakżeby pierwszy wierzyciel mógł in pocioritate ustępować pozniejszyemu? lecz nadto: gdy pocioritas nie staie na częściach fortuny dłużnika, ale na całej fortunie, nie przeto nie szkodzi Kredytorowi, że na tey lub inney Wfi umieszczonym będzie, z tych więc powodow ten § opuścić można.

Ad § VII. Przeciwno sposobowi układania pocioritatis, iaki jest używany, sprawiedliwego zarzuku wymyślić niemożna, gdy ten Jure potior qui prior tempore, Przeciwno temu § obstant sprawiedliwe przyczyny.

I. Gdy Skarb Rzpltey pod rządem Kommissyi, a do każdego rodzaju podatków inni Offycyalistowie z mocą wydawania Woy-sku na delatę zatrzymanych podatków, przeto gdyby się kiedy wydarzyło że Szlachciec w którym Roku niewypłacił podatku, a Offycyalista, Skarbowy, że niedbał podać go na delatę, czy niesprawiedliważby rzecz była, aby płatny a niedbały Officialista nad-rodził to Skarbowi, niż żeby Kredytor o długu R. P. sladu w Aktach, pod któremi Dobra Debitora leżą niemający, tym bardziej na lat kilka lub więcej Summę dający, miał z nią spadać dla tego że Dług Rzpltey zabrał mu miejsce in pocioritate.

II. Zasługi mogą bydź nie równie pozniejsze, niż Summy funduszowe, niż poлаг Zony, niż Summy Kredytorow, y znowu po-
lag

śag Zony może bydź pierwey niż Summa na iaki fundusz przez Męża zapisana.

Actus te przekładać, iest niszczyć naturę poëioritatis, przeto y ten Artykuł opuszczonym bydź może. Wszakże sładzy żeby nieplacni długi nieśluzyli, y zaślugi aby ich doszły, mają ubezpieczony dla siebie sposob w części pierwfzey pod Artykułem 19.

Ad § VIII. Do tego sprawiedliwego § dodać należy: kto tego dlužnika żywić będzie w więzieniu?

§ X. Sprzeciwia się formie Sądow wiekami stwierdzoney, wszak y o zabicie Człowieka Sąd in Contumaciam aż po konwikcyi Sądzi, a Kredytorowi przewłokę satysfakcyi nadgradza prowizya, więc y ten § opuścić trzeba.

Ad § XI. Tak naturalnie. dziać się musi, iak ten Artykuł wyraża, przeto niezdaie się bydź koniecznie potrzebny.

Ad § XIV. Kto bez karty, Świadkow, y żadnego dowodu pożywa, zaśluguie karę za napaść, y nie sładzną wexę, a zatym przysięga mnicmanemu Debitorowi naznaczoną bydź niepowinna. Jeżeli zaś Aktor będzie miał choć niezupełne dowody że miał Kartę a zgubił, to Aktor byłby bliższy zaprzyśiężenia Summy przy małych dowodach, niż pozwany bez najmniejszych dowodow przy samey negacyi.

Ad § XVIII. Ten Artykuł do tych tylko dlužow będzie się mógł ściagać, które od publikacyi tego prawa pożyczane będą, bo teraz gdy kto dlužgu zaciąga, nierad mieć przy tym świadkow.

Ad § XXI. Taxę sprawiedliwą rzeczy, że tylko Kupcy y Maystrowie Kunstow czynić mogą, przeto w tych mieyscach, gdzie takich ludzi niema y sprowadzania ich Kosztowne, taxa bydź nie może sładzna, a krzywdząca przynieślaby szkodę iedney lub drugiey stronie, przeto ad omnem casum raczey, przestać na § 22. który następuie.

Ad § XXV. Tak się zwyczajnie dzieie, kiedy Kredytorowi mnicy przysądzą Summy, niż mu należy, y on idzie przeciwko Dekretowi,
Debitor

Debitor akceptując Dekret sobie faworyzujący, chętnie Summę liczy, z tey więc miary ten § opuścić można, albo dołożyć *gdy przy-
sądzi Dekret finalny.*

Ad § XXIX. Kondycyą dołożyć trzeba. Jeżeli pretenfores będą Polacy albo Mieszkańcy Polscy, bo jeżeli zagraniczni, to Sąd Polski więz y grzywnami karać ich niemoże.

Artykuł XXXVI. o Komplanacyach, Trans- fuzyach, y Zaręczeniach.

Ad § VI. Z takim obowiązkiem rękoymia powinna bydz w Grodzie zeznana, a przynajmniej na piśmie przez Sirony, y dwóch Przyjaciół podpisana.

Artykuł XXXVII. o Possessyi przez Tradycyą.

Ad § III. Przysięga Szlachty wydaie się bydz niewinna, gdy Subdelegat przysięgły. A skracając projekt prawa pod tym § można umieścić §§ 4. y 6.

Ad § V. Przydać trzeba wolność przenoszenia Jurysdykcyi Subdelegatowi z Dobr do Dobr, gdyby iedna Wieś, albo Klucz niewystarczał sia satysfakcyą.

Ad § IX. Dla dowodu, że Diedzic na Terminie chciał oddawać pieniądze, a Possessor ich odbierać niechciał, trzeba aby Diedzic reponował pieniądze w Grodzie, a tak choćby ich niewypłacił, lecz że już złożył, niepowinien utracić beneficium odebrania possessyi.

Ad § X. Po zaskarżeniu Tradycyi przez Diedzica jeżeli po-
danie

danie prowentow przy weryfikacyi dobre się pokaże, y Possessor do zamierzonego przez Tradycyą czasu dotrzyma possessyi? rzecz słuszną aby był wolny od Kalkulacyi. Lecz jeżeli podanie prowentow niepokaże się dobre, albo przed Expiracyą Tradycyi podług § 9. Possessor był wykupiony, toć musi się porachować co wybrał, aby Dziedzic wiedział wiele ma wytrącić z summ Possessorowi przysadzonych, a wiele dopłacić; przeto ten § z 7. y 9 § pogodzić trzeba.

Ad § XI. Ta weryfikacya decessu prowentow, powinna bydź za wiadomością y ad comparitionem Dziedzica, a Possessorowi niech będzie wolno na resztę niedobraney należytości wziąć afsekuracyą od Dziedzica, nie koniecznie części Dobr odbierać, zwłaszcza w małej Summie, bo przez rozerwanie gospodarstwa więceyby Dziedzic szkodował, niż Possessor zyskiwał.

Ad § XV. Przy Konkursie wielu Kredytow do fortuny iednego Debitora, zwyczajnie następuje potioritas, która niemoże bydź bez poprzedzającego Dekretu, a Possessor przez Tradycyą Dobra trzymający w żadnym przypadku nie jest obligowany oplaćć długow swego Debitora, chyba z dobrej woli nabywając Celsyi na teź długi, przeto ten § albo odmienić albo opuścić trzeba.

Ad § XVII. tylko te Osoby patrza, y ścigaia na Dobrach nieruchomych, które ruchomych nie mają, lecz Possesyonatowi, czyli można suknie, pościel, powozy, konie &c. zabierać do taxy, którzy ma dobra. Ten § sprzeciwia się § 5. pod Artykułem 35. który chce, aby każdy zapis był specific na tych, a nie innych Dobrach, y każdy Kredytor Dobr swemu prawu podległych patrzył. Wszakże Possesyonatom kto pożyczka na zapis lub kartę, ma ubezpieczenie na Dobrach nieruchomych, jeżeli zas pożyczka na zaltaw fantu, to ten fant pody trzyma, poki nieodbierze pieniędzy, przeto ten § opuścić należy.

H

Artykuł

Artykuł XXXVIII. o Budowli y Sianiu na cudzym Gròncie.

W § I. Dodać trzeba słowa: *Niemając żadnego prawa Posses-
sywnego* Aby ten § niesprzeciwiał się § 10. pod Artykułem 31. o
Kontraktach zastawnych.

Ad § II. Ten § ma pro obiecto że niegodzi się gwałtem bronić
zbioru zboża, gdy go kto zasieje na cudzym polu, ale y to dodaie
że właściciel Gròntu niemoże bronić y orać bezprawnemu
Uzurpatorowi. Co repugnat naturalnemu prawu obrony swojej
własności. Alias gdy mi się niegodzi bronić moiego pola, na-
chodzącemu z pługiem gwałcicielowi, to mi się niegodzi bronić y
Sukni, gdyby ją zdeymował zemnie, y koni gdyby mi je na dro-
dze wyprzęgał, lecz stać spokojnie aż on mnie obedrze y do Do-
mu powróci, to dopiero ja powinienem puść szukać Przytaciół pod-
ług tego §. Janc wszystkie gwałty pod swoiemi Artykułami, w tym
zbiorze praw surowo zabronione, y własna obrona prawem natu-
ry pozwolona niezabroniona. Chcieć zaś aby gwałciciel sąsiedz-
kiej spokojności cudze pole spokojnie orał, siał, y zbierał z nie-
go, a właściciel pola spokojnie na to patrzył, y na awizacye y praw-
ne z nim postępkę czas, fortunę, y zdrowie tracił tym końcem, że
tandem ten gwałciciel karany będzie, jest w istocie chcieć grze-
chow dla tego, żeby było co karać, lecz że zawsze jest lepiej gdy
nie maż grzechu, niż kiedy jest kara, przeto ten § tylko do tego
przypadku restringere trzeba: gdyby grònt w sporze będący oby-
dwom stronom do używania zakazany, jedna strona w nocy lub
w Dzień czas upatrzywszy zaorała y zasiała, tedy druga odorywać
albo tretować wyrosłego zboża (: co publico szkodzi :) niepowin-
na, lecz zaraz pozwać orzącą y zasiewającą Stronę o kary za kon-
trawencyą Dekretowi, a Sąd zbior tego zboża obydwom stronom
przez połowę przysądzićby powinien, *salva bonificatione zasiewa-
jącemu*

iacemu plugow y nasienia. A to tylko ad decisionem Causæ o własność gruntu.

Ad § III. Poprawiwszy drugi §, ten trzeci będzie niepotrzebny, bo po rozładzeniu sprawy dość czasu porachować zagony, y podług zwyczaju miejsca ustanowić quantum dla kogo będzie należało.

Ad § IV. W takim przypadku iaki się wyraził pod § 2, niemoga służyć rygory pod tym 4. § wyrażone.

Ad § V. Kto jest właścicielem y Possessore gruntu, ten swoje, nie cudze orze, y Sasiad, chyba sfały na głowę, posyłałby awizacją do niego; iuz takiemu Sad każdy wybaczyć powinien, a gdyby to y zdrowy przez złość uczynił, to za to że awizował, niezasłużył kary więzy Niedziel 12.

Ad § VI. Na Dziedzica kara tylko być może pro excessu metæ defensionis, jeżeli ją excessit, bo mu wolno bronić swoiey własności.

Ad § VIII. Rola zorać y zasiać można jedney nocy, o czym właściciel roli może nie wiedzieć. Butynku jedney nocy postawić niemożna, przeto ten § może być opuszczony.

Ad § IX. Równie zattawny, lub Arendowny Possessor, doczesney własności swoiey bronić może iak Dziedzic, przeto y ten § ominąć można.

Artykuł XXXIX. o Wypasieniu zboża.

Ad § I. Slovo *Zagaionych* niewlzyscy wiedza iż to znaczy co zatkniętych. A nadto: laski zatykaia dla tego, że gdy przy nich ugorv przypadna, na ten czas podlegaia pastwiskom. Zboża zaś nie zatykaia, bo wschod y wzrost tego oitrzega, że w nim paść niemożna, Oprocz w jedney przenicy gdy bardzo buia; przeto aby niekłaść nowey powinności na wszvttkich, żeby y zboża iak łaki zatykali, rozłączyć trzeba łakę od zboża.

Ha

Artykuł

Artykuł XL. ubespieczenie Lasow.

Ad § II. Ten § mówi o samey Szlachcie, trzeba napisać prawo y o Chłopach, którzy naywięcey albo sami dla siebie, albo dla swego Pana cudze lasy nateżdzaią.

§ III. Dozorcami Lasow supponuie samych Chłopow, a Lesniczemi zwyczajnie bywaią Szlachta, przeto procz Więzienia, y więzją dołożyć trzeba.

Ad § V. I. Na Poddanego w Sprawie Cywilney, naypierwsze Forum u własnego Pana. A gdyby ten (sprawiedliwości uczynić niechciał, to dopiero o statucyą poddanego pozwanym bydź wimien.

II. Chłop cudzy las nateżdzaiący, y wiolencyą iaką popełniający, może zaśluzyc na plagi kijem, Pan pozwany o stawienie, gdyby go niestawił, czyliż może bydź tym (posobem karany? a ten § tak chce. Dopieroz gdyby ieszcze Chłop na tmierć zaśluzył, czyliby można Panu odbierać życie za to że niestawił Chłopa, Przeto ten § odmienić trzeba, oraz ostrzedz Casum: gdyby Chłop popełniwszy exces w cudzym Lesie prosto z Lasu uciekł, y Pan niemogłby go stawić.

Ad § VIII. Maże przechodzące popasaiące w Lesie, dla zgotowania iadła y odstraszenia zwierz, bez ognia w nocy obeysć się niemoga, więc tylko opowiedzićby się Dworowi powinni. Ogień nie przy drzewie stojącym nakładać, a koło ogniska to wszystko oprzatnać, scoby mogło komunikować ogień daley, niż ognisko zajmuie.

Ostrzedz y to potrzeba: gdyby podružnego dla złey drogi albo zepsutego poiazdu noc w Lesie zaskoczyła, ten za palenia ognia w Lesie, byle z ostrożnością, odpowiadać niepowinien.

Ad § X. Za zapuszczenie bydła, chyba umyślne, mogłaby bydź kara, przecież taka małość materyi, niezasługuie więzy, a szkoda łatwo się nadgrodzi.

Artykuł

Artykuł XLI. o Suszeniu Łąk.

Do tego Całego Artykułu te są dwie obserwacye

I. Ponieważ Possessor wyższego gruntu Sąsiadowi niższy grónt posiadającemu, do spadku wody przeszkodzić niemoże (: bo zatrzymawszy gdzieżby się podziewał :) przeto pozywanym być niepowinien.

II. Jeżeli Possessor wyższego gróntu, chce rowami osuszać łąki swoje, a niższego gróntu Possessor, którego łąki tamią dobry spadek wody dla wyższego, nie jest w stanie bicia rowow przez swoje łąki, do tego tylkoby mógł być przymuszony, aby niebronil wyższych gróntow Possessorowi możniejszemu bić rowy przez swoje łąki. Wiele zaś kosztowałyby możniejszego te rowy aby uboższy nowym pożytkiem, któryby odniósł z osuszenia gróntow swoich, to jest pomnożonym sianem lub zbożem, podług słuszney ceny Jego, nadgrodził koszta możniejszemu.

Artykuł XLII. o Drogach mniejszych y wygonach.

Pod tym Artykułem nieznalaziona omyłka.

Artykuł XLIII. o odsypiskach y oderwiskach

Ad § V. Dołożyć tylko, żeby to było bez krzywdy trzeciego.

Artykuł XLIV. o Polowaniu.

Ad § II. Zeby ten § był słusznie dopełniony, dołożyć trzeba, że Panowie nato: iako Strzelcow w cudzy las nieposyłali, albo się inkwizycjami odwodzili, albo odprzysięgać powinni

Arty-

Artykuł XLV. o Zbrodniach w powszeczności.

Ad § III. Między zbrodniami y gwałcącym bezpieczeństwo Narodu niemoże się mieścić, obrażona powaga Sądu, choćby y Seymowego, bo Osoba obrażająca jeżeli gwałtownie? to zaraz areztowana. Jeżeli nie gwałtownie? to zaraz pozwana lub rokowana, a w obydwóch przypadkach zaraz sądzona y karana być może, a to wszystko nic się nieściąga do spokojności lub zamieszania Narodu.

Tym bardziej; procz Seymowej, każdej innej Sądowej powagi obraza, do tego § należeć niemoże, bo wszystkie inne Sądy, mają własnych Jnitygatorów, y Koronnych niepotrzebują do delacyi o swoią krzywdę. Raczej więc na mieysce urazy powagi Sądowej, włożyć zaprzędawanie się obcym Potencjom każdego Obywatela bez ex cepcy, a osobliwie Osob na dostoięństwa h będących, bo to że gwałci bezpieczeństwo Narodu, y odbiera sposób dobrym Obywatelom używania wolności w interesach Oyczyzny, doświadczały tego dawniejsze wieki, y dla tego prawami obósrzyły, których nienależy opuścić.

▲ że obraza powagi Sądowej (z wlaszcza iak jest wzięta pod Artykułem 40.) niemoże się mieścić między publicznymi zbrodniami, pod tymże Artykułem wyrażają się obizerniejsze reflexy.

Artykuł XLVI. o Sektach y Apostatach.

Ad § I. Religie, które cierpi Rzplta, te wszystkie wyrażone w prawach mają publicam tolerantiam, przeto tacita tolerantia, mieysca tu mieć niepowinna, żeby nowa iaka Sekta, od Kościoła Bożego potępiona, niecisnęła się pod nią.

Artykuł

Artykuł XLVII. o Niedowiarstwie y bluznierstwie.

Ad § I. W tak wielkiej a delikatney materji, nad każdym słowem zastanowić się przystoi. Zdać się więc: iż pierwszy punkt tego § bezpieczniey wyrazi się w tych słowach. *Bluzniący Boga.* Bo w Boga niewierzyć, albo uwłaczać własnościom Bóstwa, jest iedno, nie dwoie, ponieważ Boskie własności, tak są istotne Bogu, że negować własność Boską, byłoby negować Boga.

Dalsze słowa tego § *Albo też od Ewangelij y Wiary Chrześcijańskiej odprowadzający* bezpiecznieyby poprawić tak: *Albo też od wiary Katolickiej odprowadzający*, z przyczyny: że wiara Katolicka, zamyka w sobie koniecznie Ewangelią y Chrześcijaństwo. Wiara zaś Chrześcijańska podług Ewangelii, może niezamykać w sobie Katolicytwa.

Karę w tym § wyrażone za równy grzech niebyłyby na wszystkich równe, bo uboga Osoba cierpiałaby tylko więzienie, Szlachta zaś Urzędow Wojskowych y Ciwilnych niemająca, y ci którymby Opiekunami bydź nieprzypadło, cierpieliby tylko Wieża. Inni zaś nad wieżą, cierpieliby utratę Urzędow Ciwilnych y Wojskowych, utratę Opiekoństwa y Kuratoryi.

Gdzie chodzi o Boga y uniknienie zamieszania Kraiowego, które z tego gatunku Apostatow wynikać zwykło, im surowsza jest kara, tym mniej takowego grzechu spodziewać się trzeba, przeto na rozmyślnego bluzniercę y odwodzącego od panującej wiary, surowa kara śmierci, odmienioną bydź niepowinna, y iezeli obraza Majestatu Królewskiego, słusznie ściąga na siebie kary, iakże obraza Królujących Króla na większą surowość zarabiać niema?

Ad § II. & IV. Obserwacye te.

I. Krzywoprzyśięstwo, nie tylko się znajdować może między Oropami, lecz y między Sędziami, przeto aby Sędziowie nierozumieli się bydź

się byż wyjętemi od kary za krzywoprzyśięstwo które powszechności przynosi krzywdę, Sędziow specificie dołożyć trzeba.

II. Dodać trzeba Casum: kiedy sam Pryncypał przez się lub subordynowanych korrumpuje świadka, albo Sędziogo, a kiedy Plenipotent bez zlecenia y wiadomości Pryncypała, bo gdyby się emundował Pryncypał, że niezlecał Plenipotentowi używać tak niegodziwych sposobow, wina musiałaby zoltać na Plenipotencie, a ten podobnoby niebył w stanie corocznie płacić po Zł: 400. na sustentacyą przekupionego, przeto chybaby inna kara na niego ustanowioną była.

III. Kara na Krzywoprzyśięsce y korrumpująca Strone, oraz nadgroda krzywdy, inaczeyby zyskane byż niemogły, tylko w Sądzie, gdy więc to wszystko osądzone będzie, po coż skarżać się Strona ma byż na nowo do Sądu odesłana, chyba żeby się osobno sadziła sprawa z innego Regestru o samo krzywoprzyśięstwo; a osobno o krzywdę pryncypalną. Co potrzebuie opisu.

Artykuł XLVIII. o Występku obrażonego Maiestatu & perduellionis.

Ad § I. I. Dołożyć trzeba: że pisma powinny byż własne obwinionego, to jest jego Ręką pisane, albo dowody przez Świadki wiary godne, żeby czasem niewinny niepodpadał tej karze, która tylko winnemu należy.

II. Który skutek jest godzien kary, srodki do niego bezkarne byż niemoga; chociaż niewykonane dla przypadkowej przeszkody. Ten sprawiedliwy sentyment jest zachowany w pierwszym punkcie tego § co do Osoby Króla; Powinien byż zachowany co do Osoby Królowy y Królewskich Dzieci, których autoryzie do stoynosc Męża y Ojca, wszakże ktoby kulą nabity y podsypany
pistolet

pistolet człowiekowi choćby niskiej rangi do pierś przyłożył, dla tego że mu na panewkę spaliło, niemogłoby być exkuzowanym od grzechu zabójstwa.

Ad § II. Determinować potrzeba co się ma rozumieć przez najwyższą krajową Zwierzchność, czyli Król z Radą nieustającą, czyli Rzpłta Seymuiąca, a ten sam zakaz y dla bezkrolewia dołożyć należy.

Ad § V. Gdy w reflexyach na Część pierwszą wyraziły się przyczyny dla których Sądy Grodzkie ustawicznie być niemożga, przeto jeżeliby takowy przypadek nietrafił się podczas Kadencyi, dołożyć: aby choć jedney Sądowej Osobie, lub pierwszemu Urzędnikowi Ziemi, albo Powiatu doniesione było.

Ad § VI. Do tego obowiązku przyłożyć Urzędnika Ziemi lub Powiatu y choćby jedną Osobę Sądową.

Ad § VII. Ten § gasi ostatni wyrok pierwszego § o Zonie y Dzieciach Królewskich, a utwierdza wyrażone na niego reflexye. Konfiskacya Dobr (: iak się iuż rzekło o karze wieczney :) jest karą y na tych Sukcesorow, którzy się ieszcze nierodzili gdy Antecessor ich zgrzeszył, przeto powinna być opuszczoną.

Ad § X. Kto przez postrach od uzbroionych przymuszony, a w żadną czynność niewchodzi, y wszystkiego unika, za niewinnego uznany być powinien, co pod tym § wyrazić trzeba.

Ad § XIV. Człowiek co tym § wyrażony stara się o nayszkodniejszą śmierć niewinnego bliźniego, a złupienie z honoru y fortuny Sukcesorow Jego, przeto za tak wielki kryminał zbyt lekka kara, którey powiększenia scilla sprawiedliwość wyciąga.

Artykuł XLIX. o występkach Obrażoney powagi Sądowej.

Ten Artykuł że pisany w perswazyi iż obrażona powaga Sądowa równie jest publiczną zbrodnią iak obraza Majestaru albo zdrada

zdrada Oyczyzny &c. przeto pod swoiemi §§ wyraża nadzwyczajne ostrości kary.

Omyłki w tym Artykule objaśniają dwie uwagi. Pierwsza co jest grzech publiczny? zga na czym zawisła powaga Sądu? Co do pierwszego? Jako zasługa inaczej publiczną nie jest, jeżeli się nie-ściąga do uszczęśliwienia całego Kraiu, lub iedney Prowincyi; tak przez naturalną Konsekwencyą, zbrodnia publiczną nie jest, jeżeli nieprzynosi uszczerbku całemu Kraiowi, lub iedney Prowincyi.

Co do drugiego: Powaga Sądu dwoiako brana być może, raz co do Osob, drugi raz co do wyrokow. Powaga Osob ile Namieśništwo Boskie y Królewskie sprawujących, zwłaszcza na miejscu własney Jurydykcyi, respektowaną być winna. Wyroki zaś Sądu, tylko sprawiedliwe, zasługują na powagę y sławę, bo niesprawiedliwe, samo prawo potępia, y Sędziow za nie karze, Jeżeli więc przez powagę Sądową rozumieć Osobę Sędziego, to ten choćby nad całą Prowincyą był przełożonym, że in æqualitate żyje, a zatym ani z Królem, ani z całą Rzpltą równanym być nie może, przeto obraza Jego, tak iak obraza Króla, albo zdrada Rzpltey, publiczną zbrodnią zwaną być niemoże.

Jeżeli zaś przez powagę Sędziego rozumieć wyrok Sędziego, to tym bardziey obrazy wyroku, którą się tylko przez nieposłuszeństwo dekretowi dźiać może, do publiczney zbrodni stosować niepodobna, bo sprawy w Sądach tylko między prywatnemi Osobami się toczą, iakże może Kontrawencya Dekretowi prywatney Osobie krzywdę (ty to na czas :) przynosząca, rachowaną być za publiczną zbrodnią. Zbrodnia publiczna tylko śmiercią kończyć się powinna. Kontrawencya Dekretowi kończy się satysfakcyą.

Brać za fundament niemożna, że sprzeciwienie się Dekretowi jest gwałceniem publicznego prawa, które sądowych wyrokow słuchać każe, a zatym jest publiczną zbrodnią. Wszakże wszystkie prawa równie są publiczne, więc uszczucie zaięca na cudzym polu, będzie publiczną zbrodnią słuszniey niż nieposłuszeństwo wyrokom Sądu,
który

który może y sprawiedliwości y prawa uchybić, a tu jest niepo-
słuszeństwo wyrokom samey Rzplcey ustanowionym o polowaniu.

Ten więc Artykuł nietylko z natury rzeczy, o ktò ych traktuje,
miedzy publicznemi zbrodniami mieścić się niepowinien, lecz choć-
by pod prywatne występki był przeniesiony z §§ Jego, wiele po-
prawić, więcey opuścić trzeba.

§ I. Miałto słow *popetnia występek publiczny* musiałby
mieć: *zasługue nizey wyrażone kary.*

§ II. Nad miarę otrzy. Za połajanie Sędziego Rok więzy, a za
uderzenie śmiercią karać każe, w żadne niewchodząc okoliczno-
ści, jeżeli Sędzia niepierwey połajał, y dał okazyą do niecierpli-
wości, albo jeżeli nie pierwey uderzył.

§ III. Za pogroźki na Sędziego, niedołożywszy na życie lub
zdrowie karze puł rokiem więzy, a Szlachcic może grozić Sędzie-
mu, że już więcey wolnego wrębu do Lasu, lub wolnego polo-
wania, albo łowienia Ryb w swoich Jeziorach, &c. Sędziem niepo-
zwoli. A te pogroźki niewarte kary. Lecz gdyby y na Osobę Sę-
dziego pogroźki były, to y do takich okoliczności otrzec potrze-
ba jeżeli w pierwszym impecie, albo podpiszy sobie na wiatr bez
żadnego skutku wymówione, to tak wielkley kary niebędą warte.

§ IV. Pianego in instanti sądzić każe, wszak piiany, iak człō-
wiek pomieszanego rozumu, uważanym bydź powinien, a taki h
ludzi pòki są w tym defekcie, żaden Sąd nie sądzi, przeto piane-
go, jeżeli dobrym niemożna, to poniewolnym sposobem z Jedy Sąd-
owey wprzod wyprowadzić y uspić, a dopiero trzyżwego sądzić
należv.

§ V. Każe karać za naysćie domu Sędziego, lecz nie wrażeń
czy na miejscu Juryzdykcyi, y pod czas Sądow, czyli w innym
miejscu y czasie, a to oboie: czas y miejsce, różnięc czyni wy-
stępku.

§ VI. Za urazę woźnego, taką karę wyznacza, iak za urazę Sę-

Ia

dziego

dziego, a przecież tych dwóch Osob Urząd zawsze nierówny, a kondycya często nierówna bywa.

§ VII. Obwinia Szlachcica o publiczną zbrodnią gdyby niedopuscił Tradycyi, albo inney Sądowej czynności, y uzbraiał się w broń y ludzi, nie wchodząc w kwestyą: czyli ma słuszną racyą Szlachcic, dla znalezionej nowo dokumentu, albo innych wyników po Dekrecie prawnych racyi, bronić tey Tradycyi, albo nie? Lecz niech tak będzie że się Szlachcic uzbroił y niedopuszcza, iakże można dopełnić § 8. który każe, aby Subdelegat ziechawszy z świadkami do Szlachcica, to uzbrojenie widział, opisał, Akt zapisał y do Sądu powrócił, a kiedy go Szlachcic zamknąwszy się niepuści, y Aktu zapisać ani uzbrojenia widzieć nieda. A jeżeli ten Subdelegat znajdzie wolny przystęp y wolne zapisanie Aktu, iakże może donosić sądowi że Szlachcic gwałtownik, a zatym in consequenti iak może być dopełniony §§ 9. 10. a nakoniec y 11.

Dopieroż iak może być dopełniony § 12. żeby Król z Radą Nieustającą władzy Sądowej niemającą, za doniesieniem Sądowym, fundującym się na doniesieniu Subdelegata, Szlachcica pro rebelli osądził, y łapać go kazał? Jak dopełnić § 13. żeby tego Szlachcica więzić, y Instygorowie Koronni żeby kryminalny Proces przeciwko niemu formowali? y za co go od Szlacheństwa y Urzędow odsądzać? Jeżeliby zaś miał sprawę o Dziedzictwo, a odsądzonym od szlacheństwa został, po coż go iuż do Sądu odsyłać? gdy straciwszy szlacheństwo, stracił y prawo do dziedzictwa fortuny, y iak go odsyłać do tego Sądu gdzie sprawa zaczęta, jeżeli sądziła się w Grodzie, a potem per motionem w Trybunale? a nakoniec zacoż go karać konfiskacyą fortuny, ścięciem głowy, w sprawie, która może być niewarta 1000. Zł: a przecież y o milliony, nietylko w tym wolnym Narodzie, lecz y w Absolutnych Państwach nikt nie słyszał o takim przykładzie, ani o takiej formie Sądu.

Ta surowość 13. § niezgadza się z § 14. bo gdyby to samo zrobił Plenipotent, byle nie Pryncypał, iuż na niego tylko Rok wyższy wieży, a życie, honor, fortuna w całości.

Nie

Nie zgadza się z § 15. bo byle Szlachcié niedopusćciwszy Tradycyi uciekł, iuż salwuje życie, honor y fortunę, sbo ta podług tego 15. § dostaje się iego Sukcesorom, y ad fiscum nieidzie. Toż samo in consequenti ściąga się do §§ 16. 17. y 18. które z wyższemi wszystkimi dla twoiey srogosci, y niezwyčajnego postępku, gdy podobać się Narodowi nieumieją, w narodowych prawach mieścić się niemoga.

§ 19. Również iak y wyższe do publicznych zbrodni nienależący, gdy w generalnych terminach żadnego dłużnika grabić, y przytrzymywać niekaże, ale pozywać, odbiera directum & immediatum Dominium Panom nad własnemi poddanemi perpetuum, a temporale nad płatnemi kontraktowemi sługami. Albowiem podług tego § poddanego o złotych kilka niewypłaconego czynszu, Podstarościęgo o niedopłacony albo utajony prowent, Zyda o niedopłaconą ratę pozywaćby trzeba, y więccy tracić na prawo, niż wart sam interes, albo krzywdę darować.

Następujące §§ 20. 21. 22. 23. 24. 25. 26. 27. podobnież umiarkowania w rygorach swoich potrzebuia.

Na § Ostatni 28. przyłącza się reflexya. W Panstwach zagranicznych, prawda: że za nieposłuszeństwo Dekretom, większy jest rygor niż u nas, y do exekucyi mocniejszy przymus, lecz to^o się dzieie (sprawiedliwie, bo na fundamencie, bardziey Affekuirowaney sprawiedliwosci Sędziow, niż u nas do tąd bydź może. Tam władza naywyższa tylko na powszechne Dobro patrząca, wybiera na Sędziego Osobę która wiadomsza prawa, y tey każe bydź Sędzią niepytając się czy chce. Ubóstwo nie przeszkadza do Urzędu, bo Sędzia płatny. U nas; procz wielu, których cnota y umiejętności obiera, częstokroć trzech na Sędziego votuie: Interes, Popularność y Fortuna aby z swego żył, y drugich przy sobie żywił.

Tamtego niedostatek trzyma na Urzędzie, pod strachem nayroźzey kary gdyby przewinił w sędzeniu.

U nas pod podobnym rygorem kary niktby Sędzią bydź nie chciał,

chciał, komu własna fortuna wystarcza do uczciwego życia, y przeto nad naszymi Sędziami (: zwłaszcza w najwyższych subseksjach :) strużem Iprawiedliwości, własne ich sumienie.

Jeżeli więc wyrokow Sędziowskich niestrzeże Surowość kary, przeto y dopełnienia tych wyrokow, taż Surowość pilnować niepowinna, tym bardziey; że Konstytucya 1768. zaktąpiła miejsce nowemu prawu. o exekucyi Dekretow, y podług niey wszelkich Sędzow wyroki odbierają swoje dopełnienia.

Artykuł L. o występku kradzieży Skarbu publicznego.

Ad § I. Skarbem rzadzi Kommissya podług rozrządzenia ustaw; Lecz rozrządzenie nad ustawy jest w mocy Rady nieustalającej, przeto te okoliczności objaśnić potrzeba.

Ad § III. Nadgrodzienia krzywdy z fortuny, wygnanie Osoby przez Akt publiczny z wieczną infamią: Są dostateczną karą, bez Konfiskacvi.

Ad § VI. Trzeba specificie wyrazić ant-praenera mennicy, bo zwierzchny dozór mennicy ma Kommissya Skarbowa, lecz tey trudno dopilnować wszytkich subtelnosci, takich mennica do fałszowania monet używać może.

Ad § VII. Konfiskacyą opuścić należy z przyczyn po'tyle kroć powtorzonych.

Artykuł LI. o Występku zabòystwa, naiazardach, zasudzkach.

Ad § I. Sprawiedliwość z Tyrannią konnexyi mieć niepowinną:
Wszakże

Wszakże nieróżni się występki, zabić kogo przez rozmyslną zafadzkę, lub naiząd, od zabicia przez truciznę, dosyć przeto iść karą kołem, bez szarpania kliszczami.

Ad § VII. Ta co płód tai, nikomu się niezwiery że już w niey żyje, przeto ten punkt, iako trudny do docieczenia, tak opuścić go można, a przestać na następującym § osmym. Trzeci zaś punkt tego § otwiera drogę Niewiaśtom do grzechu, bo do tąd wstyd, y nieślawy największym dla nich są hamulcem.

Ad § X. Trudno wierzyć, aby człowiek przy zdrowym rozładku będący, przeciwko naturalney życia miłości śmierć sobie dawał, y takie zaboystwa, nayczęściey są skutkiem choroby sledziony. Lecz gdyby y nayzdrowszy Człowiek to uczynił, coż temu Jmie winno, aby go na szubienicy wieszac na ohydę Familij? ten przeto § opuścić można.

Ad § XII. Zaboystwo rozważne z zafadzki, dosyć się różni sposobem kary, od zaboystwa bez zafadzki; niema przeto racyi: za coby Sukcesorom zabitego przez zafadzkę, płacić 12000, gdy Sukcesorom otrutego równie iak zabitego bez zafadzki, tylko Żł: 1000. iest naznaczony.

Ad § XIII. §§. 13. y 14. umoderować trzeba co do wielkości kary, bo kto się zafadza tylko na to: żeby kogo uderzyć; niezastugnie na te ostrości, tym bardziey że sioność częścią pochodzi z mocy uderzenia, częścią z Konstytucyi ciał delikatnych do zafinienia sławiejszych.

Ad § XV. Kara za zaboystwo Rok sześć Niedziel in fundo, lecz nie za rany, za zafadzkę dosyćby Cwierć Roku więzy, a za rany iest wprawie taxa, która że iest w ten czas stanowiona, gdy pieniądze zbyt drogie były, przeto ją podnieść potrzeba do wyższej ceny, y wprawo inferować, bo ani rana ranie, ani kalcetwo kalcetwu równe, y takie kalcetwo, które odbiera sposob do zarobienia człowiekowi na sustentaoyą życia własnego, surowszą ma pieniężną karę. Kalcetwo zaś pomnieysze, y rana która się za tydzień lub po-

znicy

zniev zgoi, inaczey karane bydź powinny, nie wszystko zarównu, jak ten § pretenduie.

Ad § XVI. Ludzie w Polskim Narodzie w Roku 16. dochodzą Annos discretionis, a w 18. czasem się y żenią, przeto Rok 18. choćby nieskończony, nieuwalnia od słuźney kary za zabòystwo.

Ze zas y białogłowa może bydź użyta do zabòystwa, przeto y tey płci excypować nietrzeba od prawa y kary.

Ad § XVII. Rok 13. w którym discretio dla męszczvzny non admittitur, exkuzować powinien od kary smierci, na którą tylko człowiek poznaiący grzech, y Jego Konsekwencye, zaśluzyc może. Poćomstwo zaś doyrzałych zabòycow, skoro z siebie niewinne, odpadać niepowinno od Sukcesyi. Co samo służy y do następuiącego §. 18.

Ad § XIX. Zabòystwo w Kościele. Na załadzcę y przy naieździe Domu, że jest rozmyslne, może bydź o nim positive wyznaczona surowość kary. Lecz zabòystwo na ziazdach publicznych g dzie niespodziany tumult częłtokroć niewinnego obeymie, niemoże mieć przez prawo determinowaney kary, ponieważ prawo w każdym a różnym od siebie przypadku, wszystkich okoliczności uciążaiących, albo exkuzuiących wyłtępek, przewidzieć niemoże. Jako więc poznanie wielkości grzechu, tak miarę kary, Sądowi zostawić trzeba, nawet y co do kary pienięźney, bo zdarzy się zabòyca, tyśiaca Zł: fortuny niemaiacy, iakżeby w niey sąd szczęść tyśięcy wynalazł.

Ad § XX. Grzech osobisty dosyc na osobie ukarany będzie, uwolnieniu zaś od poddańitwa całej familii zabitego Chłopa, byłoby nadgradą dla niezasłużonych, a karą dla niewinnych, bo chłop z nad pradziadow zasiedziały we wsi, z całą wsią mieć może kolligacya, a zatym Sukcesorowie zaboycy straciliby poddanych bez lwoiey winy.

Ad § XXI. Sługa albo poddany jest iak Żołnierz obowiazany do posłuszeńitwa, przeto wyiawszv kryminalne excessa, w mnievszych z rozkazu Pańskiego przewinieniach, exkuzowanym bydź powinien,
bo lrvus

bo servus pro Domino pugnans non servus sed Dominus punitur
przeo pod tym § różnicę między występkami dać trzeba.

Ad § XXII. Ten § tylko do zaboystwa, a nie do ran lub próżnych
zasadzek zostać się może, bo o rany choćby nawet y na zasadkę od-
niesione nienależy bronić, gdy się kto chce zgodzić.

Ad § XXIII. Bez konwikcyi, tylko gołota więzony być może,
Possessionata z Jego possessioni Konwinkować potrzeba.

Ad § XXIV. Podobnież Aresztowanie bez konwikcyi tylko na
gołotę być może, a y największa suppozycya nic niedecyduje, y
czasem z niechęci do osoby, trafić się może.

Ad § XXX. Jako między stanami jest różnica w prawie, tak y
między domami ich, zachowaną być powinna, y do tąd gwałtowny
naiazd Domu Szlacheckiego był Akcyą kryminalną, nayście zaś
stancyi w mieście (co z pierwszego impetu stać się może :) inną
miewa karę, procz ran y zaboystwa, Utrata urzędow Cywilnych y
V'oyzkowych niemoże być powszechną karą, boby znaczyło, iż
tylko samym Urzędnikom niewolno najeżdzać, albo że tylko sami
najeżdzać będą.

Ad § XXXI. Z racyi często już potwórzoney, konfiskacyą opu-
ścić trzeba.

Ad § XXXIV. Toż samo już jest pod § 19.

Ad § XXXV. Konfiskacyą y tu opuścić trzeba.

Artykuł LII. o Zaboystwie w własney Obronie.

Pod tym Artykułem niezaleziona omylka.

Artykuł LIII. o przedaży Cłowieka &c.

Podobnież y ten Artykuł bez omylki.

K

Artykuł

Artykuł LIV. o Złodzieystwie y Świętokractwie.

Ad § XVIII. Policya we wsi Szlacheckiey niepowinna mieć do czynienia, lecz Karczmarz lub Arendarz, o takim przypadku Dwor ma uwiadomić.

Ad § XXI. Pierwey trzeba złodzieia złapać y do Sądu stawić, bo za pozwem nie stanie.

Ad § XXII. Wieża tylko dla Szlachcica, a grzech może bydź popełniony przez Mieszczanina lub chłopą, przeto y na nich karę dołożyć trzeba.

Artykuł LV. o Występku przeciwko Policji.

Ad § II. Krzywdzący na wadzę y na miarę może mieć wielki zysk względem wielości kupujących ludzi, lecz że ukrzywdzony z osobna każdy kupujący nie tylko traci, wiele przedaiący zyskuje, dlatego trudno aby poniość koszt znaczny na iężdzenie po sprawiedliwość do skarbowey Kommissji, iako na cały Kraj Polski iędney; y to samo prawo, ośmielałoby przedaiących, do czynienia krzywdy kupującym, trzeba więc dać moc Ziemstwom, Grodom, y miejskim Magistratom, aby mogli karać za fałszowanie miary y wagi.

Ad § IX. Possessjonat od Adresztu y warty wolnym bydź powinien, bo się stawić do Sądu musi.

Ad § XI. Dosyć jest zapozwać per terminum tatum, jeżeli na tym miejscu Instigator zwożnym znaydować się będą. Aresztowanie opuścić trzeba, bo któż przyimie areszt na ludzi wolnych, a tym bardziey znakomitszych, a passjonatow, między takimi najczęstsze pojedynki.

Ad

Ad § XIII. Zona małaja zapisy y Dożywocie niemnicy y Dzieci, nie niewinny, że Mąż y Oyciec poladynkował, przeto konfiskacyi y tu niepotrzeba.

Ad § XIV. Ten § z policyą żadney Konnexyi niema. A Fabrykujący Akta publiczne na każdego Delacyą karany bydź powinni.

§ XV. Tam należy gdzie y XIV. §

Część III. Zbioru Praw Sądowych.

Artykuł I. o Sprawach w ogólności

Ad § VI. & VII. Pierwszy z tych §§ pisze, że Causa realis jest czynić o rzecz, drugi pisze, że Causa personalis jest pociągać Osobę do Sądu o jaką satysfakcyą. Lecz gdy nikt czynić niemoże o rzecz, bez pociągnięcia pozwem Osoby do Sądu, przeto te obydwie §§ niemogą znaczyć dobrej między sprawami różnicy. Lepiejby więc przestać na dawnym a niezawodnym sprawnym podziale. Te dziela się in causas Juris & facti: Causae Juris względem Stanow składających R. P. dziela się in spirituales, Sacrales, & mixtas, a te wtyłkie względem swoich łczegulności, mają swoje subdiwizye biorąc nazwiska od rzeczy y tak są cause extraditionis decimarum, Subditorum, solutionis censuum, Summarum, Exemptionum, Exulsionum, Granicierum &c. Causae facti dziela się in criminales & civiles, criminales są sprawy garłowe, semi criminales gdzie okupu-

iąc głowę Rok na dnie wieża. Civiles w których wyższa wieża do miary występku. Ten dawny spraw podział, bez słusznych przyczyn niemiałby być odmieniony.

Artykuł II. o Sądach Seymowych.

Ad § II. Senatorow y Ministrów Osob 138. a Stanu Rycerskiego Osob 30. Jawną między stanami dysproporcya, zdawałoby się być przyzwoitością aby z każdej Prowincyi było po Osob 10. z Senatu, łącząc w to y Ministrów.-

Obieranie Sędziow ex Equestri ordine, za coż w Warszawie? gdzie tylko po kilka osob z Woiewodztwa się prezentuje, często kroć pierwszy raz widzianych, a czasem tylko dla respektu, lub pozbycia się natrętostwa do Poselstwa przypuszczonych, mniejszey wagi sprawy Ziemskie niż Seymowe być mogą, a na każdego z Sądowych ziemskich po cztery Osoby do wybrania Królowi Ziemie obierają, dopieroż na Sędziego który materye całego Kraiu się tyżące sądzić może, więcey mieć uwagi w obieraniu należy. Niechby więc tych Sędziow obierały Woiewodztwa na Poselskich Seymikach, iak węgłoby na które przypadło z dyspartymentu.

Ad § III. Punkt przysięgi Senatorskiej ślągający się do Sądow, gdyby był z zupełną dokładnością obowiązujący Sędziego, toby ten sam punkt y dla stanu Rycerskiego na rotę przysięgi powinien być dołączony. Lecz gdy nierównie dokładniejsza Rota napisana dla stanu Rycerskiego, domyslać się należy że Senatorska Rota dokładną nie jest, a gdy wszyscy równie Sędziami są Seymowymi, przeto y Rotą równą przysięgać winni. Wszakże Senator choćby y razy kilka był Deputatem na Trybunał, lub został Skarbowym Kommissarzem, rotą Deputacką y Kommissarską przysięgać musi.

Ad § V. Słuszność kary za niepilnowanie Kadencyi, pociąga
Kulność

ślusznosc nadgrody dla pilnujacego, y w kazdey usłudze te dwie rzeczy sprawiedliwosc spaja, tak iz gdy za pilnosc nadgrody niema, za niepilnosc kara mieysca miec niepowinna.

Ad § VI. Senator, Poseł, Minister pod czas Aktualney publiczney uslugi, mają beneficium Suspensionis, za coź Sędzia Scymowy choć cztery dni przed Kadencyą, a drugie cztery po Kadencyi niepowinien miec suspensy. przyczynęby wyrazić trzeba, bo się iey trudno domyslić.

Ad § VII. Pisarza trzeba Szlachcica z dawney Szlachty y dobrze osiadłego, bo ieżeli do Trybunalskich, Ziemskich, y Gródzkich Sądow, ten zbior prawa zachować to każe, tym bardziey do Scymowych.

Rotę Przyięgi dla tego Pisarza przydać trzeba, bo Jey między Rotami niema.

Ad § VIII. Szlachcic może miec possessyą y w Mieście, może miec dziedzictwo: albo ieszcze od Uzurpatora niewywindykowane, albo od dawnych czasow zastawne, a od possessyi iego odlegle, w statkowych Dobrach położony mu pozew, w zamierzonym czasie nieprzyzedłby do iego wiadomości, przeto nie w których kolwiek Dobrach, lecz w własney possessyi Jego, pozwy kładzione bydź powinny.

Ad § X. Gdy w tey naywyższej Juryzdykcyi żadne Dylacye niebędą, toć przez wzgląd dla niey, gdyby kto razem w niższym subsellium miał sprawę osobistości wyciągającą nawę y w Trybunale, Dilacyą pro majori ustanowić trzeba.

Ad § XII. Formowanie propozycyi niemoże dependować od woli Sędziego, bo Sędzia powinien decydować tę propozycyą, którą Aktor w konkluzyi pozwu swojego kładzie, alias działaby się niesłychane abusus.

Ad § XIII. Choćby Sędzia przyzedł na zaczęte meritum sprawy, byleby uprzedził explikacyą Dokumentow, to z nich naylepsza nauka sprawy, ieżeli zaś ten cały § utrzymaćby się podobalo, to

by po-

by potrzeba wyznaczyć godzinę, któraby te sądy bez żadney przewłoki zaczynała.

Ad § XV. Dekret napisany powinien być pierwey in oclusa s'tuba konfrontowany czy się zgadza z sentencyą, y nie podpada obojętnemu tłumaczeniu, a tak poprawiony, aperta s'tuba czytany być powinien.

Ad § XVI. Forma decretandi w Sądach Seymowych zawiera obydwóch stron Dokumenta y racye zebrane co do Aktu y essencyi, przeto wszystkie indukty łączyć do Dekretu dla Kancellaryi wielka praca, dla stron wielki a niepotrzebny expens.

Ad § XVIII. Wyraziło się w drugiey części, że ullo titulo Justitiae & convenientiae, uraza Sądowej powagi między publiczne zbrodnie mietzczoną być nie może, tym bardziey, tak laxe brana, iak w części drugiey, podług której kontrawencya Dekretowi uznana za publiczną zbrodnią, przeto z tego Artykułu powagę Sądową wyłączyć potrzeba.

Ad § XX. Ze crimina publica odsyła ten § do opisu ich pod częścią drugą, przeto gdy tam podług wyrażonych reflexyi poprawione będą, tu dobrze wpadną. Pod tymże § ad numerum 4. & 5. skoro kara za Urzędową winę niższych subsellow (: iak dotąd było :) powinna należeć do Trybunałów, to y odsądzenie od Urzędu y kara za korrupcyę do tychże Sądow ult. max. instantiae należeć powinna, y tylko Sędziow ultimorum instantiarum o urzędowe przewinienia do Sądow Seymowych pozywać by należało, y przeto te obydwia punkta pod liczbą 4. y 5. poprawić trzeba.

§ XXI. Do spraw do Sądow Seymowych wyznaczyć nie cę, gdy przyłącza sprawy pod Artykułami swemi szczegulnie w części pierwszey y drugiey zawarte, a niewyraża liczby §§ pod którymi właśnie tylko Seymowe sprawy wyrażone, zdaie się że wszystkie sprawy odsyła do Sądow Seymowych, ponieważ w pierwszey y drugiey części wszystkie rodzaje spraw maia swoje szczegulne Artykuły. Ta zaś wątpliwość nawlepiey się ułatwia, gdy sprawy Seymowe, razem zebrane y wyrażone będą. Ad

Ad § XXII. § 20. Wytyka specificie, które sprawy należą do Sądów Seymowych, a ten § chce rezolucyi Rady Nieustającej o każdej sprawie, czy się ma mieścić w Sądach Seymowych, co iedno drugiemu wyraznie się sprzeciwia. I nadto ten § 22. pociągnąłby wielką inkonwencyą za sobą, y Exvisceracyą stron, bo każda sprawa musiałaby bydź dwa razy indukowana, raz w Radzie Nieustającej, niemającej formam Judicandi, y tam wygrawszy Dekret Agnitionis Fori w Sądach Seymowych, drugi raz w tychże Sądach musiałaby bydź wprowadzoną.

Artykuł III. o Sądach Relacyjnych.

Ad § VII. Jak w Seymowe tak w Relacyjne Dekreta ingrossowanie induct, ciągnie konsekwencyą nieużyteczney a kosztowney dla Pacientow expensy.

Ad § VIII. Dobra liquidy Juris Regii dziś przezywaią y te, które przed wieki za przywilejami chodziły, a potym Jure unionis albo incorporationis lub Jure Donatorio przed statutem Alexandrowym w Dziedzictwa zamienione y przed zaczęciem Woyny Kozackiey, jako dziedziczne posiadane były, y na takowe Dobra teraz otrzymują przywileie z krzywdą stanu Szlacheckiego y Enerwacyą Dziedzicow. Takowym sprawom słusznie jest naznaczone Forum Trybunału Koronnego, nie Assessorji, ani Sądow Relacyjnych, przeto stare prawo niepotrzebuie odmiany.

Artykuł IV. o Sądach Zadwornych.

Ad § VI. Dla Assessorow cum voto Consultivo y Pisarza cum voto representativo, słowa w przysiedze odmienić trzeba, boby próżno przysięgali: że sprawiedliwie Sądzić będą, gdy wota ich nic niedecydują.

Ad §

Ad § VII. *4ty* § tego Artykułu, sadza Assessorow za Sędziow, a ten § wyraża, że sprawy tyczące się przywilejow y praw mieyskich, sam Król lub Kanclerze sądzić mają sine pluralitate. A że Mieszczanie innych Spraw niemają, któreby się nieściągały do praw y przywilejow Mieyskich, przeto z tych dwoch §§ jeden opuścić trzeba.

Ad § XI. Ze nie wyrażone szkodliwości Kraiowe, które przyniosł był Łaciński w pisaniu Dekretow, przeto zatrzymać go należy nie zadając trudności dla Potomkow w zrozumieniu Dekretow po łacinie pisanych.

Ad § XII. Za cożby niewolno było y Królowi zasiadającemu kazać drugi raz się wotować w wyrażonym przypadku? przeto ten § ad casum zasiadania Króla, rozszerzyć trzeba.

Ad § XIII. Honor y powaga każdego sądu prawdziwa nie jest, jeżeli się nie wspiera na sprawiedliwości y przyzwoitości. Nayprzed więc ubespieczyc trzeba: aby po każdej zaindukowanej sprawie, za świeżej pamięci następowała Jey decyzya nieodkładając Jey po drugiej lub trzeciej sprawie. Potym omyłce y naydoskonalsi ludzie, (: że są ludzie :) podpadać muszą, a przy wielości Dokumentow może się który zapomnieć, lub esencjonalny punkt Jego, przeto sąd dobrze intencyonowany (: zwłaszcza którego Dekreta już są wieczne :) winien niebronić illacyi choćby się zdawała przeciwko wyrokowi, byle na dokumencie y Sprawiedliwości ugrontowana, bo więcey czyni Sądowi powagi, dla sprawiedliwości poprawa omyłki, niż utrzymanie błędu. Wszakże za illacyą przeciw słuszności wnoszoną powinna, następować kara pro tentatione Judicij.

Ad § XIV. *1770* Trudno o służna przyczynę: za co w sprawach ex appellatione, noviter reperta mieysca niemiał? Sorawom ex cruda citatione przychodzącym, dany czas dwuletni ad agendum, ex noviter repertis. Jeżeli więc zaczęta y ofadzona sprawa in prima instantia w tymże samym Roku per appellatio-

nem przydzie do Assessorji, to upadałoby to prawo pozwalające dwóch lat czynienia *ex noviter repertis*. Nie tylko więc z tego powodu, lecz dla samej sprawiedliwości, *noviter reperta* tak *in prima*, jak *in secunda instantia*, służyć powinny.

II. Wyznaczenie dwóch lat *ad agendum ex noviter repertis* a nie więcej, musi być celem spokoyności, y zabezpieczenia dłuższymi Klutniom, lecz że spokoyność Człowiekowi w duszy y umyśle siedliśko mająca, tylko sprawiedliwość y nadgroda krzywdy dać może, przeto znalazłszy po dwóch leciech nowy dokument okazyjący krzywdę Jego, w wielkiej niespokoyności złożyć będzie takiemu prawu, które zabroniło mu szukać sprawiedliwości w widocznej krzywdzie. Jeżeli więc pod Artykułem o preskrypcjach, dla innych spraw dłuższego czasu ten zbiór praw pozwolił, należało aby go niekąpił dla tych, którzy choćby w lat 15. (: nie koniecznie w dwóch leciech :) nowe Dokumenta znaleźli, bo przed Konstytucją 1726. nakazującą aby wszystkie Tranzakcyje w Aktach własnego Grodu zeznawane były, w nayodleglejszych Aktach wolno je czynić było, y teraz, starą Tranzakcją częściej przypadek znajdzie w Cudzym Archiwum, niż kwerenda w niewiadomych, a wszędy zdezelowanych Aktach.

III. Przy illacyi *in pleno* uznawanie Dokumentow, czyli ewinkującą sprawę albo nie? dziać się inaczej nie może, tylko przez poznanie sprawy z obustronnej indukty, słuchając zaś całość sprawy raz przy illacyi, a drugą raz przy iey przypadnięciu z wpisu, widoczna strata czasu y Pacienta powtórzony *expens* dla Patronow. Wszakże pozywającego *ex noviter repertis* a ewinkujących dokumentow niemającego, jako pieniacza ma moc Sąd ukarać.

IV. Gdzie napisano, że sprawa *ex noviter repertis* nieodwłocznie z przypożwu rozsądzona być powinna, trzeba dołożyć, skoro z wpisu własnego przywołana będzie; y obotrzyć; aby z illacyi żadna sprawa niebyła sądzona, ani dyktowane Dekreta *Constitutu* nacyalnie na illacyą, bez przywołanego *ex ordine* wpisu.

L

Sub

Sub § XVI. Ad numerum 5. Sprawy graniczne między Krolewskimi a ziemskimi Dobrami, respectu fori dystyngwować należy, podług powszechnego principium prawnego: *Actor sequitur forum Rei*. Dla tego iak Possessor Dobr Królewskich do Sądów zadwornych Dziedzica, tak Dziedzic uprzywilejowanego Possessora pozywać niemoże do Ziemstwa bez grzechu Ewokacyi, ustanowić więc należy, aby tam sprawa sądzona była, gdzie zaydzie pierwszy Pozew do przyzwoitego Sądu. W Ziemstwie lub Trybunale *prævia impetranda commissione* przez Dziedzica, a w Assessoryi, *salva assignatione* Podkomorzego mieysca.

Ad Eundem numerum 5. Uznanie Opieki y Kuratoryi nad Ziemianami y ich ziemskimi Dobrami, dawne y świeże prawo iuż decydowało, że to ad forum Dobr ziemskich, a nie do Assessoryi należeć powinno, przeto ten punkt opuścić trzeba.

Ad Numerum 6. imo Assumpt tego punktu potrzebuie objaśnienia, bo Artykuł cały jest o Sądach J. K. Mci Zadwornych, więc co znaczące słowa: *Axtantąd per appellationem. uel remissionem przychodzić maia.*

II. Sprawy między wszystkimi do Kościoła Rzymskiego należącemi Osobami, gdyby wszystkie do Assessoryi należały, podobnież wszystkie między Dyzunitami y Dysydentami, to wszelkie inne Juryzdykcye byłyby niepotrzebne, przeto tę omyłkę poprawić trzeba, aby znaczyło że to rzecz o sprawach między Katolikami z iedney, a Dyzunitami y Dysydentami z drugiey strony. Jako zaś ten punkt wyjęty z Traktatu Roku 1768. pod Artykułem drugim § 13. a liczbą 6. położony, tak trzeba aby się stosował do punktu traktatu, gdzie nie wszystkie bez excepcyi sprawy oddane *Judicio mixto*, lecz tylko same sprawy tyczące się Religii, inne zaś wszystkie własnym Sądom zostawione, przeto gdy teraz na mieyscu osobney Juryzdykcyi Mixti Assessorya takowe sprawy ma sądzić, też same warunki dołożyć trzeba, aby co się nietyka Religii, do własnych Grodzkich, Ziemskich, y Trybunalskich Juryzdykcyi należało,

należało, a nawet y sameż sprawy konnexyą mające z Religią y Kościelnymi rzeczami, tenże punkt Traktatu w Grodzie lub Ziemię sędzić definitive każe, a dopiero per apellationem ad Iudicium mixtum odsyła.

Ad Numerum 8. Jeżeli Mieszczanin Szlachcica wywoła extra forum, to o Ewokacyą (sprawiedliwe forum Assessorya, lecz jeżeli Szlachcic wywoła Mieszczanina, to Szlachcica pozwać trzeba ad forum competens, przeto ten punkt objaśnić trzeba.

Ad § XVII. Provocans & Provocatus, powinni mieć równą sprawiedliwość. Jeżeli więc provocans, aż na drugim Terminie może mieć finalną decyzją, za co provocatus zaraz na pierwszym terminie miałby ją uzyskać in contumaciam provocantis, gdy Sąd nie może mieć pewności: że prima instantia sprawiedliwie sądziła, Dobrze są dawne ustawy, aż po trzeciej Kondemnacie dopuszczające Kontumacyalnego Dekretu, bo względ miały na to: że lepszą spóźniona sprawiedliwość, nad niesprawiedliwość przyspieszoną. Taż sama reflexva służy ad § 18.

Ad § XIX. Gdy pod wyższemi §§ y punktami poprawione będą rodzaje spraw podług wyrażonych reflexyi, wyznaczone Rodzaje Regestrom nic szkodzić niebędą.

Pod tymże § Numerus 8. do rawy potrzebuie, bo gdyby Osoba miserabilis sprawę miała z Ziemianinem, toć przeciwko warunkom de competentia fori, niemogłaby mieć sprawy w Assessorji.

Ad § XX. Dwie reflexye zachodzą. I. Gdy Regestrum Incarceratorum każdego Dnia po obiedzie może być brany, dołożyć trzeba: Jeżeli sprawa raniejsza czasu niezabierze, żeby się niezdawało, iż tym Regestrem sprawę przerywać wolno.

II. Na miejsce skończonego Regestru, jeżeli brnąć innu? chybać by za wczesnym stron ostrzeżeniem, jeżeli są w gotowości do sądzienia się, bo gdy Ordynacja Regestrow upewnia o czasie każdego, kiedy ten Regestru, w którym ma sprawę, brany być powi-

L2

nien,

nien, przeto mimo to upewnienie wzięcie innego Regestru, mogłoby pokrzywdzać nie gotowe Strony.

Ad § XXIV. Reflexya pod § 13. wyrażona, tu powtórzoną być winna. Wszyscy są przekonani, że to nie jest (sprawiedliwego Sędziego exkuza: *Quod scripsi scripsi*).

Ad § XXVI. Rescripta a Kommissiye, częściey nie jedno znaczy, przeto miało obojętne słowo *reskryptow*, położyć; *Kommissyi*; To słowo poprawić y w następującym § 27.

Ad § XXIX. Te słowa: *Permissionem* wytłumaczyć trzeba, aby od każdego zrozumiane być mogły.

Ad § XXX. W tym § iasna Jurisdictionum confusio, bo równie Trybunał iak Assesorya są Namieśnictwem samego Króla, y tylko się różnią gatunkiem (praw y formą Dekretów; gdyby więc Assesorya miała moc przesądzać Dekreta Trybunałskie choć evocatorie nastąpione, to wzajemnie trzebaby pozwolić mocy Trybunałom w podobnych przypadkach równey czynności, z czego wypadałyby wzajemne Dekretów Kasacyjne, a z tym wielkie inkonweniencye. Więc naybezpieczniej zawsze utrzymywać principium Juridicum prawem warowane, aby *Aktor sequatur forum Rei*: Wszakże gdyby jeden Trybunał w tej mierze pobłądził, poprawi drugi. Tak zaś bez krzywdy honoru Kraiu myśleć niemożna, że Trybunały zawsze będą niesprawiedliwe, a sama Assesorya (sprawiedliwa zawsze.

Ad § XXXV. Gdyby brakowało Aktualney Szlachty zdolney do Metryhantstwa, y Pisarstwa, pod ten czas ten Artykuł byłby sprawiedliwy, lecz gdy niemasz tego niedostatku, przeto miało obojętne słow *mających być Szlachtą*, napisać; *Aktualną Szlachtą*.

Ad § XXXVII. Już wyżej powiedziano że indukty y repliki Patronow, indukowanie do Dekretu tylko dla enerwacyi stron na Kancellarye, potrzebne być mogą, bo wszystkie fundamenta sprawy z iedney y drugiey strony, wypisuje forma Assesorskich Dekretow w swoim assumpcie.

Artykuł

Artykuł V. o Sądach Trybunału Duchownego.

Ad § I. Powody ustanowienia tego Sądu, iako są bez pochyby za Kraiem, y naywyższą Zwierzchnością Jego, tak każdy Obywatel niemoże niezyczyć ustanowienia tego Trybunału. Lecz że go sama Rzplta bez zezwolenia Rzymu y z nim ułożenia formy, tegoż Trybunału, niemogłaby ważnie ustanowić, wyrażono iest w reflexyach na część pierwszą pod Artykułem o Duchowieństwie,

Ad § II. Taż sama reflexya co y ad *imūm* §. bo gdyby Papież przyślanemu Nunciuszowi nie dał zupełney władzy do sądzenia spraw sobie rezerwowanych, Nunciusz sądzićby ich niemógł, tym bardziey żaden Biskup mniej władzy w tey materyi niż Nunciusz mający. Lecz procz respektu, który od Państwa Katolickiego Rzymowi należy, sama polityka urażać go nieradzi, Ponieważ Dwor Rzymski u Europejskich Dworow Ministrow swoich mający, może bydź dla nas w czasie potrzebny, zwłaszcza dla tak słabych; z tey więc miary następujące § § do ułożenia z Rzymem tego Sądu należeć powinny, tu się opuszczają.

Artykuł VI. o Sądach Marszałkowskich

Pod tym Artykułem nieupatrzona Omyłk.

Artykuł VII. o Sądach Grodzkich, Ziemskich, y Trybunalskich.

Ad § I. w Pierwszey części pod Artykułem 6. wyrażone reflexye, że ustawiczne Sądy nie są potrzebne, y w utrzymywaniu ich wielkie zachodzą trudności.

Ad §

Ad § IX. Chyba do tego wpsu rekonwencyonalny przyzew powinien byc w tej samej sprawie, bo pozwany mairac swoy Aktorat przeciwko pozywaiacemu, moze go zawsze pozwaic do iednegoz Sardu, skoro ten sad jest przyzwoity dla Stron y sprawy.

Ad § X. Trafic sie moze rowna czesc fortuny tak w malej iako w wielkiej Polsce, przeto takie prawo w tym przypadku zatrudniloby przywanie. Tym bardziej, gdyby iedna Strona do Malopolskiej, a druga do Wielkopolskiej Prowincyi wzaiemnie sie zapozwaly, to Sad in Ordine agnitionis fori, musialby pierwey Kondescensya wyznaczyc do weryfikacyi: w ktorej Prowincyi sa wieksze Dobra, albo z komportowanych Inwentarzow weryfikowac intraty, dla tego bezpieczniey jest: aby tam bylo forum dokończenia sprawy, gdzie jest zaczer, w malej lub wielkiej Polsce.

Wzglem za Wielkiego Xięstwa Litt: doświadczenie uzy w sprawach Działowych y potioritatis, iak wiele zachodzi trudności, y iak dlugo ciagna sie sprawy, wzglem Dobr Koronnych w Koronie, a wzglem Litt: w Litwie, za innemi Dekretami, pod innemi Urzędami Ziazdowemi, sprawiedliwosci dochodzić trzeba. Gdy za dzisiaj niemniej jest złączona Prowincya Malopolska z Wielkopolska, iak te obydwie złączone sa z Prowincya Litt: y nierozdzielney Rzpltey iedne skladaia ciało, sluznościaby bylo, aby w ktorej Prowincyi wypadnie Dekret działowy, tej Prowincyi Urzędy Ziazdowe poczynaiace Exekurya Dekretu w iedney Prowincyi, y iuz wiadomy interesu konczyly sprawę we wzytkich Prowincjach, zachowuiac prawa, ktore szczegulnicysze kazdey Prowincyi wpaść beda w decyzya sprawy.

Ad § XXV. Czas po obiedni dla sadow w Inny h Krajach używanym nie jest dla oszczedzenia zdrowa Ludzkiego: bo z pilnością y natezeniem myśli sluchaiac spraw gdy pracuje glowa, naten czas Spiritus vitales opuszczaią zoladek a salwuią Partem laborantem; ząd potrawy wiecey gnia nizeli sie trawia. Przeto gdy ten § trzy godziny z rana a trzy po Obiedzie dla sadzenia wyznacza, pozyteczniej

zyteczniey te wszystkie sześć godzin użyteby były z rana od 7. do pierwszy godziny, bo trzy godziny po Obiednie dla pilnych Sędziow są przykrością, dla mniej pilnych, są wymiarem drżymania, a zatem albo bezczynne, albo sprawiedliwości szkodliwe.

O Akcessoryach czyli wstępie do Spraw.

Sub Numero 3. ad 4. Pozew o Summę Rękodayną, gdy ta zyskiwana z Dobr bydz musi, Possessyonatowi na Dobrach kłaść należy, bo principium Juridicum przezornie y sprawiedliwie mówi: *nemo respondere tenetur nisi viso Ministeriali*, a położony pozew na Summie w cudzych y odległych Dobrach, łatwoby nieprzyszedł do wiadomości pozwanego przed incydencyą sprawy, z czego mnożyłyby się kapye. Do Rąk zaś tylko gołotom pozwy dają, albo, gdy ich znaleźć niemożna, na Bramach mieyskich przybłaią, iak iest niżej sub numero 5to.

Ad Numerum 6tum przed prawem o Kommunikacyi Dokumentow, procz Akcessoryow wyrachowanych, trafiały się accessoria ex visceribus sprawy wynikające, albo Komportacyi Dokumentow, albo adcytacyi Osoby, o którey przed 4tym Akcessoryum niewiedziano, a pokazała się bydz potrzebną do sprawy. Albo gdy w przeciagu sprawy Osoba mniej potrzebnie w Komparacyą zapisana umarła, wypadala rezolucya na wniesione Accessorium directe responde. A dopiero in directa responsione indukowano pryncypalną sprawę, o którą rzecz była. *Competentia* zaś *Actionis*, między Akcessoryami mieysca mieć niemoże, bo nikomu niemoże bydz przyznana *Competentia Actionis*, tylko kto już wygrał sprawę, iak przeciwnie: Sąd nikomu nicuzna *incompetentem Actionem* tylko temu, co sprawę przegrał. Przeto wyznaczenie tego, co się pod 5. Akcessoryum rezolwować powinno, opuścić trzeba. Ani przywodzić można przykłady Dekretow deklarujących Sentencyą

tencją in Accessorio *Competenti Ađore & Ađione adiuuēta*
bo takowe Dekreta z prawną terminalnością niezgadzaia się, alias
Accessorium nieróżniłoby się a negotio.

§ XXVIII. o Dylacyach w Sądach Grodzkich

Sub Numero *Imo ad ultimum punctum A* gdyby Szlachcie ubogi niemający Archiwitty ni Plenipotenta, dla Choroby, albo innego w Domu lub w drodze przypadku, może uchybić trzeciego terminu, y bez własney winy stracić całą sprawę, przeto ten przypadek ostrzec należy. A że kto y umyślnie może uchybić terminu, lepiej iest nieposłuszeństwo skarać tak, żeby ten czas nieposłuszeństwa nadgrodził się ukrzywdzonemu, niżeli żeby niewinnego od własności in contumaciam odsądzić.

Ad Numerum *adum* po sześciu Tygodniowey dylacyi, przyczyny domyslić się trudno: za co wyprowadzone inkwizycye Sześć Niedziel leżeć mają bez rozsądzenia sprawy? która się trafić może o zabor bydła, lub wołów roboczych, lub rzeczy zepsowaniu podległych.

Ad Numerum *stum* Chorobie y Dylacyi pro maiori niemogą być positive zamierzone termina, bo iak choroba, prędzey lub pozniey skończyć się, tak sprawa prędzey lub pozniey przypaść y zacząć się może, przeto determinacya czasu opuścić trzeba.

Ad Numerum *stum A* Dylacye w Trybunałach nie tylko dla Senatorow, Miniitrow, Posłow, lecz y dla każdej strony powinny być pozwolone w Trybunale dylacye, naprzod infirmitatis; gdzie sprawa osobitości wyciąga. Potym pro maiori na fundamencie Sprawiedliwości, która chce aby nemo teneatur respondere in duplici foro. Poki same Trybunały były najwyższe Subselliū, w Ziemstwach y Grodach szły, y idą dylacye pro maiori, lecz gdy teraz Subselliū najwyższe pomnożone, przez ustanowienie Komisji Edukacyney,

cyney, y Skarbowey, kiedy niespokoyności poddanych dōbr Krō-
 lewskich, kaźdego Tenuraryusza do pilnowania Spr-aw w Attestory-
 ach od Jnych interesów odciągają, przeto te nowe równie Nay-
 węższe Juryzdykcyę, dają przyczynę ubezpieczenia Obywatelów
 względem quadruplicis Fori ultima Instantiæ. Ustanowić więc
 należy aby pilnujący w jednym Subselliū sprawy, gdzie się iey nay-
 prędzszego przypadnięcia spodziewa, wzięwszy attestation od niego,
 mógł zyskać w drugim dylacyą nie pro maiori, ale pro æquali.
 J taka Dylacya nie tylko w sprawach ofobitości, lecz w kaźdey by-
 ła by potrzebna, bo doświadczenie uczę, że do najlepszey sprawy
 ofobite staranie przykładać trzeba. Wszakże biorący taką dyla-
 cyą in causa Juris, niepokrzywdzałby przeto swoich Kredytorow;
 bo czyli im winien Summę czy Possessyą? za czas dylacyi sprawy,
 prowizyą lub Kalkulacyą nadgrodziłby poczekanie, a sam (: może
 w większym interesie :) zyskałby czas ratunku.

§ XXIX. o Dekretach Grodzkich, Ziemskich Trybunałskich Dilacyach &c.

Na punkcie 5ty *Gdyby zaś Trybunał dołożyć trzeba na końcu*
te słowa, chyba ex nouiter repertis; tego albowiem sposobu
 odbierać się niegodzi.

Na punkcie 8. na końcu *Także niemają bydź Appellacye.* Ten
 punkt opuścić trzeba, bo gdzie idzie o całą fortunę, tam kaźde-
 mu wolna od Sądow Grodzkich appellacya, a mamy wielu Szlach-
 ty, których cała fortuna y dwóch tysięcy Zł: Pol: nieprzechodzi.

Do punktu 2go o Illacyach. Jeżeli bina conformes Trybunał-
 ska z Ziemską, lub Grodzką Sentencyą, już wiecznym Dekretem
 bydź maia, to trzeba opuścić Rvgor na wnoszącego illacyą, choć
 przeciwko Sententvi, dla przyczyn, które są wyrażone pod Arty-
 kulem 4. o Sądach Zadwornych.

M

§ XXX.

§ XXX. o Zyskach y przezyiskach prawnych.

W Punkcie 3. gdzie mowa o przyśiędę, dodać trzeba opuszczone słowo *Aktorowi*.

§ XXXI. o Exekucyi Dekretow.

Na punkt 5. pod Artykułem 49. w części drugiej, wyrażone są przyczyny dla czego ziazdowy Urzędnik powinien się tak niesprawić, iak chce tenże Artykuł. Raczey niech zachowa opis Konstytucyi 1768. de re iudicata.

§ XXXII. o Kancellaryach.

Ad Numerum 5. Obiaśnić trzeba przyczynę: Strona Accessorium zyskująca, za co ma brać grzywien. 14.?

Artykuł VIII. o Sądach pogranicznych.

Ad § II. Alternata zachowana być powinna, aby raz sądzono w Polskich granicach, drugi raz w Moskiewskich.

Artykuł IX. o Kommissyi Skarbowey.

Do pomnożenia podatkow wiele pomaga Oszczędność wydatku, który y w liczbie samych Kommissarzow zachowany być może, zrówniawszy ją z liczbą Kommissarzow Litt: wszakże Magistralnych Urzędnikow, nie podług liczby Prowincyi, lecz podług potrzeby czynności ustanawiać należy, y tę rezolucyą, którą w interesach Skarbowych, lub decyzjach daie Otob kilkanaście, zdołałoby dać y kilka, byle dobrze dobranych. Ad

Ad § II. Porękarbiowie iako pierwsi Sędziowie, powinni przy-
sęgać Krotą Kommissarską, bo ta się różni od Ministrorskiej

Na karcie LXI. o Regestrze penaliu.

Komissya Skarbowa, gdy jest pensyonowana, powinna się obeysć bez grzywien do Skrzynki, y od początku ustanowienia iwoiego, przez lat kilkanaście, tychże grzywien niebrała, mając wzgląd na straty Obywatelow, z całej Polski po sprawiedliwość do Warszawy iezdzić obowiazanych.

Na teyże Karcie o Regestrze Wexlowym.

Przez rozszerzenie prawa Wexlowego Kupieckiemu tylko, lecz nie Szlacheckiemu stanowi zniomego, naruszona jest forma rządu Dobr ziemskich przez formę wszelkich zapisow, iakie się ściągają do tych Dobr powinny Statutem opisane. Jak zaś używanie w Wexlach antydaty y fabrykacye Jch, stają się pokrzywdzeniem dla Summ Szlacheckich rzetelnie na Dobra importowanych, y autentycznymi tranzakcyami ubelpeczonych, są dowodem stojące w oczach przykłady. Przeto niechcąc upadku Szlacheckich majątkow, zostawić Szlachtę przy narodowym Szlacheckim prawie, a pożyczone od Kupcow Wexlowe prawo, oddać dla tychże Kupcow, ile dla nich tylko potrzebne, dla łatwiejszego transportu Summ z iednego Państwa do drugiego.

Na teyże Karcie pod Regestrem Zagranicznym

Długi za granicą przez Ziemianina zaciągnione, iezeli nie za towary Kupcom winne, niepowinny należec do Kommissyi, lecz ad forum proprium.

Na teyże Karcie pod § 38. Słowa opuszczone bez których myśl prawa zrozumianą być niemoże.

Ad § L. Na Aktorat Szlachcica przeciwko Mieszczaninowi; za coż Mieszczanie słuchać mają inkwizycyi, a nie raczey Grod, albo Ziemstwo, zwłaszcza że po wielu mieyścach Mieszczankowie pisać y czytać nicumieją, tym bardziey słuchać inkwizycyi.

Ad § LV. Samo zatrzymanie pieniędzy w Kraiu, pokazuje konieczną potrzebę założenia rękodzieł z Produktow Krajowych, które in crudo przedane za granicę nierównie większą Ceną nazad odkupujemy. Mogłaby być Manufaktura iedwabiow. Mamy dosyć Zakonow Męskich y Panięńskich, które mogłyby po swoich Ogrodach sadzić Morwowe drzewa y konserwować robaczki, a iedwabie w sprawiedliwey cenie za kominowe oddawać do skarbu. Taka importancya pożytecznieysząby dla Kraju była, niż gotowe pieniądze, a przyzwoiciey dla Rzpltey od ubogich Zakonow odbierać wyrobek rąk, niż wyzebraną Jalmużnę.

Wielość Szlacheckich Panienek na edukacyi po Klasztorach będących miało roboty Relikwiarzow y Woreczkow, nauczyłyby się konserwować Jedwabmiczki, y urządzać iedwabie, co potym w Domach czyniąc pomnażałyby Fabrykę. Wszakże aby Zakonnice y w Churze, gdy po śacinie śpiewają, iedwab prząć mogły, o dyspensę nietrudno.

Artykuł X. o Kommissyi Woyskowej.

Pod tym Artykułem nieznalcziona Omyłka.

Artykuł XI. o Sądzie polubownym.

Ad § VIII. *Salvam actionem ex noviter repertis* dołożyć trzeba!

Artykuł

Artykuł XII. o Sądach Podkomorskich.

W Assumpcie pod tym Artykułem przez omyłkę wyrażono, że sprawy graniczne pewnych prawideł w rozsądzeniu do sąd niemieckich, A nad opisane w Statucie prawidła, nikt lepszych niewymyśli, y do tych prawideł naykuteczniejsze prawidło w przysiędę Podkomorzego. *Solum Deum & Justitiam præ oculis habendo* wżakże do sąd żaden w Kraiu Obywatel nieutyskiwał na defekt innego prawidła, iak tylko gdy go contra Justitiam osądzono, przeto ten Assumpt opuścić należy.

Artykuł XIII. o Akcessoryach do Spraw Granicznych.

Ad § I. Dodać trzeba casum choroby dla Podkomorzego.

Ad § II. Podług Statutu y dotąd generalni Podkomorzowie używają tytułu nos; żeby to ważnie znosić, przyczynę dać trzeba.

Ad § VII. Słusznie wyznaie ten § że sprawa graniczna tylko między Dziedzicem a Dziedzicem sądzoną byź może, bo każdy Sąd potrzebuie niewątpliwego Aktora y pozwanego, y dla tego pod Artykułem 7. potrzebnie jest umieszczona kwestya między Akcessoryami de Competentia Actoris. Jakżeby więc podług § tego, Possessor, któremu zadysputowane Dziedzictwo, nieczekaiać rozsądzania zaczętej sprawy, mógł byź pewnym Actorem do graniczenia? J gdyby zyskał duk, czy mógłżeby przysięgać iż to wszystko co duktem zaiął, należy do Jego Dziedziny? gdy y sama Dziedzina niewiedzié ieższe czy iest Jego. Przeto w tym § od słow: *Lecz gdyby* resztę opuścić trzeba.

Artykuł

Artykuł XIV. o Dylacyach w Sprawach Granicznych.

Ad § I. Już wyżej namieniono, dla czego dylacyom Infirmi-
tatis & pro maiori czas determinate założony bydź niemoże, bo
ani skrócenie choroby, ani przywołanie sprawy in maiori Subsel-
lio, od Pacienta niezawisło. Podobnież obowiązywać niemożna
Strony, aby na tydzień przed terminem obwieszczała Podkomo-
rzego, bo iak o chorobie, tak o sprawie, kiedy przypaść mogą,
przed czasem zgadywać trudno. Przeto te dwa punkta razem z
dyspensą od tegoż donoszenia w tym § opuścić można. Wszakże
choćby kto na tydzień przed terminem zachorował, y obwieścił
Podkomorzego że chory, to za dni kilka może ozdrowieć y ziachać.

Ad Eundem §. Deliberacya w Sądach Królewskich w Interes-
fach tyczacych się Sąsiedzkich potencyi dla zwłoki czasu y od-
miany okoliczności bywa bardzo potrzebna y pożyteczna;
lecz Sędzia mając tylo czasu, ile chce do słuchania y
rozumienia sprawy, jeżeli ją rozumiał? samó iey poymowanie w
umyśle y sercu Jego sentencyą pilze. Któryby zaś nieumiał
bydź dobrym Sędzią, zapewne musi od cudzego przytomnego
dependować zdania, więc y temu niepotrzebny czas deliberacyi,
przeto ta: chyba dla faworu iakiego Strony, albo dla Sędziego, żeby
na koszt & dzy z konmi y ludźmi powtornie zieżdzał potrzebną
bydź może. Ze zaś statut pozwolił tey samey deliberacyi, miał
tego przytomne na ten czas racye, kiedy Polakom pryncypalne
obiektum nauki, była wojenna sztuka, a do literatury naywięcey
Duchownych zażywano. Gdy więc Sędzia sam sobie poradzić
nieumiał, trzeba mu było czasu dla znalezienia uczeńszey Osoby,
dzisiaj zaś tych przypadkow niema, ho czego Sędzia nieumi, to
albo ma umiętnieyszego z sobą Przyjaciela, albo Patrona się radzi.

Artykuł

Artykuł XV. o Dowodach w sprawach granicznych.

Ad § I. Komportacya Dokumentow (: jeżeli się Strony o nią niezapozwały :) potrzebną być niemoże, albowiem Aktor, na takich fundamentach zaczął sprawę graniczną, tych niezatai, podobnie pozwany co ma na obronę, chętnie Sądowi pokaże, y tylko sprawy Sukcesyjne y Działowe bez komportacyi sądzone być niemogą. Sprowadzenie Geometry nie do każdych Granic konieczne, bo gdzie dukta Stron długimi Lasami y wielkimi górami nieprzerwane, otwarte pole pod oczy ich kładzie. Dopiero: gdzie dukt jednej strony z dokumentu prowadzony, ma Świadki sprawiedliwości: znaki naturalne, lub Artyfycyalne, to jest kopce y fosy, a choćby y w Lesie, byle także znaki, lub stare ciosy, y posiadła już pod preskrypcyą podpadająca usprawiedliwiły dukt Strony, na coź próżny koszt czynić, zwłaszcza uboższym Stronom na konieczne sprowadzenie Geometry? Przeto ten, chyba za wyrokem Podkomorzego, gdy uzna konieczną potrzebę, powinien być sprowadzony.

Podobnie słuchanie świadectw niemoże być konieczną regułą w każdej granicznej sprawie, bo gdzie świadczy stary Dokument, przy świadkach na ziemi lub Drzewach wyrażonych, tam ludzkiego poświadczenia niestrzeba. Owszem przeciwko takim Dokumentom y znakom świadectwom, choćby najstarszych ludzi świadectwa, nic ważyć niemogą; iak uznać ten sam § w ostatnim wierszu.

Przydatek w środku tego § od słow *że zaś* sprzeciwia się wyższemu zdaniu, bo tamten każe najpierwey komportacyą, a ten Dokumenta kładzie za drugi rodzaj probacyi granic. Graniczna sprawa nie jest *causa facti*, w której gdy są dowodne Dokumenta, te pierwsze y same są dostatecznym rodzajem dowodu Granic, y dopiero

piero gdy tych nicma, do inkwizycyi udać się trzeba, oprocz kiedy strony dysputują o ubikacyi znakow granicznych, w ten czas tylko przy Dekumencie potrzebna inkwizycya. Zeby zaś króry Sędzia miedział co jest Skrypt ręczny, a co Dekument graniczny, y skrypta ręczne miał brać za dokumenta; iako się to w umyśle Sędziego mieścić niemoże, tak ta ostrożność y w prawie niepotrzebna. Dalszy kontekst tego § dający obszerną naukę, iako Sąd lub Urząd graniczny ma słuhać inkwizycyi, niema potrzeby zaprzatać mieysca w prawie, bo wszyscy Urzednicy sądowi, y Jch Subdelegaci, tę naukę umieją.

Tenże § wyraża przypadek. Gdyby y króra Strona do wprowadzenia Swiadkow niestawiała, tedy Podkomorzy ma Jey odeśłać Interrogatoria drugiey Strony. Jeżeli ta Strona odebrawszy Interrogatoria, nie na nie nieodpisze, ani się podda pod inkwizycye przeciwney Strony, na coź się przyda to przysyłanie Interrogatoriow?

Lecz że żaden Prawodawca wszystkich przypadkow (: zwłaszcza w ciągu sprawy wynikać mogących :) przewidzieć niemoże, dla tego wszyscy Prawodawcy kazali obierać na Sędziow, ludzi rozumnych, sumiennych, prawo umiejących, przeto takowe przypadki do ich rezolucyi zostawiali, co y teraz uczynić trzeba.

Ad § II. III. & IV. Te trzy §§ iako do Spraw granicznych dobrej niedające Reguły opuścić trzeba, bo gdy granicznego Dokumentu żadnego niema, któryby znaki naturalne lub Artyficyalne wskazywał za graniczną metę; tam ani Rzeki, ani Drogi, czyli gościniec, za pewną granicę naznaczać niemożna; bo iak rzeka częstokroć przez środek Włi płynie, tak y gościniec przechodzi; przeto w takim przypadku, należy się przychylić ad longissimum, choćby questionatum, skoro non profectum, y prescriptione temporis firmatum usum. Odsypiska y oderwiska w tym drugim § opisywane. Już są opisane pod własnym Artykułem. Słowem cały ten 15. Artykuł, naylepiej się poprawi, gdy nierównie w krótszych wyrażach do prawideł statutowych stosowany będzie, do których to
tylko

tylko przydałby można dla łatwego znalezienia kopców (teraz
typanych, choćby w naypoźniejszym czasie szukane były, to jest):
Aby Podkomorzowie lub Komornicy, całe położenie miejsca, na
którym pierwszy kopiec sypią opisawszy, idąc od niego dalszych
kopców linią, podług igły magnesowej, pod którym jest gradusem
wyrządzali, oraz gdzie tej linii łamaćby się przyszło, wyrzawszy
liczbę kopca, na którym się łamie, też z łamaney linii gradus o-
pisali, z wyrazem wiele pod którym gradusem w równey distancyi
typanych kopców się znajduie.

Artykuł XVI. o Dekretach Sądu Pod- komorowskiego.

Ad § I. Apellujący od Dekretu, zwyczajnie czyni Manifest za-
dając niesprawiedliwość Sędziemu, co jako dla każdego Sędziego
szpetnym jest czernidłem, tak dla sprawiedliwego wielkim umar-
twieniem. Gdy więc drugi Podkomorzy poznając sentencyą pier-
wzego, uzna ją za sprawiedliwą, trzeba albo mu przydać moc ukar-
ania Strony za niesłuszny opis, albo ostrzec *salvam actionem* Pod-
komorzemu w Grodzie lub Ziemiństwie o kary z opisującą Stroną,
Podobnież na niesprawiedliwego Podkomorzego *salvam actionem* o
kary w Trybunale ostrzec dla Strony trzeba.

Ad § II. Przyśięga Strony na kopcu w niewiadomości, że nowy
dokument wynaleziony będzie, iak przyśięgającej obwiniać nie-
może, tak drugiey krzywdzić, skoro się jasnie okaże własność icy
odebrana. Sprawiedliwość więc radzi, aby ten § poprawić, wszakże
y taka sprawa musi podpadać pod preskrypcya, a zatym dosyć tra-
ty, gdy choć kto znajdzie dokument, po zapadley preskrypcyi,
już własność utracić musi.

N

Artykuł

Artykuł XVII. o Przychodach Kancellaryi

Ad Numerum II. Gdy nietylko Podkomorżowie dla formalnych granic, lecz y Komornicy na rozeznaniu kweltyi o miedze do ubogiej Szlachty zieżdzać będą, przeto do proporcji Osob zieżdzających, a iezcze bardziey do możności Stron, cenę miarkować trzeba, bo na ubogiego Szlachcica sto Złotyeh wiele.

Artykuł XVIII. o Kommissyi Edukacyney.

Skoro Dobra Po - Jezuickie per plus offerentiam oddane, pod tym Artykułem żadna! niepostrzeżona omyłka, owszem sama w oczy biąca publiczna wdzięczność za tak pracowite starania, o naydoskonalsze sposoby, dania Edukacyi Kraiowej Młodzi w naylepszych naukach.

Artykuł XIX. o Sądach Miejskich.

Ad § I. 1720 Tak po większych, jak y mniejszych Miastach, niewszędy Woyci są per electi onem z Kondycyi mieyskiej, lecz wielu jest Szlachty za Królewskimi przywilejami. Są Starostwa: do których Woytostwa inkorporowane, a tak sami Starostowie są razem Woytanami. Więc z tey miary potrzebna różnica między Woytem Szlachcicem, Starostą, a Mieszczaninem, ponieważ od uprzywilejowanego Szlachcica albo Starosty, niemogłaby iść apellacya do Mieszczan, zwłaszcza roli y pianaństwa, a nie nauki piłnujących.

II. Po Miasteczkach Dziedzicznych Duchownych y Swieckich, nieoddanych pod prawo Magdeburckie albo Chelmskie, Woytem jest Pan Dziedziczny, któremu nienależy odbierać naturalnego prawa do zwierzchności y Sądow, oprócz Spraw Kryminalnych, które z takowych Miasteczek do Grodow należeć powinny, nie do większych Miast; to więc oboie opisać należy, do póki tacy Woytowie y Starostowie żyją. Pod

Pod tytułem o *Akcessoryach* gdzie za piąte *Accessorium* to jest: za wstęp do sprawy równie iak pod *Sadami Grodzkimi* położona *Competentia* albo *incompetentia Actoris*, odmienić trzeba, z racyi tamże wyrażonych.

Artykuł XX. o Dowodach y odwodach w Sprawach.

W części drugiey o rzeczach, iakim prawem ważne nabywane bydź powinny, zupełnie iest opisano, przeto to samo prawo dowodem własności być musi, y inne dowody in *causis Juris* nie są potrzebne, ani ich drugi raz powtarzanie. Przeto ten Artykuł o dowodach, winien bydź tylko w sprawach uczynkowych. A te dowody przyzwoicie umieszczone bydź mogą pod Artykułem 22. o postępku y dowodach w sprawach Kryminalnych, które są uczynkowe. A w każdey uczynkowej sprawie sposob dowodow iednaki, choć kara różna, przeto ten cały Artykuł opuścić można.

Artykuł XXI. o Manifestach y Protestacyach.

Ad § I. Te słowa: *Byleby niebyły z lezyą Honoru pisane?* Opuścić trzeba, bo każdy zarzut nieprzystoyney akcyi w sprawach uczynkowych, musi zawierać lezyą honoru, a przyjętym bydź powinien, gdy ten kro zadacie, iest sufficies w odpowiedzi, gdyby niedowiodł, przeto Kancellarye tylko użczypliwych a niepotrzebnych terminow, przyjmować niepowinny.

Artykuł XXII. o postępku w sprawach Kryminalnych.

W tym tytule miasto słowa *Kryminalnych* położywszy *uczynkowych* to się y *Kryminalne* zamkną, a dopiero co powinno bydź
Na zacho-

zachowane, w sprawach właśnie kryminalnych wyrazić pod osobnemi § §; a do tego służą następujące § §.

§ 1^{szy} cały iak iest.

§ 2^{gi} Opuścić trzeba: ponieważ Sędziowie, popełnionego albo nie, kyminału, inaczey dochodzić niemoga, tylko przez inkwizycye y libera confessata, które potrzebują czasu, przeto niż te dopełnione będą; choćby człowiek niewinny, skoro za złoczyncę udany y złapany, musi bydź przytrzymany.

§ 3^{ty} Może bydź opuszczony, bo gwałt lub zabòystwo na mieyscowym człowieku wykonane, zapewne przydzie do wiadomości Grodu, y pokrzywdzony, lub Sukcesorowie zabitego nieomieszkaia pierwey się uskarżyć, niż sąd mógłby mieć zkąd inąd wiadomość o tym.

§ 4^{ty} Przyda się w przypadku gdy podróżnego w Lesie lub w wąwozach zabią, aby za pierwszą wiadomością Sąd rozpisywał cyrkularne listy, iak chce mieć ten §; a obligacyą na Possessora gruntu, na czym się to zabòystwo zdarzy, dołożyć, aby o nim zaraz doniósł Sędziemu mieysca, choćby extra cadentiam sądow.

§ 5^{ty} Zostanie cały, dołożywszy kondycyą, Jeżeli trup w mieyscu niewiadomym niebył zakopany, albo utopiony.

§ 6^{ty} Zostanie cały oprócz referencyi do § § 3. y 4. bo z tych trzeci opuścić, a 4. ad calum iak wyżej poprawić trzeba.

§ 7^{my} Niewinny obowiązek dla Sądu, aby Inkwizycye w Protokół wpisywał iak Akta perpetuatis, które po śmierci złochnicy zwyczajnie się palą, iako niepotrzebne. J tylko kiedy złochnica innych społeczników powoła, do złapania y konwikcyi ich Inkwizycye pod pieczęcią zachowane bywaią.

W § 8. Przydanie Patrona dla Wurowacy zostawiwszy, resztę można opuścić, Kommunikacya skrutynjow stronie y Patronowi, dla tego że niepotrzebna do tad niebyła używana.

§ 9^{ty} Powinien skrócić więźnienie winowacy, y umniejszyć kolztu stronie na żywienie Jego, y tak długie sprawy pilnowanie.

Do

Do zreflektowania się Człowiekowi w takiej sprawie, dość trzy dni czasu. Skoro niepokazuje znaków pomieszanego rozumu, a co raz dobrowolnie powiedział, to zawsze powtarza, więkzey konwicyi y pewnieyszego dowodu prosta sprawiedliwość niekaże szukać; zwłaszcza że takowemu zeznaniu boiaźn turcyr powodem bydz nie może, bo te zniešione. Ani się należy odwoływać do § 16. bo gdy podług §. § będzie prezenta albo wizya trupa, a inkarcerat przyznaie się że zabił, po. coź Sąd ma zsyłać na mieyćce winy, dla pytania się czy popełniona zbrodnia y przez kogo? Lecz niema potrzeby, na wszystkie §§ pod tym Artykułem obszernie umieszczone, na każdy z osobna pisać reflexye, bo ten cały Artykuł w tak łatwey materyi, y sposoby sądenia wszystkim Sędziom wiadome mający, złączywszy w niego sprawy Kryminalne y Cywilne uczynkowe iaśniey y króciey zamknięty bydz może.

Artykuł XXIV. o Wexlach.

Assumpt tego Artykułu Patriotycznym Duchem zaczęty, zdawał się obiecywać Konkluzją uwolnienia Dobr Ziemskich od Wexlowego prawa przez tyle wiekow nieznanomego Polskiemu Narodowi, rachującemu bezpiecznieysze dla fortun swoich czasy, niż ich doświadcza od ustawy Wexlowego prawa. Lecz jako ten Zbior Praw ma cel uszczęśliwienia Kraiu, którego stał Szlachecki nayznacznicyzą jest częścią, przeto temu prawu rozciągania się do Dobr ziemskich pozwolić niepowinien, zostawiając go dla Kupieckiego stanu.

Artykuł XXV. Ordynacya Kancellaryi.

Ten Artykuł wyciąga powizechnay Chwały y wdzięczności. § §
iego

iego drugi y trzeci zawize y wszędy dopełnione bydz mogą y po-
winny; zaś §§ 4. 5. 6. y 7. w wielu mięyscach są do wykonania
niepodobne, a w wielu bardzo trudne. Niepodobne w Grodowych
Miaścckach: które Obywatele roli pilnujący posiadają, dobrych oby-
czaiow mało znaiomi, czytać y pisać nieumiejący, aniby wiedzie-
li co mają donosić Regentowi o Kancelarzyście, ani raportu na-
pisać umieliby. W Godnieyszych Miastach, do wykonania tru-
dne: Raz że Gospodarz Mieszczanin około Zony y Dzieci, rzemio-
sła albo handlu staraniem y podruzami zatrudniony, ledwie
własnym Interesom wystarczającego czasu, urywaćby niechciał
na dozieranie Kancelarzyści, y pisanie raportow o nim. Drugi raz:
ani Gospodarz chcący pozyskować z naięcia stancyi dla Kancel-
larzysty, chciałby donosić swojego Komornika, ani Komornik chciał-
by płacić stancyą takiemu Gospodarzowi, któryby go podzierał
y donosił. A po ludzku pretendować niemożna, aby Kancela-
rzyści Aniołami byli, y niezdarzyło się im na oskarżenie zarobić.
— Lecz że życie w Towarzystwie, nie dopuźcza długo utaić nie-
enocliwych postępkow, przeto te cztery §§ opuszczone bydz mo-
ga, a Regent przytyornością swoją ton Kancelarzytom dający,
łatwo będzie miał od wspan Kollegow doniesione postęпки Kan-
cellarzyści, skoro będą krzywe.

§ VIII. Umoderować należy; odsadzenie albowiem od Kancel-
laryi, jest strzebranie moralnego życia Człowiekowi, które przy-
stojne y pożyteczne plynęłoby mu z Edukacyi. Do takiej kary
wielkiego potrzeba grzechu, ani więc skarga pierwsza lub druga
Rodzicow (którzy naturalnie dzieciom łatwo przepraszają się da-
ją:) ani uderzenie słuźącego, ani przewarkowe po nocach cho-
dzenie, ani dług zaciągniony, czyli zarzeczana rzemieślnikom za-
płata, mogą bydz materiją dożywotnicy kar, lecz napomnienia
y pogróżki, oraz w innym § leksze wyznaczane kary, wystarczać
powinny do poprawy młodego, a gdyby to wszystko nieczyniło
dobrego skutku, dosyć jest oddać go prywatnie od Kancellaryi.
nie

nie zagrażając mu przystępu do cnoty, ponieważ w tkliwey duszy infamia odsądzaiącego od Kancellaryi Dekretu, mogłaby zaszczerpić desperacyą, y większe zepsucie obyczajów. Wszakże uczy doświadczenie, że iak rozpustna, tak utemporowana Młodość, niekoniecznie równe w starszym wieku postępkci ciągnie, bo te czas odmienia. Jone zaś w tym § wyrażone excessa, że większą za sobą ciągną karę, niżeli odsądzenie od Kancellaryi, przeto do innego Sądu, nie do Regentowskiego należeć muszą.

§ IX. Przenieść trzeba pod § 15. gdy na uformowanych Sądach występki Kancellarzytów sądzone będą, *salva appellatione* do Regenta. —

§§ X. y XI. Bardzo pożytecznie byłyby dopełnione, byle był obmyślony fundusz dla Kapelana.

§§ XIV. XV. XVI. y XX. Nieprędzey powszechnie wykonane bydy mogą, do póki przy prawie Ciwilnym niebędzie ustanowiona nauka prawa narodowego. W tej Szkole wyedukowana Szlachta, gdy za rekomendacyą Possessorów (: po wymarłych Starostach :) od J. K. Mci na Regentów patentowani będą, na ten czas ludzie umiętjni będą w stanie uczenia nieumiętjnych. Dłi y niewielu naliczymy Regentów, którzyby z Justinianem, Pufendorfem, y Grociuszem znanomości szukali.

Ad § XVIII. Pożyteczney się dopełni y z mnieyszym dla Regenta narażeniem się Kancellarzytom gdy sami in forma Judicaria sądzić się będą, przez wybranych z pomiędzy siebie Sędziów, *salva appellatione* do Regenta.

Ad § XII. Dopełnionym będzie, lecz aż po dopełnioney Regentow nauce.

§§ XXII. XXIII. XXIV. y XXV. Mogą bydy wykonane tym czasem przez zaświadczenie obyczajów y aplikacyi, niżeli Regenci Nauczycielami zollana.

Do

Do tych wżyskich reflexy pod trzema Cześciami Zbieru
Praw wyrażonych, tę ieszcze iedną przydać należy.

Zbior Praw Sądowych podług swojego zamiaru wi nien dać
bespieczeństwo każdemu Obywatelowi co do honoru, życia y
majątku Jego. Nikt tego dać niemoże czego sam niema. A pra-
wo, pòty bezpieczeństwa mieć niemoże, pòki używanemu tłuma-
czeniu podpadać będzie.

XVII. 2. 112